

ANALÝZA SOUČASNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY OCHRANY PRÁV DĚTÍ A SYSTÉMU PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI V ČESKÉ REPUBLICE

AKADEMIE HAVEL, HOLÁSEK & PARTNERS, S.R.O.

Obsah

Analýza současné právní úpravy ochrany práv dětí a systému péče o ohrožené děti v České republice.1

1	Předmět a účel posouzení	5
2	Podkladové dokumenty a informace.....	7
3	Sociálně-právní ochrana dětí	9
3.1	Obecné vymezení	9
3.1.1	Dítě.....	9
3.1.2	Sociálně-právní ochrana dítěte.....	11
3.2	Zákon o sociálně-právní ochraně dětí	13
3.2.1	Osobní působnost sociálně-právní ochrany dětí	13
3.2.2	Vymezení kompetentních správních úřadů v sociálně-právní ochraně dětí.....	14
3.2.3	Zájem o blaho dítěte	15
3.2.4	Vymezení pravomocí v sociálně-právní ochraně dětí.....	15
3.2.5	Opatření sociálně-právní ochrany.....	15
3.2.6	Zařízení sociálně-právní ochrany	23
3.2.7	Ostatní vymezení dle zákona	25
4	Pomoc a podpora ohroženým dětem a rodinám	28
4.1	Ohrožené dítě.....	28
4.2	Pomoc ohroženým dětem	31
4.3	Ochrana ohrožených osob nepřímo trestním právem	33
4.4	Pomoc a ochrana ohroženým rodinám či rodičům	34
5	Náhradní rodinná péče	35
5.1	Definice NRP.....	35

5.2	Právní úprava.....	36
5.3	Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče	38
5.4	Pěstounská péče na přechodnou dobu.....	41
5.5	Pěstounská péče	43
5.6	Poručenství.....	44
5.7	Veřejné poručenství.....	44
6	Ústavní péče.....	45
6.1	Obecné vymezení	45
6.2	Důvody zásahu	48
6.3	Práva a povinnosti vyplývající z umístění dítěte v ústavním zařízení.....	49
6.4	Postavení rodiče	51
6.5	Návrh na změnu rozhodnutí.....	52
6.6	Krátkodobé alternativy ústavní péči	52
6.7	Institucionalizace	52
6.7.1	Dětské zdravotnické domovy.....	53
6.7.2	Školská zařízení	54
6.7.3	Zařízení sociálních služeb	55
6.7.4	Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	56
6.7.5	Střediska výchovné péče	58
7	Sociální služby.....	60
7.1	Obecné vymezení	60
7.1.1	Sociální služby - způsoby pomoci	60
7.1.2	Cíle sociálních služeb.....	60
7.2	Příspěvek na péči.....	61
7.3	Poskytovatelé sociálních služeb.....	62

7.4	Zákonné vymezení sociálních služeb	63
7.5	Služby sociální péče	64
7.6	Činnost osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany.....	68
7.7	Pobytové sociální služby	70
8	Zdravotní služby (dítě jako klient zdravotních služeb).....	70
8.1	Úmluva o biomedicíně	71
8.2	Úmluva č. 104/1991 Sb., o právech dítěte	75
8.3	Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů (zákon o zdravotních službách)	76
8.4	Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách	77
8.5	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník	77
8.6	Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů (zákon o veřejném zdravotním pojištění)	78
9	Sociální zabezpečení (systémy pojištění a dávek, které souvisejí s oblastí péče o děti).....	78
9.1	Úmluva č. 104/1991 Sb., o právech dítěte	79
9.2	Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.....	79
9.3	Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách	81
9.4	Zákon č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů	84
9.5	Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi	86
10	Spektrum „úhradových/poplatkových“ oblastí, kdy je nositelem úhrady dítě nebo jeho zákonný zástupce	88
10.1	Obecné vymezení	88
10.2	Regulační poplatky	89
10.3	Doplatky za léčiva	89
10.4	Další úhradové povinnosti.....	90

11	Oblast trestního práva, soudnictví ve věcech mládeže, ochranná výchova.....	91
11.1	Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „TZ“)	91
11.2	Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „ZSM“)	92
11.3	Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád.....	97
11.4	Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů	98
11.5	Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů	98
11.6	Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích	99
12	Civilní normy	101
12.1	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (OSŘ).....	101
12.2	Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (ZŘS)	105
12.3	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník	112
13	Názor dítěte, slyšení dítěte a jeho participace při rozhodování.....	114
13.1	Obecně.....	114
13.2	Úmluva č. 104/1991 Sb., o právech dítěte	117
13.3	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník	117
13.4	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád	118
13.5	Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních	119
13.6	Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže	119
14	Následná péče (těsně po zletilosti, sociální kuratela)	120
15	Závěry a doporučení.....	122
16	Další důležité skutečnosti, předpoklady a výhrady	128
17	Seznam použité literatury.....	129

1 Předmět a účel posouzení

Předmětem tohoto posouzení je zpracování analýzy, která bude podkladem pro věcný záměr Zákona o podpoře rodin, náhradní rodinné péči a systému ochrany práv dětí a novelizace souvisejících právních předpisů („věcný záměr“), který je součástí *Plánu legislativních prací vlády na rok 2014*. Následně by mělo dojít ve IV. čtvrtletí 2015 k transformaci věcného záměru na zákon o podpoře rodin s dětmi, náhradní rodinné péči a systému ochrany práv dětí a o změně souvisejících zákonů („zákon o podpoře rodin“) s předpokládaným termínem nabytí účinnosti od července 2016¹.

Předmětem analýzy je zpracování právních norem, které v ČR upravují systém ochrany práv dítěte a zabezpečení péče o ohrožené děti, a zjištění, zda tato úprava odpovídá závazkům, které pro ČR vyplývají z mezinárodních závazků, zejména Úmluvy o právech dítěte. Součástí analýzy je i vyjádření k nejednotným přístupům dílčích úprav, duplicitám či naopak absenci konkrétní úpravy.

Analýza je zaměřena na vnitrostátní právní předpisy upravující následující tematické oblasti:

- 1) sociálně-právní ochrana dětí
- 2) pomoc a podpora ohroženým dětem a rodinám
- 3) náhradní rodinná péče
- 4) sociální služby (práva dítěte jako klienta sociálních služeb, služby zaměřené na práci s ohroženými dětmi) a činnost osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany
- 5) ústavní péče (ústavní výchova, dobrovolné pobyty, pobyt dětí v různých typech zařízení, např. zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, domovy pro osoby se zdravotním postižením, dětské domovy pro děti do 3 let věku atd.)
- 6) zdravotní služby (dítě jako klient služeb)
- 7) sociální zabezpečení (systémy pojištění a dávek, které souvisejí s oblastí péče o děti)
- 8) široké spektrum "úhradových/poplatkových" oblastí, kdy je nositelem úhrady dítě nebo jeho zákonný zástupce
- 9) oblast trestního práva, soudnictví ve věcech mládeže, ochranná výchova atd.
- 10) civilní normy

¹ <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/dulezite-dokumenty/vyhled-legislativnich-praci-vlady-na-leta-2015-az-2017-116710/> <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/dulezite-dokumenty/Vyhled-legislativnich-praci-vlady-na-leta-2015-az-2017.pdf>

- 11) názor dítěte, slyšení dítěte a jeho participace na rozhodování
- 12) následná péče (těsně po zletilosti, sociální kuratela)

Dále je předmětem analýzy relevantní judikatura týkající se výše uvedených tematických oblastí a výkladová praxe právní úpravy v jednotlivých oblastech ze strany orgánů veřejné správy včetně vyhledání klíčových pojmů, které jsou v tematických oblastech používány a vymezeny v daných úpravách.

Součástí analýzy je i definice základních nedostatků stávající právní úpravy včetně návrhů a doporučení k nové právní úpravě ochrany práv dětí, podpory rodin a náhradní rodinné péče v ČR.

2 Podkladové dokumenty a informace

Při vypracování této analýzy jsme vycházeli ze Všeobecné deklarace lidských práv vyhlášené Valným shromážděním OSN dne 10. 12. 1948 a z mezinárodních smluv, které jsou součástí právního řádu ČR; jsou jimi zejména:

- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech²
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech³
- Úmluva o právech dítěte⁴
- Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod („EÚLP“)⁵
- Evropská sociální charta⁶
- Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství⁷

² Pakt byl publikován pod č. 120/1976 Sb., Opční protokol k Paktu pak pod č. 169/1991 Sb.; pod č. 100/2004 Sb. m. s. byl zveřejněn Druhý opční protokol k Paktu, jehož obsahem je závazek zrušit trest smrti.

³ Dto.

⁴ Úmluva o právech dítěte byla po dlouhých přípravách, jež započaly v roce 1978, jednomyslně přijata dne 20. listopadu 1989 Valným shromážděním OSN rezolucí Valného shromáždění OSN 44/25 a vstoupila v platnost dne 2. září 1990. V ČR vyhlášena jako Sdělení č. 104/1991 Sb. Federálního ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 6. 2. 1991.

⁵ EÚLP byla podepsána v Římě pod záštitou Rady Evropy a vstoupila v účinnost v roce 1958. V ČSFR byla podepsána dne 21. února 1991 vyhlášena jako Sdělení č. 209/1992 Sb. Federálního ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 15. 5. 1992.

⁶ E.T.S. č. 035 byla přijata v Turíně dne 18. října 1961 a v ČR vyhlášena jako Sdělení č. 14/2000 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 29. 2. 2000.

⁷ Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství byla přijata dne 15. října 1975 ve Štrasburku a vyhlášena jako Sdělení č. 47/2001 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 8. 6. 2001.

- Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí⁸
- Evropská úmluva o výkonu práv dětí⁹
- Úmluva o styku s dětmi¹⁰
- Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení.¹¹

Z práva Evropské unie („EU“) jsme vycházeli především z:

- Nařízení č. 2201/2003 ve znění Nařízení č. 2116/2004 o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti („Brusel IIa“), *kteřé se bez ohledu na druh soudu vztahuje na občanskoprávní věci týkající se a) rozvodu, rozluky nebo prohlášení manželství za neplatné či určení, zda tu manželství je nebo není; b) přiznání, výkonu, převedení a úplného nebo částečného odnětí rodičovské zodpovědnosti*¹²
- Nařízení č. 4/2009 o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a o spolupráci ve věcech vyživovacích povinností, které je aplikovatelné ve věcech výživného, vyjma výživného, které vyplýne z důvodu úmrtí, na které se vztahuje Nařízení č. 650/2012¹³
- Listina základních práv EU¹⁴

Dále jsme vycházeli z českých pramenů práva, kterými jsou zejména:

⁸ Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí byla přijata dne 20. května 1980 v Lucemburku a vyhlášena jako Sdělení č. 66/2000 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 18. 7. 2000.

⁹ Evropská úmluva o výkonu práv dětí byla přijata dne 25. ledna 1996 ve Štrasburku a vyhlášena jako Sdělení č. 54/2001 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 2. 7. 2001.

¹⁰ Úmluva o styku s dětmi byla přijata dne 15. května 2003 ve Štrasburku a vyhlášena jako Sdělení č. 91/2005 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 1. 9. 2005.

¹¹ Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení styku s dětmi byla přijata dne 29. května 1993 v Haagu a vyhlášena jako Sdělení č. 43/2000 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 1. 6. 2000.

¹² Nařízení č. 2201/2003 je platné od 1. 8. 2004 a Nařízení č. 2116/2004 je platné od 1. 3. 2005, jedná se zejména o otázky práva péče o dítě a práva na styk s dítětem; poručnictví, opatrovnictví a podobných institutů; určení osoby, orgánu nebo jiného subjektu odpovědných za dítě či jeho jmění nebo pověřených zastupováním dítěte či napomáháním dítěti a stanovení jejich úkolů, umístění dítěte do pěstounské rodiny nebo ústavní péče; opatření k ochraně dítěte spojených se správou, zachováním a nakládáním se jměním dítěte.

¹³ Nařízení Rady (ES) č. 4/2009 ze dne 18. prosince 2008 o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a o spolupráci ve věcech vyživovacích povinností, které je účinné od 18. června 2011, a Nařízení EP a RADY (EU) č. 650/2012 ze dne 4. července 2012 o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a přijímání a výkonu veřejných listin v dědických věcech a o vytvoření evropského dědického osvědčení, většina článku se použije až ode dne 17. 8. 2015.

¹⁴ Listina základních práv EU se stala právně závaznou v důsledku přijetí Lisabonské smlouvy vyhlášené jako Sdělení č. 111/2009 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 1. 12. 2009.

- zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR
- usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky („LZPS“).¹⁵

Analýza je zpracována i s přihlédnutím k judikatuře Evropského soudu pro lidská práva („ESLP“), Soudního dvora EU a české judikatuře (zejména z rozhodnutí Ústavního soudu ČR) a dále z informací veřejně dostupných (zejména z platných a účinných obecně závazných právních předpisů, stávající judikatury a odborné literatury).

3 Sociálně-právní ochrana dětí

3.1 Obecné vymezení

3.1.1 Dítě

Před definicí sociálně-právní ochrany dětí je potřeba definovat, který člověk je dítětem.

- 1) Dítětem se pro účely Úmluvy o právech dítěte rozumí každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. Úmluva o právech dítěte hovoří o zletilosti, nicméně pojem „majority“ v originálním znění Úmluvy je směřován na plnou svéprávnost, nikoli na čistě věkovou otázku. Pro účely Úmluvy o právech dítěte je tak dítětem nezletilý člověk.

¹⁵ Článek 32

(1) Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.

(2) Ženě v těhotenství je zaručena zvláštní péče, ochrana v pracovních vztazích a odpovídající pracovní podmínky.

(3) Děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva.

(4) Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.

(5) Rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu.

(6) Podrobnosti stanoví zákon.

2) Definovat pojem „dítě“ v rámci českého právního řádu je složitější. Prvně je třeba si uvědomit, že k pojmu dítě se blíže váží další pojmy, které právní řád zná a pravidelně je používá. Těmito pojmy jsou: „nezletilost“, „zletilost“ a „svěprávnost“. Tyto pojmy nelze zaměňovat a vždy je třeba právní úpravu vykládat s ohledem na jejich významy.

3) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „OZ“) v § 30 definuje pojem zletilost, když stanoví, že plně svéprávným se člověk stává zletilostí. Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku věku. Před nabytím zletilosti se plně svéprávnosti nabývá přiznáním svéprávnosti, nebo uzavřením manželství. Svéprávnost nabytá uzavřením manželství se neztrácí ani zánikem manželství, ani prohlášením manželství za neplatné. Svéprávnost je přitom způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat).¹⁶ Současně OZ upravuje otázky nezletilých, když mimo jiné stanoví, že se má za to, že každý nezletilý, který nenabyl plně svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku. Podle OZ je třeba rozlišovat nezletilé, kteří nejsou plně svéprávní (osmiletý chlapec), dále nezletilé, kteří již svéprávní jsou (sedmnáctiletý chlapec, který je ženatý), a posledně zletilé, kteří také mohou či nemusí být svéprávní. Právní úprava totiž k nezletilým nezřídka kdy přistupuje odlišně, pokud jsou již svéprávní, tedy i přes nižší věk mohou činit většinu právních jednání jako osoby zletilé. Objevují se právní normy, které nelze na osobu mladší 18 let, jež již nabyla plně svéprávnosti aplikovat. Např. částečně jiná je míra ochrany pro dítě, které je nezletilé a není plně svéprávné, při vymáhání jeho výživného (jde o nesporné řízení s vyšetřovací zásadou apod.), naproti tomu dítě, které sice nenabýlo zletilosti, ale má plnou svéprávnost, se musí svého práva na výživné domáhat již v klasickém sporném řízení.

4) Na úpravu OZ pak navazují i procesní normy, které také reflektují svéprávnost nezletilého jako určující pro procesní postup. Příkladem může být úprava zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, v němž je zavedena legislativní zkratka, podle níž se za nezletilého považuje nezletilý, který není plně svéprávný. Stanoví-li zákon dále pravidla, která platí pro řízení ve věcech péče soudu o nezletilé, pak, není-li stanoveno jinak, platí tato pravidla pouze pro nezletilé, kteří nejsou plně svéprávní.

¹⁶ § 15 odst. 2 OZ.

5) Pro úplnost je nezbytné upozornit i na skutečnost, že v některých případech používají právní normy pojem dítě, ovšem nechápou jej hlediskem věkovým či svéprávnostním, ale hlediskem příbuznosti. Existují tedy i situace, kdy je za dítě považována osoba starší, neboť pro dané konkrétní postavení je důležité, že je dítětem (potomkem), nikoli, že jde o osobu mladší 18 let. Takovéto chápání a používání pojmu dítě je tradiční v dědickém právu, ale lze se s ním setkat i jinde. O dítěti se také například hovoří v ustanovení § 420 ZŘS při definici účastníků řízení o určení nebo popření rodičovství, přičemž je nerozhodné, zda jde o dítě zletilé či nezletilé.

6) S vědomím pravidel uvedených výše lze principiálně konstatovat, že v rámci českého právního řádu je tradičně dítětem člověk, který nedovršil 18 roku věku¹⁷.

Dílčí závěr: V případě nového právního předpisu je vysoce žádoucí v jeho úvodních ustanoveních definovat, kdo je rozuměn dítětem v intencích jeho norem, tak, aby bylo zřejmé, na koho mohou být jednotlivá ustanovení tohoto předpisu aplikována.

3.1.2 Sociálně-právní ochrana dítěte

1) Z ústavně-právního hlediska neexistuje termín či institut „sociálně-právní ochrana dítěte“, nicméně z ústavního pořádku plyne, že až zákon¹⁸ stanoví pravidla pro ochranu rodičovství, rodiny, dětí a mladistvých, dále pravidla pro zvláštní péči a ochranu v pracovních vztazích těhotné ženě a pravidla pro péči o děti a jejich výchovu rodiči a pravidla pro pomoc od státu rodičům, kteří pečují o děti. Samotný pojem „sociálně-právní“ je nedostatečný, protože otázka ochrany dítěte není jen otázkou sociální a právní (zákonodárnou, soudní a správní), ale i otázkou výchovy dítěte, kterou pravděpodobně nelze zahrnout pod pojem „sociální“ ochrana dítěte.

2) Definice sociálně-právní ochrany dítěte je tak podána až v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění („ZSPOD“), kdy „Sociálně-právní ochranou dětí (dále jen

¹⁷ § 30 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník („OZ“).

¹⁸ Čl. 32 odst. 6 Listiny základních práv a svobod („LZPS“).

"sociálně-právní ochrana") se rozumí zejména¹⁹: a) *ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, b) ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny, d) zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině*²⁰."

Zajímavá je skutečnost, že se jedná o demonstrativní výčet, kdy tedy lze dovodit, že za sociálně-právní ochranu dětí by bylo možno považovat i něco dalšího. Důvodová zpráva k ZSPOD konstatuje, že sociálně-právní ochrana dítěte představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním.

Ochrana dítěte tak zahrnuje ochranu rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte, a je proto upravena v různých právních odvětvích a v právních předpisech různé právní síly. Tvoří tak předmět činnosti celé řady orgánů, právnických a fyzických osob, a to v závislosti na jejich působnosti. Ochrana dítěte a zajišťování jeho práv se promítá do právních předpisů v oblasti rodinně-právní, sociální, školské, zdravotní, daňové, občanskoprávní, trestní apod., a z toho také vyplývá okruh subjektů, které ji realizují. *Z této skutečnosti je zřejmé, že právní úpravu ochrany dítěte nelze zahrnout do jediného právního předpisu.* Je však třeba, aby pro orgány, které vykonávají sociálně-právní ochranu, byl vytvořen právní předpoklad, který v souladu s Listinou základních práv a svobod a Úmluvou o právech dítěte umožní těmto orgánům účinně sociálně-právní ochranu realizovat²¹. Smyslem přijetí ZSPOD byla úprava sociálně-právní ochrany dětí oddělit od problematiky sociální péče, s níž koncepčně nesouvisí, a vymezit uceleným způsobem formy působení a potřebné nástroje orgánů veřejné správy,

¹⁹ §1 odst. 1 ZSPOD.

²⁰ Vloženo zákonem č. 401/2012 Sb., který nabyl účinnosti od 27. 11. 2012, kdy se doplnila a upřesnila zákonná definice rozsahu a zaměření sociálně-právní ochrany dětí. V souladu s článkem 20 Úmluvy o právech dítěte náleží mezi základní práva dítěte rovněž právo na zajištění náhradní péče v případě, že je dítě dočasně nebo trvale zbaveno svého rodinného prostředí nebo ve svém vlastním zájmu nemůže být v tomto prostředí ponecháno. Odpovědnost za zabezpečení odpovídající náhradní péče takovému dítěti nese stát. Na prvním místě se přitom preferuje svěření dítěte do některé z forem náhradní rodinné péče a teprve není-li možné náhradní rodinnou péči dítěti zajistit, lze v nutných případech umístit dítě do vhodného zařízení péče o děti. Působení orgánů sociálně-právní ochrany dětí při zajišťování náhradní rodinné péče, včetně zprostředkování náhradní rodinné péče, představuje bohužel jednu ze stěžejních činností těchto orgánů v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, která je v ZSPOD upravena zejména v části třetí, hlavě III až V. Vzhledem k významu zabezpečení náhradní rodinné péče se tato činnost doplňuje do zákonné definice sociálně-právní ochrany dětí v § 1 odst. 1.

²¹ Důvodová zpráva k ZSPOD.

které povolává, aby (zejména orgány státní správy) disponovaly generální (všeobecnou) působností směřující k ochraně práv dítěte.

Dílčí závěr: Zahrnuje-li sociálně-právní ochrana dětí i právo na rodičovskou péči a život v rodině, pak se ve skutečnosti nemá jednat pouze o sociálně-právní ochranu dítěte, ale i o sociálně-právní ochranu (jeho) rodiny, protože bez fungující rodiny jen těžko může dojít k zajištění dalších práv dítěte (např. práva na jeho příznivý vývoj, na identitu dítěte, na vzdělání atd.).

3.2 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

3.2.1 Osobní působnost sociálně-právní ochrany dětí

Zajímavé je, že ZSPOD rozlišuje mezi „omezenou“ sociálně-právní ochranou dětí a „standardní“ sociálně-právní ochranou dětí. U nezletilých, ale plně svéprávných²² dětí se na ně aplikuje ZSPOD pouze v omezeném rozsahu²³. Sociálně-právní ochrana se poskytuje všem dětem, které na území České republiky mají trvalý pobyt nebo zde mají hlášen pobyt po dobu nejméně 90 dnů nebo alespoň požádaly (či jejich rodiče) o azyl. V omezeném rozsahu se poskytuje sociálně-právní ochrana i ostatním dětem na území ČR, jedná se o tzv. sociálně-právní ochranu ve zvláštních případech²⁴. Ustanovení § 2 odst. 2 a 3 ZSPOD by mohlo být v konfliktu s článkem 2 Úmluvy o právech dítěte, neboť tento stanoví, že smluvní státy jsou povinny respektovat a zabezpečit práva stanovená touto úmluvou každému dítěti nacházejícímu se pod jejich jurisdikcí *bez jakékoli diskriminace podle rasy,*

²² Např. nezletilé dítě, které uzavře manželství či mu bude soudem přiznána plná svéprávnost dle § 37 NOZ. Emancipace není přesný pojem.

²³ § 2 odst. 1 ZSPOD.

²⁴ § 37 a 42 ZSPOD: konkrétně je obecní úřad povinen učinit opatření k ochraně života a zdraví a zajištění uspokojování základních potřeb v nejnutnějším rozsahu včetně zdravotních služeb, ocitlo-li se takové dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny. A dále lze dovodit právo takového dítěte na ochranu a pomoc v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Pokud je tedy obecní úřad povinen učinit opatření k ochraně života a zdraví dítěte stran poskytnutí zdravotních služeb v nejnutnějšího rozsahu (bude se zpravidla jednat o neodkladnou zdravotní péči), pak je otázkou, kdo by měl poskytovateli zdravotních služeb tuto péči v nejnutnějším rozsahu uhradit. Vzhledem k tomu, že se jedná o dítě, které nemá na území České republiky povolen trvalý pobyt nebo není hlášeno k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 90 dnů podle zvláštního právního předpisu upravujícího pobyt cizinců na území České republiky ani není oprávněno podle zvláštního právního předpisu trvale pobývat na území České republiky, pak se nejedná ani o pojištěnce, na než by se vztahovalo veřejné zdravotní pojištění (§2 odst. 1 zákona o veřejném zdravotním pojištění). Mělo by být tedy stanoveno, že poskytovatelům zdravotních služeb, kteří poskytli neodkladnou zdravotní péči těmto dětem, na které se nevztahuje veřejné zdravotní pojištění, uhradí tyto služby stát (obec jen těžko bude schopna tyto náklady ze svého rozpočtu uhradit, byť je povinna učinit opatření k ochraně života a zdraví tohoto dítěte a zajistit mu neodkladnou zdravotní péči).

barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu, majetku, tělesné nebo duševní nezpůsobilosti, rodu a jiného postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců. Z Úmluvy o právech dítěte lze tedy dovodit, že i jakékoli dítě nacházející se na území ČR má právo na zabezpečení veškerých práv stanovených v Úmluvě o právech dítěte. K tomu je třeba doplnit také pojem obvyklé bydliště, který je základním pojmem nařízení Brusel IIa pro určení mezinárodní příslušnosti soudů. Pojem obvyklé bydliště je třeba odlišovat od trvalého pobytu, obvyklé bydliště odráží faktickou stránku věci a není vázáno na administrativní evidenci.²⁵ V případě potřeby nezbytného zásahu je možné, aby i soud, který jinak nemá mezinárodní příslušnost ve věci samé, vydal i předběžné opatření (viz článek 20 nařízení Brusel IIa). Z tohoto pohledu je proto právní úprava v ZSPOD problematická, působnost sociálně právní ochrany dětí musí být vtažena i na děti, které ji vyžadují a nacházejí se na území ČR, byť zde nejsou hlášeny k trvalému pobytu.

3.2.2 Vymezení kompetentních správních úřadů v sociálně-právní ochraně dětí

Sociálně-právní ochranu zajišťují krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady a újezdni úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí („ÚPMOD“), krajské pobočky Úřadu práce České republiky - krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu, které tvoří soustavu orgánů sociálně-právní ochrany dětí („OSPOD“), a dále obce v samostatné působnosti, kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí²⁶

²⁵ K pojmu obvyklé bydliště viz případ Mercredi (C 497/10), v souladu s nímž, pojem „obvyklé bydliště“ ve smyslu článků 8 a 10 nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. listopadu 2003 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000 musí být vykládán v tom smyslu, že toto bydliště odpovídá místu, které vykazuje určitou míru integrace dítěte v rámci sociálního a rodinného prostředí. Za tímto účelem je třeba – pokud jde o situaci kojence, který se svou matkou pobývá pouze několik dní v jiném členském státě, než je členský stát jeho obvyklého bydliště, do něhož byl přemístěn – přihlédnout zejména k trvání, pravidelnosti, podmínkám a důvodům pobytu na území tohoto členského státu a přestěhování se matky do tohoto státu, a dále – zejména z důvodu věku dítěte – k zeměpisnému a rodinnému původu matky, jakož i k rodinným a sociálním vazbám, které matka a dítě udržují v tomto členském státě. Vnitrostátnímu soudu přísluší určit obvyklé bydliště dítěte s přihlédnutím ke všem konkrétním skutkovým okolnostem v každém jednotlivém případě.“

²⁶ §38 ZSPOD – komisi zřizuje starosta obce s rozšířenou působností jako zvláštní orgán pro výkon přenesené působnosti - státní správy pro správní obvod obce s rozšířenou působností v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Dle důvodové zprávy se předpokládalo, že komise pro sociálně-právní ochranu dětí bude tvořena odborníky na otázky výchovy dětí a péče o ně (dle důvodové zprávy k zákonu č. 401/2012 Sb. má být komise složena např. z členů zastupitelstev, pedagogických pracovníků, zástupců občanských sdružení či církví).

3.2.3 Zájem o blaho dítěte

Dle ZSPOD²⁷ je předním hlediskem sociálně-právní ochrany zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte. Toto ustanovení ZSPOD je nutno vykládat v souladu s článkem 3 Úmluvy o právech dítěte. Jedním ze základních práv dítěte²⁸ plynoucího ze ZSPOD je právo dítěte požádat vyjmenované²⁹ subjekty (např. OSPOD, zařízení sociálně-právní ochrany dětí³⁰, soudy a Policii³¹), školy, poskytovatele zdravotních služeb a pověřené osoby o pomoc při ochraně svého života a dalších svých práv a tyto subjekty a osoby jsou povinny poskytnout dítěti odpovídající pomoc.

3.2.4 Vymezení pravomocí v sociálně-právní ochraně dětí

Nastane-li situace, která ohrožuje řádnou výchovu a příznivý vývoj dítěte, kterou rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte nemohou nebo nejsou schopni sami řešit, je nezbytné přijmout na ochranu dítěte a k poskytnutí pomoci rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte potřebné opatření sociálně-právní ochrany podle ZSPOD³². Opatření sociálně-právní ochrany musí být zvolena tak, aby na sebe navazovala a vzájemně se ovlivňovala. Při výkonu a realizaci opatření mají přednost ta, která *zabezpečí řádnou výchovu a příznivý vývoj dítěte v jeho rodinném prostředí* a není-li to možné, pak v NRP.

3.2.5 Opatření sociálně-právní ochrany

Mezi opatření sociálně-právní ochrany dětí patří:

²⁷ § 5 ZSPOD.

²⁸ Ale i rodiče a osoby odpovědné za výchovu dítěte – viz §9a ZSPOD.

²⁹ § 8 odst. 1 ZSPOD.

³⁰ Mezi zařízení sociálně-právní ochrany dětí patří: a) zařízení odborného poradenství pro péči o děti, b) zařízení sociálně výchovné činnosti, c) zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a d) výchovně rekreační tábory pro děti.

³¹ Policie slouží veřejnosti. Jejím úkolem je chránit bezpečnost osob, tedy i dětí. Policie při plnění svých úkolů spolupracuje s dalšími orgány veřejné správy, jakož i s právníky a fyzickými osobami, tedy i s OSPOD a pověřenými osobami. V rámci spolupráce Policie zejména upozorňuje výše uvedené orgány a osoby na skutečnosti, které se dotýkají jejich činnosti a mohou vést k ohrožení nebo porušení vnitřního pořádku a bezpečnosti, pokud tento zákon nebo jiný právní předpis nestanoví jinak. Policista je oprávněn zajistit osobu, která je nezletilá, je-li to nezbytné pro její navrácení do rodičovské nebo jiné obdobné péče jejímu zákonnému zástupci.

³² Vloženo zákonem č. 401/2012 Sb., který nabyl účinnosti od 27. 11. 2012, kdy se doplnila a upřesnila zákonná definice rozsahu a zaměření sociálně-právní ochrany dětí.

- poradenská a preventivní činnost v užším slova smyslu ve prospěch dětí i rodičů, kdy příslušné subjekty jsou nadány pravomocí projednávat záležitosti dětí, sledovat, působit, vyjednávat, oznamovat, pomáhat či poskytovat poradenskou pomoc, či ukládat rodičům povinnost využít odbornou poradenskou pomoc při splnění konkrétních podmínek,
- výchovná opatření v užším smyslu slova³³ činěná vůči dítěti či rodičům, kdy příslušné subjekty (i soud) jsou nadány pravomocí udělit napomenutí, stanovit dohled nad dítětem, uložit omezení bránící působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte, uložit povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo uložit povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem. Tato výchovná opatření se mají dle ZSPOD uplatnit subsidiárně až tehdy, nevedla-li jiná poradenská či preventivní činnost k zamýšlenému cíli či nebyla-li zjednána náprava. Již v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů („ZoR“) byla taktéž stanovena pravomoc soudu učinit výchovné opatření, a to tehdy, vyžadoval-li to zájem na řádné výchově dítěte, a neučinil-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí, mohl soud rozhodnout o výchovném opatření podle ZSPOD. Zjevně se tak jednalo o duplicitu, kdy subjekty oprávněné dle ZSPOD, ale i soud, mohly učinit výchovné opatření. Byť tato duplicita nebyla shledána za nezákonnou³⁴, pak přeci jen se jedná o duplicitu, o jejímž odstranění bylo a je potřeba uvažovat³⁵. Tato duplicita totiž zůstává i nabytím účinnosti OZ, kdy v § 925 OZ jsou stanovena a upravena výchovná opatření: „Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, a *neučiní-li tak orgán sociálněprávní ochrany dětí*, může soud a) napomenout vhodným způsobem dítě, rodiče, osobu, do jejíž péče bylo dítě svěřeno, popřípadě toho, kdo narušuje řádnou péči o dítě, b) stanovit nad dítětem dohled a provádět jej za součinnosti školy, orgánu sociálně-právní ochrany dětí, popřípadě dalších institucí a osob, které působí zejména v místě bydliště nebo pracoviště dítěte, nebo c) uložit dítěti nebo rodičům omezení bránící škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména zákazem určitých činností.

³³ §13 ZSPOD, výchovná opatření jsou tak řazena mezi poradenskou a preventivní činnost.

³⁴ Stanovisko NS sp. zn. Cpj 33/78 ze dne 10. 10. 1978.

³⁵ Bylo by zajímavé vysledovat statistiku, kolik a jaká výchovná opatření uložil OSPOD a kolik a jaká výchovná opatření uložil soud.

Soud sleduje, zda je dodržováno výchovné opatření, o kterém rozhodl³⁶, a hodnotí jeho účinnost zpravidla v součinnosti s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, popřípadě dalšími osobami. Zákodárce tak ponechal výše uvedenou duplicitu v pravomoci učinit výchovné opatření s upřednostněním OSPOD, kdy soud učiní výchovné opatření subsidiárně jen tehdy, neučinil-li tak OSPOD³⁷. I výše uvedená výchovná opatření jsou stále preventivními opatřeními, nejedná se o sankční opatření a nejde ani o trest za předchozí jednání³⁸.

Smyslem výchovných opatření je adekvátně a bezodkladně napravit závadný stav, který se týká dítěte, kdy bezodkladnost lze zajistit i v soudním řízení³⁹. Uložení výchovných opatření by mělo předcházet, minou-li se účinkem, zásahu do rodičovské odpovědnosti či dokonce odebrání dítěte a svěření jej do NRP.

Nejmírnějším výchovným opatřením je udělení napomenutí. Jedná se o opatření, která má za cíl upozornit na závadné jednání rodičů či docílit odstranění škodlivých poměrů. Napomenutí je možné udělit nejen rodiči, ale i třetím osobám v případech, kdy dochází k narušování řádné výchovy dítěte.

Dalším opatřením je stanovení dohledu nad dítětem. Ten se má nařídit tehdy, pokud existuje naděje, že povede k nápravě nevhodného chování dítěte či povede k nápravě nedostatků ve výchově dítěte ze strany rodičů nebo v souvislosti s rozvodem rodičů a následnými konflikty mezi nimi⁴⁰. Dohled vykonává OSPOD a v jeho rámci navštěvuje bydliště, ale i jiná místa, ve kterých se dítě pohybuje, získává informace o životě nezletilého i rodiny, o rizikových faktorech ovlivňujících rodinu i dítě. Poznatky takto získané by měly být zpracovány do zpráv. Pro úplnost lze poukázat i na možnost soudního dohledu nad pohybem dítěte, který je možné nařídit podle § 486 odst. 1 z. ř. s. v případě

³⁶ Ve skutečnosti soud nesleduje, zda je jím uložené výchovné opatření dodržováno, ale vyžádá si dle §71 vyhlášky č. 37/1992 Sb. v pravidelných lhůtách od OSPOD, školy atd. zprávy o dodržování jím uloženého výchovného opatření.

³⁷ Pokud OSPOD ukládá výchovné opatření dle §13 ZSPOD děje se tak ve správním řízení.

³⁸ Viz II. ÚS 838/2007.

³⁹ Viz §467 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních („z. ř. s.“), kdy může zakročit i soud, v jehož obvodu se nezletilý zdržuje.

⁴⁰ Důvodem pro stanovení dohledu nad dítětem mohou být skutkové okolnosti, že matka dlouhodobě nevedla dítě k odpovídajícímu vztahu k otci, dlouhodobě neplnila povinnost řádně připravovat dítě na styk s otcem, aniž jí v tom bránila objektivní překážky – viz I. ÚS 420/2005 důvodem pro stanovení dohledu nad dítětem je také situace, kdy po zrušení ústavní výchovy je dítě svěřeno do péče rodiče a je nutná na výchovu dítěte ještě dohlížet – viz II. ÚS 838/2007, dalšími důvody pro stanovení dohledu nad dítětem může být zdravotní stav rodičů, jejich nízký věk nebo vysoký věk, ohrožení jejich sociální či bytové situace.

únosu (neoprávněného přemístění) dítěte jedním rodičem mimo území ČR⁴¹, pokud český soud vede řízení o navrácení dítěte.

Rodičům i dítěti je dále možné uložit konkrétní omezující opatření, které by mělo zabránit škodlivým vlivům na dítě. Takovéto omezení je nejčastěji ve formě zákazů, které se mohou týkat míst, osob, ale i nejružnějších činností. Tímto způsobem je například možné zakázat návštěvy nočních podniků či barů, heren či hraní na počítači. Co se týče výchovného opatření ukládání omezení, pak dle § 925 OZ není možné uložit omezení jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte, nicméně z §13⁴² ZSPOD plyne, že i těmto osobám by měl mít soud pravomoc uložit omezení. V případě výchovného opatření spočívajícího v uložení povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc nebo účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie, pak i zde platí, že tuto možnost nemá soud dle § 925 OZ, ale pouze dle § 13 ZSPOD.

Dílčí závěr: Ať již duplicita v §13 ZSPOD a v §925 OZ nezůstane či zůstane zachována (je namístě zjednodušit a ponechat v jednom předpise úpravu výchovných opatření), zcela určitě s ohledem na jednotnost aplikace a interpretace právních institutů (zde výchovných opatření) by měly být druhy a podmínky ukládání výchovných opatření stejné v obou předpisech. Jistě si lze dobře představit, že „napomenutí“ může ukládat OSPOD, a nikoli soud, na druhou stranu více omezující výchovná opatření by měla zůstat či přejít do výlučné pravomoci soudů, a nikoli OSPOD. Pokud se ukáží výše uvedená výchovná opatření dle § 13 ZSPOD za nedostatečná a nevedoucí k nápravě, pak soud může uložit další výchovné opatření, a to až dočasné odejmutí dítěte z péče rodičů.

Výchovné opatření - dočasné odejmutí dítěte z péče rodičů znamená, že soud může dočasně odejmout dítě z péče rodičů nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte a současně dítěti nařídít nejdéle na 3 měsíce (lze prodloužit na 6 měsíců) pobyt ve a) středisku výchovné péče nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, nebo b) zařízení poskytovatele zdravotních služeb⁴³ nebo v domově pro osoby se zdravotním postižením.

⁴¹ §478 až 491 ZZŘS.

⁴² Neučinil-li tak obecní úřad obce s rozšířenou působností, může o těchto výchovných opatřeních za stejných podmínek rozhodnout soud.

⁴³ Nařízení pobytu dítěte ve zdravotnickém zařízení poskytovatele zdravotních služeb lze jen velmi omezeně a za kumulativního splnění podmínek: řeší se spor rodičů o dítě, vyžaduje-li to zdravotní stav dítěte, je prokázáno, že existuje naléhavá potřeba umístění dítěte do tohoto zařízení s ohledem na zájem dítěte a jeho

Dále i státní zastupitelství může iniciovat, popř. vstoupit do již zahájeného soudního řízení o uložení zvláštního opatření při výchově dítěte, tedy o uložení výše uvedených výchovných opatření⁴⁴. Na druhou stranu OSPOD může iniciovat zrušení výchovných opatření uložených soudem⁴⁵.

Z výše uvedeného plyne, že státní zastupitelství nemůže iniciovat, popř. vstoupit do již zahájeného správního řízení o uložení výchovných opatření, pokud jsou ukládána OSPOD.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí zná další opatření sociálně-právní ochrany, které již nejsou řazena pod preventivní či poradenskou činnost. K nim patří:

- rozhodnutí, zda je třeba souhlasu rodiče k osvojení dítěte,
- omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti anebo omezení nebo pozastavení jejího výkonu,
- nařízení ústavní výchovy,
- prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy,
- svěření dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, na prodloužení doby trvání tohoto svěření a na zrušení rozhodnutí o svěření dítěte do tohoto zařízení,
- svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu a jeho zrušení,
- nařízení výchovného opatření podle § 13a, na prodloužení doby trvání tohoto výchovného opatření nebo na jeho zrušení (viz výše),
- přemístění dítěte do jiného zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy,
- pozastavení výkonu povinnosti a práva péče o dítě u nezletilého rodiče,
- zachování povinnosti a práva péče o dítě a osobního styku s dítětem u rodiče omezeného ve svéprávnosti,
- zbavení rodiče práva dát souhlas k osvojení nebo dalších povinností a práv osobní povahy, zbavil-li soud rodiče rodičovské odpovědnosti.

další citový, psychický a rozumový vývoj, nepostačuje využití jiných opatření k ochraně dítěte, je soudem předem omezena doba pobytu dítěte v zařízení poskytovatele zdravotních služeb a současně je rodičům uložena povinnost využít odbornou poradenskou pomoc směřující k nápravě vztahů v rodině.

⁴⁴ Výše uvedená výchovná opatření nejsou nikterak navázána či neodkazují na výchovná opatření podle §15 zákona č. 218/2003 Sb., zákona o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění („ZSM“) ukládanými soudy ve věcech mládeže.

⁴⁵ § 14 odst. 5 ZSPOD.

O všech těchto opatřeních rozhoduje soud, většinou na návrh obecního úřadu obce s rozšířenou působností (OSPOD) či na návrh rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte anebo na návrh státního zastupitelství. Zákon s cílem posílit maximálně ochranu nezletilých nicméně umožňuje, aby řízení a některých těchto otázkách, bylo zahájeno bez návrhu konkrétní osoby. Soud může, pokud například z vlastní činnosti dospěje k závěru, že je třeba podobné řízení vést, zahájit toto řízení *ex officio*, a to vydáním usnesení o zahájení řízení.

Stejně tak smí soud zahájit řízení ve věcech významných pro nezletilé dítě, na nichž se rodiče nemohou dohodnout, řízení ve věcech zastupování nezletilého dítěte (který z rodičů bude za dítě právně jednat) a řízení ve věcech péče o jmění nezletilého dítěte jen na návrh zákonného zástupce; v těchto případech podnět ze strany obecního úřadu či ze strany OSPOD by soud měl posoudit a případně seznámit zákonného zástupce s možností podat příslušný návrh, soud nemůže na základě návrhu či podnětu OSPOD iniciovat specifikovaná řízení a věc rozhodnout. Tento závěr je velmi problematický, protože OSPOD by nejspíše neměl zasahovat do iniciace těchto řízení, neboť se přímo netýkají péče o nezletilého, nicméně pokud nastane v praxi akutní potřeba záležitost řešit a zákonný zástupce bude nečinný, musí být v praxi nalezena jiná cesta ochrany nezletilého.

Mezi opatření sociálně-právní ochrany dětí patří i činnosti OSPOD při svěřením dítěte do péče jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte.

Dále mezi opatření sociálně-právní ochrany dětí patří i činnosti OSPOD při zprostředkování osvojení a pěstounské péče⁴⁶. Tam, kde OSPOD podal návrh na zahájení řízení, zda je třeba souhlasu rodiče k osvojení dítěte, nebo návrh na zbavení rodiče práva dát souhlas k osvojení nebo dalších povinností a práv osobní povahy, zbavil-li soud rodiče rodičovské odpovědnosti, bude současně OSPOD kolizním opatrovníkem nezletilého osvojence, sám OSPOD tak může být v kolizi zájmů, a účastníci uvedených řízení mají právo podat návrh na změnu kolizního opatrovníka (OSPOD) a soud jmenuje jiného kolizního opatrovníka nezletilému osvojení⁴⁷. OSPOD již nemůže svěřit dítě do předadopční péče, jelikož zprostředkování osvojení je ukončeno oznámením podle §24 odst. 3 ZSPOD, na jehož základě

⁴⁶ Stále platí, že výběr určité fyzické osoby vhodné stát se osvojitelem nebo pěstounem určitého dítěte smí provádět pouze OSPOD a nikdo jiný (spárování nezletilého a vhodných osvojitelů). Nicméně vyhledávání vhodných osvojitelů, jejich odborná příprava již není výlučně v rukou OSPOD a smí tyto činnosti vykonávat kdokoli, a to i za cílem dosažení zisku (nikoli nepatřičného dle §798 OZ).

⁴⁷ § 434 odst. 2 z. ř. s.

Ize podat návrh na svěření dítěte do budoucí péče osvojitelů či do péče před osvojením (§823 a 826 OZ).

Mezi opatření sociálně-právní ochrany dětí lze zařadit i evidenční a zprostředkovatelské činnosti OSPOD týkající se pěstounské péče na přechodnou dobu, sledování výkonu ústavní a ochranné výchovy, poskytování pomoci dětem vyžadujícím zvýšenou pozornost, dále ÚPMOD zajišťuje opatření sociálně-právní ochrany dětí ve vztahu k cizině.

Pokud právnická nebo fyzická osoba žádá pouze o pověření ke zřízení výchovně rekreačního tábora pro děti, pak mezi pravomoci Komise pro sociálně-právní ochranu dětí (krajského úřadu, pokud není zřízena příslušná komise) patří i rozhodování o vydání pověření Pověřeným osobám k výkonu sociálně-právní ochrany, které mají následující pravomoci spočívající v⁴⁸:

- vyhledávání dětí, jímž se má věnovat zvýšená pozornost (§ 6 ZSPOD)
- pomoci rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě, v poskytování nebo zprostředkování rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě zdravotně postižené, v pořádání v rámci poradenské činnosti přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovou,
- zřizování zařízení sociálně-právní ochrany (zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a výchovně rekreační tábory pro děti),
- uzavírání dohody o výkonu pěstounské péče se souhlasem příslušného obecního úřadu obce s rozšířenou působností s osobou pečující nebo osobou v evidenci (§47b odst. 4 ZSPOD), pokud není dohoda o výkonu pěstounské péče uzavřena s příslušným obecním úřadem obce s rozšířenou působností, a následně má pověřená osoba pravomoc poskytovat osobě pečující, s níž uzavřela tuto dohodu o výkonu pěstounské péče, výchovnou a poradenskou péči při výkonu pěstounské péče a sledovat výkon pěstounské péče; pokud osoba pečující o tuto službu požádá, je pověřená osoba povinna výchovnou a poradenskou péči poskytnout,

⁴⁸ Ne zcela jasná dikce ustanovení §38 odst. 2 písm. a) ZSPOD. Z dikce §48 odst. 2 ZSPOD již plyne, že pověřené osoby smějí vykonávat výše uvedené činnosti nejen, pokud žádají o pověření zřízení výchovně rekreačního tábora pro děti.

- převzetí namísto krajského úřadu zajišťování odborné přípravy žadatelů o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče k přijetí dítěte do rodiny, provádění přípravy žadatelů o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče a poskytování odborné poradenství a pomoc těmto žadatelům a poskytování fyzickým osobám vhodným stát se osvojiteli nebo pěstouny a osvojitelům nebo pěstounům poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče,
- vyhledávání lidí vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny a oznamovat je obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností,
- vyhledávání dětí, jimž se poskytuje sociálně-právní ochrana v plném rozsahu a kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí (NRP) formou pěstounské péče nebo osvojení, a oznamovat je obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností a např.
- pořádání případových konferencí k výše uvedeným pravomocem a činnostem⁴⁹.

Poradní sbor má zejména poradní funkci na úrovni kraje, nicméně má i následující pravomoci:

- spolupracuje na vytváření programů a koncepcí kraje v oblasti zajištění a rozvoje služeb pro rodiny s dětmi, náhradní rodinné péče, prevence sociálně patologických jevů a vytváření předpokladů pro kulturní, sportovní, jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí,
- posuzuje záměry kraje na zřízení a provozování zařízení sociálně-právní ochrany (zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výchovně rekreační tábory pro děti) a jiných zařízení pro péči o děti,
- na žádost krajského úřadu posuzuje žádosti o změnu pověření nebo o vydání nového pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí v případě, že pověřená osoba chce na území kraje zřídit nové zařízení sociálně-právní ochrany nebo jiné pracoviště téhož zařízení sociálně-právní ochrany,
- na žádost krajského úřadu projednává a posuzuje další otázky spojené s plněním úkolů krajského úřadu podle ZSPOD a s výkonem sociálně-právní ochrany na území kraje.

⁴⁹ Pověřené osoby k výkonu sociálně-právní ochrany dětí mohou tuto činnost vykonávat pouze na základě a v rozsahu svého pověření, který je taxativně vymezen v §48 odst. 2 ZSPOD (rozsudek NSS č.j. 3 Ads 144/2011-163 ze dne 16. 5. 2012 a nálezy Ústavního soudu II. ÚS 2788/12 ze dne 19. 11. 2013).

Dílčí závěr: Dle našeho názoru je třeba zvážit působnost a v jejím rámci pravomoci Komise pro sociálně-právní ochranu dětí a Poradního sboru kraje v sociálně-právní ochraně dětí, případně jejich transformaci či zahrnutí do některého orgánu OSPOD. Myšlenka odborné způsobilosti a sestavení (např. pedagogický pracovník, pedopsycholog atd.) komise či poradního sboru⁵⁰ a tedy všech orgánů OSPOD je zcela namístě a cílem nového zákona o podpoře dětí a rodin by měla být profesionalizace všech orgánů OSPOD a profesionalizace Pověřených osob.

3.2.6 Zařízení sociálně-právní ochrany

Sociálně-právní ochrana dětí je dále institucionalizována v zařízeních sociálně-právní ochrany dětí.

Mezi zařízení sociálně-právní ochrany patří:

- zařízení odborného poradenství pro péči o děti,
- zařízení sociálně výchovné činnosti,
- zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc,
- výchovně rekreační tábory pro děti.

Ke zřízení zařízení sociálně-právní ochrany dětí se vyžaduje pověření Komise pro sociálně-právní ochranu dětí či krajského úřadu, pokud není k rozhodování o pověření příslušná uvedená komise.

Dílčí závěr: Dle našeho názoru je třeba jednoznačně vymezit pravomoc subjektu, který bude mít pravomoc udělit pověření pověřené osobě ke zřízení zařízení sociálně-právní ochrany dětí. Není možné, aby na území jednoho kraje tato pověření udělovala komise pro sociálně-právní ochranu dětí zřízená starostou obce s rozšířenou působností, tedy udělovala se tato pověření na úrovni obcí s rozšířenou působností, a na území jiného kraje se tato pověření udělovala krajským úřadem. I pro jednotnost při vytváření sítě zařízení sociálně-právní ochrany dětí by bylo vhodné, aby tato pověření uděloval krajský úřad.

Zařízení odborného poradenství pro péči o děti poskytují či zprostředkovávají zejména rady pro děti a rodiče či pro jiné osoby odpovědné za výchovu dětí či pro fyzické osoby vhodné stát se osvojiteli nebo pěstouny.

⁵⁰ § 38 odst. 3 a §49a ZSPOD.

Dílčí závěr: U „zařízení“ odborného poradenství pro péči o děti je vhodné se podívat, kdo tyto činnosti (poradenství) skutečně vykonává a jakým způsobem jsou vykonávány, neboť i dobře míněná rada může velmi uškodit. Profesionalizace těchto zařízení je nutností. Po profesionalizaci těchto zařízení by bylo vhodné jejich větší rozšíření, neboť informovanost dětí, rodičů, rodin, ale i ostatních osob bude mít pozitivní vliv nejen na celou společnost, ale i v jednotlivých případech může výrazně pomoci ohroženým dětem.

Zařízení sociálně výchovné činnosti určená pro děti, jimž se má věnovat zvýšená pozornost (zejména pro opuštěné, zanedbávané, poškozené či problémové děti), a těmto dětem nabízí programy rozvíjení sociálních dovedností, výchovných činností a využití volného času.

Dílčí závěr: Jsme přesvědčeni, že podpora rozvoje těchto zařízení je nejen cestou k inkluzi a pomoci dětem, ale i k rozvíjení jejich sociálních vazeb, minimalizaci závadového jednání a v neposlední řadě i k blahu dětí. Opět lze uvažovat o dalším ukotvení požadavků na provozovatele těchto zařízení i jejich pracovníky. Shodně by měl být nastaven kontrolní mechanismus, který by zajistil řádné fungování těchto zařízení.

Výchovně rekreační tábory pro děti se zřizují zpravidla v době školních prázdnin a jsou určeny zejména pro děti (zejména pro opuštěné, zanedbávané, poškozené či problémové děti) a pobyt ve výchovně rekreačním táboře se dítěti poskytuje na žádost zákonných zástupců dítěte nebo s jejich souhlasem. Účelem pobytu ve výchovně rekreačních táborech pro děti je výchovné působení na děti směřující k odstranění nebo potlačení poruch chování a k získání potřebných společenských a hygienických návyků.

Dílčí závěr: Toto „zařízení“ by bylo účelné zachovat, protože díky výše uvedenému účelu tohoto zařízení jej nebude možné jinak nahradit. Důvodem pro zachování by měla být i skutečnost, že výchovně rekreační tábor může napomoci ke snazšímu zapojení do společnosti i poskytnutí řádné výchovy. Vždy je třeba dbát o blaho dítěte, a tedy je nebytné blíže legislativně ukotvit podmínky provozování těchto táborů a případně i minima účasti pedopsychiatrů, pedopsychologů, dětských sociálních pracovníků a dětských vychovatelů. Je nezbytné takovéto dětské výchovné tábory

koordinovat s těmito odborníky a více je zapojit. Lze si též představit zapojení některých dětí hospitalizovaných na dětských psychiatrických odděleních do těchto táborů.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc jsou předmětem jiné tematické oblasti („ústavní péče“), proto na tomto místě nebude rozebírána. Nicméně tato zařízení je nutné zachovat a dále rozvíjet. V návrhu věcného záměru by bylo nezbytné se vypořádat s tématem zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Zejména pak s koncepčním rozhodnutím, zda budou i nadále preferována tato zařízení oproti osobní péči v pěstounských rodinách. Je třeba se vypořádat nejen s tím, která z alternativ lépe odpovídá blahu dítěte, ale například i s tím, jaká je finanční náročnost jednotlivých alternativ.

3.2.7 Ostatní vymezení dle zákona

Dále ZSPOD samostatně upravuje pěstounskou péči (není zařazeno do opatření v sociálně-právní ochraně dětí). Jsou zde upravena práva a povinnosti při výkonu pěstounské péče, dohoda o výkonu pěstounské péče (zvláštní smluvní typ) a dávky pěstounské péče. Pěstounská péče je navíc upravena i v OZ. Pěstounské péče je předmětem jiné tematické oblasti, a to náhradní rodinné péče NRP, proto na tomto místě nebude rozebírána.

ZSPOD samostatně upravuje inspekci poskytování sociálně-právní ochrany, kterou provádí u pověřených osob krajská pobočka Úřadu práce. Tato inspekce (dohled či dozor) se tak týká pouze pověřených osob. Předmětem inspekce je kvalita poskytování sociálně-právní ochrany stanovená standardy kvality sociálně-právní ochrany. Kvalita poskytování sociálně-právní ochrany se při výkonu inspekce ověřuje analogicky podle §99 zákona o sociálních službách pomocí standardů kvality sociálních služeb. Standardy kvality sociálně-právní ochrany by analogicky měly být souborem kritérií, jejichž prostřednictvím je definována úroveň kvality poskytování sociálně-právní ochrany v oblasti personálního a provozního zabezpečení sociálně-právní ochrany a v oblasti vztahů mezi pověřenými osobami a osobami. Plnění standardů kvality v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a rodiny by se mělo analogicky hodnotit systémem bodů jako u sociálních služeb.

Dílčí závěr: Je otázkou, jestli inspekci či dohled či dozor nad poskytováním služeb v sociálně-právní ochraně dětí má provádět krajská pobočka Úřadu práce. Tato kompetence znamená, že všechny

krajské pobočky Úřadu práce by měly disponovat personálně a věcně dostatečným počtem odborníků schopným určit kvalitu poskytovaných služeb v sociálně-právní ochraně dětí. Lze si představit, že by tuto činnost vykonával krajský úřad, anebo by inspekční činnost vykonávala přímo inspekce spadající pod MPSV (analogicky ke školní inspekci by existovala inspekce v sociálně-právní ochraně dětí a rodiny). Další otázkou je, nad kým má být při poskytování služeb v oblasti sociálně-právní ochrany dětí vykonávána. Máme za to, že pouze nad pověřenými osobami, je nedostatečné. Inspekční činnosti, dohled či dozor při poskytování služeb v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a rodin by měla být vykonávána nad všemi OSPOD a pověřenými osobami. Dále je otázkou, jestli by předmětem inspekční činnosti mělo být pouze posouzení kvality poskytovaných služeb v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a rodin. Dle našeho názoru inspekční (dohledová či dozorová) činnost by měla být zaměřena i na dodržování všech povinností stanovených nejen pověřeným osobám v pověření či v registraci, ale i povinností⁵¹ stanovených OSPOD (viz analogicky ustanovení §97 odst. 2 písm. a) zákona o sociálních službách).

Důležitou součástí ZSPOD je i část osmá Společná ustanovení upravující práva a povinnosti OSPOD a dalších subjektů. Významnou funkci má i MPSV, které je správcem informačního systému sociálně-právní ochrany dětí. Dále OSPOD vede spisovou dokumentaci a evidenci dětí, jimž se má věnovat zvýšená pozornost (zejména pro opuštěné, zanedbávané, poškozené či problémové děti) a kterým byl ustanoven opatrovník či poručník. Dále krajský úřad vede evidenci žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny a k tomu evidenci dětí, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou pěstounské péče nebo osvojení, dále vede krajský úřad evidenci osob, které mohou pěstounskou péči po přechodnou dobu vykonávat.

MPSV vydalo *Směrnici č. 2013/26780-21 ze dne 19. září 2013 o stanovení rozsahu evidence dětí a obsahu spisové dokumentace o dětech vedené orgány sociálně-právní ochrany dětí a o stanovení rozsahu evidence a obsahu spisové dokumentace v oblasti náhradní rodinné péče.*

Dílčí závěr: Ať již vede či bude vést příslušnou (jakoukoli evidenci v oblasti podpory dětí a rodin) evidenci obecní úřad obce s rozšířenou působností, krajský úřad nebo ministerstvo či jiný OSPOD, pak by bylo vhodné evidované údaje či informace vkládat do informačního systému ministerstva pro

⁵¹ Např. §51 ZSPOD.

evidovaný přístup OSPOD (zaměstnanců OSPOD) či i pro přístup soudu pro nezletilé k řádnému a včasnému výkonu podpory dětí a rodin. Měla by platit zásada, že údaje či informace, které se sbírají o dětech či rodinách se průběžně evidují, shromažďují a analyzují, aby byly v aktuálním čase pro řádné a včasné poskytování služeb dětem a jejich rodinám využitelné. Shodně pak je nezbytné legislativně a následně i technicky řešit propojení systémů se systémy soudů tak, aby mohlo docházet k efektivnějšímu předávání informací.

Dále je v ZSPOD upravena povinná mlčenlivost osob podílejících se na výkonu sociálně-právní ochrany dětí.

Co se týká nákladů vzniklých v souvislosti s výkonem sociálně-právní ochrany, pak platí, že je nese stát⁵², vyjma nákladů na zřízení a provoz zařízení sociálně-právní ochrany, ovšem u zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc platí, že zřizovatel tohoto zařízení má nárok na státní příspěvek⁵³ a pobyt dítěte v tomto zařízení není bezplatný. Stejně tak náklady na zřízení a provoz výchovně rekreačních táborů pro děti nenese stát, ale zřizovatel těchto táborů, který může požadovat za pobyt dítěte ve výchovně rekreačním táboře úhradu ve výši vycházející z životního minima. Co se týká pověřených osob, pak u nich platí, že náklady, které jim vznikly v souvislosti s výkonem sociálně-právní ochrany, nesou samy, vyjma situace, kdy jsou zřizovateli uvedených zařízení sociálně-právní ochrany. Dále je v ZSPOD stanoveno zmocnění pro podzákonnou právní úpravu týkající se obsahu a rozsahu poradenství, individuálního plánu ochrany dítěte, zaměření a rozsah vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny a obsahu standardů kvality sociálně-právní ochrany. Nadto jsou v ZSPOD vymezeny správní delikty a sankce za ně ukládané.

Dílčí závěr: U náhrady nákladů vzniklých státu v souvislosti s poskytováním služeb v oblasti ochrany dětí a rodin si lze do budoucna představit, a bylo by dobré vytipovat určité oblasti, ve kterých by část určitých konkrétních nákladů (spoluúčast) měla nést rodina, resp. odpovědný rodič⁵⁴ (samozřejmě s ochrannými klauzulemi, aby spoluúčast nebyla pro rodiny likvidační atd.) či pravomocně odsouzený

⁵² Dotace ze státního rozpočtu na výkon sociálně-právní ochrany dětí činila v roce 2012 739 mil. Kč.

⁵³ Zřizovatel zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc má nárok na státní příspěvek ve výši od 18 tis. Kč měsíčně až do cca 30 tis Kč měsíčně v závislosti na věku dítěte.

⁵⁴ Viz již dnes příspěvek rodičů na úhradu pobytu a péče dítěti umístěnému v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, tento příspěvek rodičů se pohybuje od 1400,-Kč měsíčně do cca 2.300,-Kč měsíčně v závislosti na věku dítěte. – viz §42c ZoSPOD.

pachatel trestného činu vůči dítěti jako sankci za své předchozí trestně-právně relevantní jednání či za poškození či zanedbání dítěte nebo za opakované či za závažné porušení svých povinností.

Standardy kvality by měly být alespoň blíže a rámcově vymezeny v novém zákoně o podpoře dětí a rodin a měly by platit pro všechny orgány OSPOD a pověřené osoby.

Lze si představit bonifikaci subjektů, zejména pověřených osob, které by dosáhly vysoké kvality s následnou možností dosažení na příspěvek na poskytování služeb dítěte a rodině v rozsahu pověření či registrace a naopak malifikaci subjektů, zejména pověřených osob, které by poskytovaly služby v mnohem horší kvalitě, než je např. průměr, s následkem ztráty pověření a registrace a dokonce s časově omezeným zákazem poskytovat služby v oblasti podpory dětí a rodiny.

4 Pomoc a podpora ohroženým dětem a rodinám

Zásadní je vůbec definovat „ohrožené děti a rodiny“ a poté správně nastavit právní úpravu, která povede k co nejefektivnější, nejúčelnější a nejhospodárnější pomoci a podpoře těmto dětem a rodinám.

4.1 Ohrožené dítě

Neexistuje jednotná definice pojmu „ohrožené dítě“ či „ohrožená rodina“. Jednou z možných definic pojmu „ohrožené dítě“ může být tato definice: *ohrožené dítě je dítě, které nemá uspokojeny základní potřeby biologické, psychické, emocionální, sociální na duchovní nebo mu hrozí nenaplnění jejich základních potřeb biologických, psychických, emocionálních, sociálních a duchovních (potřeba stimulace, řádu, lásky, bezpečí, sociálně společenského uznání, otevřeného, sdíleného budoucnosti).*⁵⁵ *Obecně se za ohrožené dítě považuje takové dítě, jež je ohroženo týráním, zneužíváním či zanedbáváním.*⁵⁶ Již z preambule Úmluvy o právech dítěte plyne, že ve všech zemích světa jsou děti žijící ve výjimečně obtížných podmínkách a že tyto děti vyžadují zvláštní pozornost, tedy, že tyto děti lze považovat za „ohrožené děti“. Stejně tak z článku 20 Úmluvy o právech dítěte plyne, které dítě je nutno považovat za ohrožené dítě: „Článek 20 1. Dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného

⁵⁵ http://www.mpsv.cz/files/clanky/9556/Navrh_opatreni_k_transformaci.pdf - str. 3.

⁵⁶ <http://www.fod.cz/nase-cinnost/pomoc-ohrozenym-detem>.

prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem. 2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím náhradní péči. 3. Tato péče může mezi jiným zahrnovat předání do výchovy, institut "kafala" podle islámského práva (blíží se institut poručenství), osvojení a v nutných případech umístění do vhodného zařízení péče o děti. Při volbě řešení je nutno brát ohled na žádoucí kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ."

Ohroženým dítětem bude nepochybně dítě se syndromem CAN⁵⁷, kdy mezi rizikové faktory příčinu vzniku tohoto syndromu patří rizikové rodiče⁵⁸ či rizikové je samotné dítě⁵⁹ anebo jsou rizikové situace⁶⁰. Měli by tedy poskytovatelé zdravotních služeb v oboru psychiatrie psychopaty, psychotiky, alkoholiky, toxikomany, mentálně retardovaného či sexuálně deviantního rodiče hlásit OSPOD? Měli by tedy poskytovatelé v oboru neonatologie, PLDD, či předškolní či školská zařízení děti s nízkou porodní váhou, mentální retardací atd. hlásit OSPOD? Měl by tedy OSPOD pravidelně a automaticky vykonávat dohled nad dítětem v NRP?

Měla by platit zásada, podle níž je lepší preventivně působit a rodinu navštívit vícekrát, než v budoucnu řešit závažné krizové situace.

OSPOD by se tak měl zaměřit na tyto rizikové faktory, resp. měl by být na ně upozorněn ze strany uvedených subjektů, a po zvážení jejich intenzity by měl OSPOD minimálně aktivně zjišťovat od soudů či jiných orgánů veřejné moci, od předškolních či školních zařízení atd. situaci kolem dítěte, příp. po

⁵⁷http://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogick%C3%BD_lexikon/S/Syndrom_CAN,
<http://www.pediatriepropraxi.cz/pdfs/ped/2001/04/02.pdf>.

⁵⁸ Lidé s poruchami osobnosti (psychopatie), mentálně retardovaní, lidé psychicky nemocní (psychotici), jedinci s neurotickými obtížemi (frustrace se mění v agresi); matky s poporodní depresí, alkoholici, toxikomani; mladí, nezralí a nevypělí rodiče, sexuální devianti - pedofilové, muži sexuálně hyperaktivní, ambiciózní, nároční rodiče, workoholici, lidé v hmotné bídě, bezdomovci, nezaměstnaní, transgenerační problém - týraní týrají (deprivovaní či subdeprivovaní vytvářejí svým dětem opět deprivaci životní prostředí).

⁵⁹ Odlišnost dítěte: nízká porodní váha, lehká mozková dysfunkce, mentální retardace, vývojové opoždění, smyslové vady, děti dráždivé, neklidné, zlostné, provokativní X apatické, plačtivé, úzkostné, děti nesplňující očekávání rodičů, tj. děti s lehce sníženými intelektovými schopnostmi, děti ve škole neprospívající, děti tělesně neobratné, nešikovné.

⁶⁰ Styk rizikového dítěte s rizikovým dospělým, náhradní rodinná péče, rozvod, manželské neshody, neplánované otěhotnění - nechtěné dítě, hmotná bída, stres, brutalita v médiích a vysoká tolerance k násilí.

zjištění některých rizikových faktorů by možná měl mít OSPOD povinnost navštívit takovéto dítě a jeho rodinu⁶¹.

Dle ZSPOD by se za ohrožené dítě mohlo považovat dítě uvedené v § 6 ZSPOD s tím, že tato definice je s ohledem na výše uvedené nedostatečná. Z ustanovení § 8 odst. 1 a 10 odst. 4 ZSPOD plyne, že poskytovatelé zdravotních služeb, předškolní/školská zařízení mají informační povinnost vůči OSPOD o potenciálním riziku (viz výše rizikové faktory) u „ohroženého“ dítěte, kdy se např. zdravotnický pracovník nemůže dovolávat povinné mlčenlivosti (lékařského tajemství)⁶².

Současně již dnes je poskytovatel zdravotních služeb (zdravotnický pracovník) celkem účinně chráněn proti následným „zásahům“ ze strany zákonného zástupce dítěte s možností znepřístupnit zdravotnickou dokumentaci, resp. její části uvedeným osobám, zejména trýznitelům dítěte z řad rodičů⁶³. Poskytovatel zdravotních služeb může pouze v nezbytném rozsahu zadržet informaci o zdravotním stavu nezletilého pacienta jeho trýzniteli (zákonnému zástupci, pěstounovi nebo jiné pečující osobě) v případě podezření, že se tato osoba podílí na zneužívání nebo týrání nebo ohrožování zdravého vývoje tohoto nezletilého pacienta, lze-li předpokládat, že poskytnutím této informace by mohlo dojít k ohrožení pacienta⁶⁴. Dále může poskytovatel zdravotních služeb nezletilého pacienta bez souhlasu trýznitele (zákonného zástupce nebo opatrovníka) hospitalizovat a poskytnout mu neodkladnou péči v případě, jde-li o podezření na týrání, zneužívání nebo zanedbávání.

Je třeba také otevřít otázku notifikační povinnosti „neprofesionálů“, tedy běžných osob, které se nějakým způsobem o ohrožení dítěte dozvědí. V současné době je úprava § 7 ZSPOD cíleně upravena jako oprávnění každého člověka oznámit buď rodiči závadné chování jeho potomky nebo OSPOD na porušování rodičovské odpovědnosti. Je otázkou, pokud odhlédneme-li od trestněprávních konotací (již výše zmiňovaných), zda nezavést oznamovací povinnost v případech ohrožených dětí. Zavedení takovéto povinnosti by bylo odůvodněno ochranou dětí. Současně je třeba připomenout ust. § 2900 OZ, podle kterého vyžadují-li to okolnosti případu nebo zvyklosti soukromého života, je každý povinen

⁶¹ Viz dnešní § 52 odst. 1 ZSPOD.

⁶² Nesplnění této notifikační povinnosti je dokonce správním deliktem podle § 59k ZSPOD s hrozbou pokuty do 50 tis. Kč.

⁶³ Viz věta za středníkem ustanovení §65 odst. 1 písm. a) a §67 zákona o zdravotních službách.

⁶⁴ § 32 odst. 3 zákona o zdravotních službách.

počínat si při svém konání tak, aby nedošlo k nedůvodné újmě na svobodě, životě, zdraví nebo na vlastnictví jiného. Toto ustanovení upravuje obecnou prevenční povinnost, která by měla základně tuto povinnost pokrýt.

Dílčí závěr: Současná úprava informační povinnosti o ohrožených dětech je v zásadě nastavena správně, proto by se zásadně OSPOD měl vždy včas dozvědět o jakémkoli ohroženém dítěti, aby mohl účinně konat. Pokud se tak nestane, pak je to v důsledku selhání subjektu, který nesplnil svou informační povinnost. V zásadě lze do nového zákona o podpoře dětí a rodin převzít dosavadní úpravu informační povinnosti za vzniku samostatné a ucelené části/hlavy nového zákona s názvem „Spolupráce a informační povinnosti“. Lze si ale představit i změnu koncepce směrem k definování notifikační povinnosti všech osob. Základem úspěchu péče o ohrožené děti je, aby všichni včetně všech orgánů veřejné moci řádně a včas, a to i raději preventivně a ve větším rozsahu, informovali o ohrožených dětech.

4.2 Pomoc ohroženým dětem

Pomoc a podporu ohroženým dětem může v krajním případě při potřebě zajištění ubytování zajistit i Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP). Dle §42 ZSPOD poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy, jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, a v zajištění lékařské péče zdravotnickým zařízením, psychologické a jiné obdobné nutné péče.⁶⁵ Tato zařízení budou poskytovat dítěti péči po nezbytnou, zpravidla krátkou dobu se stanovenou maximální délkou pobytu, než bude zajištěno řešení problému péče o dítě odpovídajícím způsobem, např. péčí jinou osobou než rodiči (např. pěstounskou péčí, ústavní péče až jako ultima ratio). Jde tedy o určitý typ azylového zařízení, kde bude možno zajistit pro dítě základní péči a ochránit dítě před možnou újmou, která mu hrozí.⁶⁶

Dílčí závěr: Současná úprava, za jakých podmínek lze dítě svěřit do ZDVOP je duplicitně upravena, jak v § 971 odst. 2 OZ, tak i v § 13a odst. 1 písm. a) ZSPOD, kdy podle ZSPOD se rozšiřuje možnost na

⁶⁵ http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_342.pdf.

⁶⁶ Důvodová zpráva k ZSPOD.

umístění dítěte do ZDVOP jako další výchovné opatření, pokud výchovná opatření dle § 13 odst. 1 ZSPOD nevedla k nápravě a je-li to v zájmu dítěte. Je na místě, aby podmínky pro svěřením dítěte do ZDVOP byly upraveny na jednom místě a v jednom předpise, ať již v OZ či v novém zákoně o podpoře dětí a rodin.

Na pomoc a podporu ohroženým dětem lze v krajním případě využít i ústavní výchovu, která je dokonce upravena ve 3 právních předpisech, v § 971 a násl. OZ, v ZSPOD a v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Hlavními principy tohoto zákona jsou vymezení pravomocí a povinností školských zařízení vzhledem k nezletilému dítěti i k jeho zákonným zástupcům, určení práv a povinností nezletilého svěřeného do péče školského zařízení, a současně stanovení míry omezení práv jeho zákonných zástupců a určení jejich povinností vůči školskému zařízení, respektování potřeby humanizace výchovného procesu v souladu s Úmluvou o právech dítěte v souladu s Listinou základních práv a svobod předpoklad umístění dětí zadržovaných na útěku od rodičů do diagnostického ústavu výhradně na základě rozhodnutí soudu o předběžném opatření, umožnění zřízení širokého spektra zařízení s rozdílnými výchovnými přístupy specifikovanými podle druhu postižení dětí, tak, jak vyplynulo z poznatků odborníků z oblasti teorie i praxe, stanovení věkového rozsahu svěřených osob, důvodů, pro které mohou být do zařízení umístěny, umožnění vytváření podmínek pro vzdělávání, úprava otázky úhrady nákladů za péči a otázky kapesného a věcné pomoci a zahrnutí i oblasti poskytování preventivně výchovných služeb výchovně problémovým jedincům, kteří jsou dosud v péči rodiny.⁶⁷ Zařízeními jsou podle § 2 tohoto zákona: a) diagnostický ústav, b) dětský domov, c) dětský domov se školou, d) výchovný ústav. Blíže je ústavní péče rozvedena v části čtvrté.

Dílčí závěr: Současná úprava ústavní výchovy je roztříštěná do několika právních předpisů a jistě by stálo za to zvážit, zda-li by podmínky pro nařízení ústavní výchovy neměly být upraveny v OZ a vše ostatní (zejména vzájemná práva a povinnosti zařízení a dítěte umístěného v zařízení) v novém zákoně o podpoře dětí a rodin.

⁶⁷ Důvodová zpráva k zákonu č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

4.3 Ochrana ohrožených osob nepřímo trestním právem

(Ohrožené) děti jsou chráněny i nepřímo trestním právem, zejména vymezením skutkových podstat trestných činů proti rodině a dětem upravených v hlavě IV části druhé trestního zákoníku.

- § 195 Opuštění dítěte nebo svěřené osoby – odpovědnost toho, kdo opustí dítě nebo jinou osobu, o kterou má povinnost pečovat a která si sama nemůže opatřit pomoc, a vystaví ji tím nebezpečí smrti nebo ublížení na zdraví.
- § 196 Zanedbání povinné výživy – podle tohoto ustanovení může být potrestán ten, kdo neplní, byť i z nedbalosti, svou zákonnou povinnost vyživovat nebo zaopatřovat jiného po dobu delší než čtyři měsíce, ale i ten, kdo se úmyslně vyhýbá plnění své zákonné povinnosti vyživovat nebo zaopatřovat jiného.
- § 198 Týrání svěřené osoby - zejména na ochranu nezletilých je vymezen tento trestný čin. Trestně odpovědný je ten, kdo týrá osobu, která je v jeho péči nebo výchově.
- § 199 Týrání osoby žijící ve společném obydlí – dále trestní zákoník definuje odpovědnost i toho, kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společném obydlí.
- § 200 Únos dítěte a osoby stížené duševní poruchou – normována je i odpovědnost toho, kdo dítě nebo osobu stíženou duševní poruchou odejme z opatrování toho, kdo má podle jiného právního předpisu nebo podle úředního rozhodnutí povinnost o ně pečovat.
- § 201 Ohrožování výchovy dítěte – podle tohoto ustanovení je odpovědný ten, kdo, byť i z nedbalosti, ohroží rozumový, citový nebo mravní vývoj dítěte tím, že
 - a) svádí ho k zahálčivému nebo nemravnému životu,
 - b) umožní mu vést zahálčivý nebo nemravný život,
 - c) umožní mu opatřovat pro sebe nebo pro jiného prostředky trestnou činností nebo jiným zavrženíhodným způsobem, nebo
 - d) závažným způsobem poruší svou povinnost o ně pečovat nebo jinou svou důležitou povinnost vyplývající z rodičovské zodpovědnosti. Normována je také odpovědnost

v případech, kdy člověk umožní, byť i z nedbalosti, dítěti hru na výherním hracím přístroji, který je vybaven technickým zařízením, které ovlivňuje výsledek hry a které poskytuje možnost peněžitě výhry.

- § 202 Svádění k pohlavnímu styku – dále je odpovědný ten, kdo nabídne, slíbí nebo poskytne dítěti nebo jinému za pohlavní styk s dítětem, pohlavní sebeukájení dítěte, jeho obnažování nebo jiné srovnatelné chování za účelem pohlavního uspokojení úplatu, výhodu nebo prospěch.
- § 204 Podání alkoholu dítěti – posledně pak je normována i odpovědnost osoby, která ve větší míře nebo opakovaně prodá, podá nebo poskytne dítěti alkohol

4.4 Pomoc a ochrana ohroženým rodinám či rodičům

Ohrožené děti jsou dnes dostatečně chráněny, byť úprava pomoci a podpory je roztržštěná a nejednotná. Za to pomoc a ochrana ohroženým rodinám či rodičům, kteří pečují o ohrožené děti, je v současnosti nedostatečná. OSPOD má výslovně stanovenou povinnost poskytnout rodiči pomoc po umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy, nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 12 odst. 2 ZSPOD) a věnovat pozornost dětem z rodin s nízkou sociální úrovní (§ 32 odst. 1 ZSPOD).

Poradní sbor hejtmána je dále povinen spolupracovat na vytváření programů a koncepcí kraje v oblasti zajištění a rozvoje služeb pro rodiny s dětmi. Až teprve ZDVOP je povinno spolupracovat s rodinou dítěte a poskytnout této rodině pomoc při vyřizování a zajišťování záležitostí týkajících se dítěte, zajistit jim terapii, nácvik rodičovských a dalších dovedností, které rodič nebo jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte nezbytně potřebuje pro péči a výchovu dítěte, a to v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte zpracovaným OSPOD. Takto stanovená a uložená povinnost ZDVOP je jistě chválná, nicméně není zřejmé, proč by se skutečně efektivní a účelná pomoc ohrožené rodině měla dostat až po umístění jejich dítěte v ZDVOP.

Dílčí závěr: Není jediný důvod rozdělovat pomoc a podporu ohroženým dětem od pomoci a podpory ohroženým rodinám, myšleno zejména rodičům (nutno zabránit i případnému zneužívání pomoci a podpory ze strany širšího okruhu osob dítěte). Je potřeba klást důraz na prevenci vzniku nejruznějšího ohrožení dítěte, a aby podpora a pomoc ohroženému dítěti byla skutečně efektivní a účelná, pak je nutné dostatečným způsobem v novém zákoně o podpoře dětí a rodin upravit i skutečnou efektivní a účelnou podporu pro jejich rodiče. Je-li jedním z nejvyšších zájmů a hodnotou zájem a blaho dítěte, pak k dosažení tohoto cíle je nutné i řádně podporovat jejich rodiče (samozřejmě myšleno nikoli výlučně v sociálně zabezpečovací rovině – typu navýšení poskytování dávek, ale soustavnou sociální a výchovnou prací s „ohroženými“ rodiči).

5 Náhradní rodinná péče

Zásadní je vydefinovat obsah pojmu „náhradní rodinná péče“ (NRP), postihnout její použitelnost a nastavit následně správně právní úpravu tak, aby vedla k co nejefektivnějšímu, nejúčelnějšímu a nejehospodárnějšímu zajištění blaha dítěte.

Z logiky věci plyne, že NRP se má uplatnit jen tam, kde z nějakého důvodu se nemůže uplatnit výchova a péče biologických rodičů o své dítě, přičemž přednost před uplatněním NRP musí mít sanace rodinného prostředí a vlastní rodiny dítěte (zásada subsidiarity a proporcionality NRP). Jediným legitimním cílem odebrání dítěte z rodičovské péče je ochrana práv dítěte.

5.1 Definice NRP

Náhradní péčí, která zejména tvoří NRP, je možno definovat jako vícero samostatně uspořádaných, na sebe navazujících a vzájemně se podmiňujících dočasných opatření, která nahrazují osobní péči rodičů o nezletilé dítě v případech, kdy rodiče ji nezabezpečují anebo zabezpečit nemohou. Náhradní výchova, na jejímž základě vznikají vztahy mezi nezletilými dětmi a jinou osobou, může vzniknout pouze rozhodnutím soudu a její obsah tvoří práva a povinnosti vymezené zákonem anebo soudním rozhodnutím opět vymezené zákonem. Ve smyslu stávající právní úpravy můžeme rozdělit jednotlivé formy náhradní péče na náhradní rodinnou péči a ústavní výchovu.

Stran definice pojmu a účelu NRP je potřeba primárně vycházet z Úmluvy o právech dítěte (čl. 9, 20 a 21) a z LZPS (čl. 32 odst. 4), kde je jasně stanoveno, že nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Tedy i v neodkladném případě (viz i předběžná opatření uvedená výše) lze odebrat děti z rodičovské péče jen rozhodnutím soudu⁶⁸ a důkazní břemeno k prokázání důvodu pro odnětí dítěte od rodičů leží na straně státu, kdy tyto důvody nelze bez vyčerpávajícího zjištění skutkového stavu presumovat⁶⁹. Před odnětím dítěte z péče rodičů státní orgány musí předem zhodnotit dopad rozdělení rodiny na rodiče i dítě a zvážit možná alternativní řešení⁷⁰.

I v případě, že o NRP bylo rozhodnuto v souladu s výše uvedeným, pak stále má stát pozitivní závazky (povinnost aktivně konat) spočívající ve znovusjednocení rodiny, proto je jeho nečinnost či dokonce kladení překážek ve styku rodičů s dětmi v NRP posuzována jako porušení práva na rodinný život⁷¹, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte (čl. 9 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte). Současně je potřeba si uvědomit, že dítě v NRP je ohroženým dítětem a má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem (viz článek 20 Úmluvy o právech dítěte a viz předchozí kapitola „ohrožené děti“).

5.2 Právní úprava

Právní úprava NRP je obsažena v části druhé, hlavách II a III občanského zákoníku. Jedná se zejména o hlavu třetí označenou jako „Poručenství a jiné formy péče o dítě“, obsahující úpravu jak poručenství, tak i opatrovnictví, svěřením do péče jiné osoby, pěstounství i ústavní výchovu. Zejména ve vztahu k pěstounství a ústavní výchově se jedná o základ právní úpravy, na níž navazuje speciální právní úprava. Současná právní úprava jasně deklaruje princip přednosti náhradní rodinné péče před péčí ústavní, kdy systém je nastaven tak, že v případě, kdy dítě nemůže setrvat ve svém rodinném prostředí, bude jako další řešení v řadě nastupovat náhradní rodinná péče.⁷²

⁶⁸ Viz nález ÚS Pl. ÚS 20/94.

⁶⁹ Nález IV. ÚS 2244/09.

⁷⁰ Rozsudek P., C. a S. proti Spojenému království.

⁷¹ Rozsudek Olsson proti Švédsku č. 1.

⁷² Ustanovení § 953 odst. 2 OZ stanoví, že svěřením dítěte do osobní péče pečující osoby nenahrazuje pěstounskou péči, předpěstounskou péči ani péči, která musí předcházet osvojení. Má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově. Ustanovení § 958 odst. 2 říká, že pěstounská péče má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově. § 972 odst. 2 OZ platí, že pominou-li důvody, pro které byla ústavní výchova nařízena, nebo je-li možné zajistit

Ústavní výchova by měla představovat až krajní a poslední možnost, kdy jiné možnosti a opatření prakticky nepřipadají v úvahu. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen obligatorně zjišťovat, zda výchovu dítěte (péči o dítě) nelze zajistit náhradní rodinnou péčí. Tato zásada je v současnosti zdůrazněna stanovením maximální doby ústavní výchovy, byť lze tuto dobu opakovaně prodlužovat.⁷³ Projevuje se tak vůle dále pokračovat v procesu deinstitutionalizace náhradní péče, tedy vývoj úpravy náhradní péče v České republice směrem od umísťování nezletilých dětí do institucí k jejich umísťování do náhradních rodin.

V současné době se projevují i faktické tlaky na podporu péče ústavní. I když právní regulace vychází z jasné preference náhradní rodinné péče, je v současné době projednávána technická novelizace OZ, která chce v zákoně zakotvit neomezené opakování pobytu dítěte v ZDVOP.

Zcela zásadní je poslední věta v odstavci 1 § 971 OZ, která upřednostňuje péči jiného člověka, tedy základní formu NRP. Soud je tak s ohledem na zásadu oficiality povinen zkoumat a provádět i příslušné dokazování v tom směru, zda nelze dítě, u kterého jsou důvody umístění mimo péči rodičů, svěřit do péče jiného člověka. Pokud se tedy nalezne jakýkoli člověk, který je schopen a ochoten pečovat o dítě (zpravidla z blízkého okolí dítěte), a je-li to v zájmu dítěte, je nutné preferovat tuto péči jiného člověka jako institut NRP dle § 953 a násl. OZ, popř. svěřit dítě do pěstounské péče.

Mezi formy NRP patří:

- svěřením dítěte do péče jiné osoby než rodiče
- pěstounská péče
- pěstounská péče na přechodnou dobu
- poručenství (s osobní péčí).

dítěti jinou než ústavní péčí, soud neprodleně ústavní výchovu zruší a zároveň rozhodne podle okolností o tom, komu bude napříště dítě svěřeno do péče. I zde je tedy jasná preference jiné, než ústavní péče, neboť pokud je tato možná, soud musí neprodleně ústavní výchovu zrušit.

⁷³ Podle § 972 odst. 1 OZ lze ústavní výchovu nařídit nejdéle na dobu tří let. Ústavní výchovu lze před uplynutím tří let od jejího nařízení prodloužit, jestliže důvody pro nařízení ústavní výchovy stále trvají. Trvání ústavní výchovy lze prodloužit opakovaně, vždy však nejdéle na dobu tří let. Po dobu, než soud rozhodne o zrušení nebo o prodloužení ústavní výchovy, dítě zůstává v ústavní výchově, i když už uběhla doba dříve rozhodnutím soudu stanovená.

Svěření dítěte do péče jiného člověka, pěstounská péče a pěstounská péče na přechodnou dobu je možno označit za formy náhradní péče v užším smyslu, poručenství (s osobní péčí) je pak náhradní péčí v širším pojetí.

5.3 Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče

Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte do osobní péče souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému dítěte (typicky prarodiče dítěte, pokud nejsou rodiče). Institut svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče je upraven v § 953 a násl. OZ. Jeho účelem je zajištění osobní péče o nezletilé dítě osobou odlišnou od jeho vlastních rodičů, a to po dobu, po kterou o dítě nemůže pečovat žádný z rodičů osobně.

Pečujícími osobám je vždy rozhodnutím soudu vymezen rozsah práv a povinností k dítěti. Zpravidla se jedná o právo a povinnost zajistit péči o dítě a zastupovat je v běžných záležitostech. Není-li soudem rozhodnuto jinak, zůstává rodičům dítěte zachována rodičovská odpovědnost a rodiče jsou nadále zákonnými zástupci dítěte. S účinností od 1. 1. 2013 nelze rozhodnutím soudu dítě svěřit do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče v případě, že není možné rodičům uložit vyživovací povinnost k dítěti (viz § 957 OZ). Dítě je možno svěřit i do společné péče manželů.

Jelikož rozvodem manželství společná péče manželů zaniká, musí rozvodu manželství předcházet nová úprava práv a povinností manželů k dítěti. Zemře-li jeden z manželů, zůstává dítě v péči druhého manžela⁷⁴.

Do péče jen jednoho manžela je možno dítě svěřit pouze se souhlasem druhého manžela, který by měl být i účastníkem řízení (bylo by nelogické a v rozporu se zájmy dítěte svěřovat dítě do péče jen jednoho manžela, když druhý manžel s tím zásadně nesouhlasí). Tohoto souhlasu však není třeba, jestliže druhý z manželů je omezen ve svéprávnosti nebo je-li opatření tohoto souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou (analogicky § 965 odst. 2 OZ)⁷⁵. U dítěte svěřeného do péče jiného

⁷⁴ Nález ÚS II. ÚS 157/2001.

⁷⁵ http://www.adopce.com/_files/adopce-c16b8539cdfc77d5464b987e0926efd8/13_03_2014_pravni_uprava_nrp_v_cr_2014.pdf

člověka nedochází k jeho statusové změně a souhlas rodiče se svěřením dítěte do svěrečné péče se nevyžaduje.

Dílčí závěr: Existuje duplicita mezi § 15 odst. 1 ZSPOD a § 957 odst. 1 OZ, ve kterých se stanovují podmínky či předpoklady svěřením dítěte do péče jiného člověka, kdy ZSPOD uvádí zejména objektivní předpoklady (úmrtní rodičů nebo jejich hospitalizace), kdežto z OZ plynou i subjektivní předpoklady (neschopnosti rodičů pečovat o dítě nebo jejich nezáměr o dítě, např. rodiče – toxikomani či alkoholici) a podmínka, že o dítě nepečuje poručník. Dle § 15 odst. 1 a 2 ZSPOD zajišťuje obecní úřad dítěti, které se ocitlo bez péče přiměřené jeho věku, neodkladnou péči⁷⁶; při zajištění této péče zpravidla dá přednost příbuznému dítěti. O uvedeném opatření obecní úřad neprodleně uvědomí OSPOD. OSPOD posoudí, jestli svěřením dítěte do péče jiné osoby jsou dostatečně zajištěna jeho práva a oprávněné zájmy, nebo zda je potřebné učinit další opatření směřující k ochraně dítěte.

Obecní úřad nemá žádné oprávnění svým vlastním rozhodnutím svěřovat dítě do péče např. příbuzného, zásadně má toto oprávnění soud v rámci řízení ve věcech péče soudu o nezletilé dle § 466 písm. b) z.ř.s. Rozhoduje-li soud o svěřením dítěte, jedná se o rozhodování meritorní, kdy rozhodnutí bude ve formě rozsudku. V případě, kdy je třeba jednat rychle, pak má OSPOD možnost podat návrh na nařízení předběžného opatření, ve kterém bude soud žádat o vydání předběžného opatření, kterým dítě svěří do péče konkrétní osoby.

Ocitne-li se dítě bez péče, může OSPOD podat návrh na tzv. „rychlé předběžné opatření“, tedy návrh na vydání předběžného opatření podle ust. § 452 z.ř.s. To, jakým způsobem bude postupováno, zda je nezbytné zajistit péči o dítě ihned, či zda je tu jen nebezpečí z prodlení či je třeba rozhodnout o svěřením dítěte, ale jeho poměry jsou stabilní, tedy je možné vyčkat až rozhodnutí meritorního, bude vždy odpovídat konkrétní situaci a hlavně míře ohrožení dítěte. Je-li zde akutní ohrožení dítěte, soud předběžným opatřením umístí dítě do vhodného prostředí (budoucí pečující osoby, budoucího pěstouna na přechodnou dobu či do ZDVOP), a následně i bez návrhu zahájí řízení o svěřením dítěte do péče jiné osoby či řízení o svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, trvá-li stav „dítě bez péče“.

⁷⁶Zákonodárce jistě neměl na mysli pouze neodkladnou zdravotní péči ve smyslu zákona o zdravotních službách, ale měl na mysli širší pojetí termínu „neodkladné péče“ v ust. §15 odst. 1 ZSPOD

I při takovémto postupu jsou rodiče dostatečně chráněni, protože kromě opravných prostředků (odvolání) mohou kdykoli podat návrh na zrušení předběžného opatření a v případě, že během navazujícího řízení vyjde najevo, že již alespoň jeden rodič může pečovat o dítě, navazující řízení soud zastaví. Rodiče jsou účastníky řízení ve věci samé.

Nedostatkem současné úpravy svěřenectví je skutečnost, že dítě smí být svěřeno do péče jiného člověka (zpravidla se bude jednat o babičky či tety) jen tehdy, pokud je možné rodičům či ostatním příbuzným uložit vyživovací povinnost, aniž by zákona stanovil v jaké výši. Nelze zcela souhlasit s názorem, že pokud automaticky rodiče nejsou schopni plnit výživné k rukám pečující osoby (např. babičky) v dostatečné výši, aby byly zajištěny všechny odůvodněné potřeby dítěte, pak nelze dítě babičce svěřit jen z tohoto striktního důvodu. Sama pečující osoba může být schopna a ochotna plnit za rodiče vyživovací povinnost vůči dítěti a současně může být v nejlepším zájmu dítěte, aby bylo svěřeno do péče této pečující osoby. Pokud by tedy bylo v nejlepším zájmu dítěte, aby bylo svěřeno své babičce, pak nelze tuto možnost zavrhnout jen proto, že nejsou rodiče schopni plnit výživné na dítě, a místo toho by mělo být dítě automaticky svěřeno do péče zcela cizí osoby, byť profesionálního pěstouna na přechodnou dobu. V takovém případě je věcí babičky či státu vymáhat výživné na dítě a současně není jediný důvod, proč by takováto babička neměla mít stejné nároky související s převzetím dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu a na dávky pěstounské péče, jako by měl pro dítě zcela cizí pěstoun. Pro dítě je vhodnější jeho svěřením osobě blízké, ke které má citový vztah, než do péče cizího člověka – pěstouna, kterého dítě nikdy nevidělo (u pěstounské péče na přechodnou dobu se nevyužívá institut „předpěstounské péče“) a ke kterému tedy nemá a nemůže mít žádný citový vztah.

Jako problematické by se také mohlo jevit ust. § 954 odst. 1 OZ, které upravuje požadavky na pečující osobu. Je odůvodnitelné, pokud právní řád požaduje, aby pečující osoba skýtala záruky řádné péče. Požadavek, aby osoba měla bydliště na území ČR, je ale značně sporný. Může například nastat situace, kdy se o ohrožené dítě nemá na území ČR kdo starat, nicméně starat by se mohla a chtěla jeho rodina ze Slovenské republiky. Za těchto okolností nebude možné o svěřením dítěte do péče jiné osoby rozhodnout, neboť pečující nebude splňovat požadavek bydliště na území ČR. V daném případě by mělo být základním kritériem blaho dítěte, tedy právní řád by měl spíše napomáhat tomu, aby takovéto ohrožené dítě mohlo být svěřeno do péče osobám blízkým, byť jsou v jiném státě.

5.4 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Co se pěstounské péče na přechodnou dobu týče, OZ pouze stanoví možnost soudu o ní rozhodnout a ohledně samotné úpravy tohoto institutu odkazuje na zvláštní zákon, kterým je ZSPOD.⁷⁷ Účelem institutu pěstounské péče na přechodnou dobu je zejména poskytnout rodičům čas, aby si mohli upravit své poměry tak, aby byli znovu schopni převzít dítě opět do své péče. Jedná se tedy především o institut krizový a pouze přechodný. Tento institut slouží také k překlenutí časového období, po kterém je možné dokončit osvojení dítěte, tedy zajištění nového rodinného prostředí pro dítě.

Soud může na návrh OSPOD svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám v evidenci, a to na: a) dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat; b) dobu, po jejímž uplynutí může dát matka souhlas k osvojení nebo po kterou může rodič souhlas k osvojení odvolat; c) dobu do nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že souhlasu rodičů k osvojení není třeba.

Bylo-li dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu, je soud povinen nejméně jednou za 3 měsíce přezkoumat, zda důvody, pro které bylo dítě svěřeno do pěstounské péče, stále trvají. Za tím účelem si vyžaduje zejména zprávy příslušného OSPOD. Soud rozhodne o výchově dítěte vždy, odpadnou-li důvody, pro které bylo dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu.

Pěstounská péče na přechodnou dobu může trvat nejdéle 1 rok. To neplatí v případě, že jsou do pěstounské péče téhož pěstouna svěřeni sourozenci dítěte, kteří byli do této péče svěřeni později, ne však na dobu delší, než po kterou má trvat pěstounská péče u sourozence, který byl do pěstounské péče na přechodnou dobu témuž pěstounovi svěřen jako poslední.

Krajský úřad vede pro účely zajištění pěstounské péče pro dítě na přechodnou dobu evidenci osob, které mohou pěstounskou péči po přechodnou dobu vykonávat. Osoby vedené v evidenci musí být připraveny přijmout v případě potřeby dítě do pěstounské péče, za což jim náleží pravidelná měsíční odměna pěstouna.⁷⁸

⁷⁷ <http://theses.cz/id/c6ujwo/00175034-136417803.txt>.

⁷⁸ http://www.adopce.com/_files/adopce-c16b8539cdfc77d5464b987e0926efd8/13_03_2014_pravni_uprava_nrp_v_cr_2014.pdf.

Dílčí závěr: Pěstounská péče na přechodnou dobu by měla být vhodnou alternativou u dítěte, které se ocitlo bez péče rodičů, neexistuje pečující poručník a ani jiný člověk (zpravidla osoba blízká dítěti), kterému by mohlo být dítě svěřeno do péče. Takováto pěstounská péče na přechodnou dobu zajišťována profesionálním pěstounem by měla mít přednost před umístěním dítěte bez péče do ZDVOU či dokonce do ústavní výchovy.

Zákonné důvody pro svření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu stanovené v § 27a odst. 7 ZSPOD (duplicitně ještě stanovené v § 452 odst. 2 z. ř. s.) by měly být přímo v § 958 odst. 3 OZ, neboť nový zákon o podpoře dětí a rodin by měl vymezovat zejména práva a povinnosti v oblasti dětí a rodin mezi orgány veřejné moci a dětmi a jejich rodiči či dalšími osobami. Stejně tak délka pěstounské péče na přechodnou dobu stanovená v § 27a odst. 9 ZSPOD by měla být stanovena přímo v OZ či v z. ř. s. Naprosto zásadní je skutečnost, aby v novém zákoně o podpoře dětí a rodin bylo výslovně navrženo, aby orgány činily veškerá možná opatření, aby po uplynutí 1 roku se dítě mohlo vrátit rodičům či být svěřeno do péče jiného blízkého člověka, a nemuselo být po roce v pěstounské péči svěřeno do ústavní výchovy. Proto by měl soud rodičům toxikomanům či alkoholikům současně uložit protialkoholní či protitoxikomanickou léčbu, OSPOD by měl rodiče či osobu blízkou, u které se uvažuje o následném svření dítěte do její péče (není-li rodičů) vzdělávat, jak pečovat o dítě a těmto by mělo být v co nejširší míře umožněno navštěvovat své dítě v péči pěstounů na přechodnou dobu. Podpora rodičů dětí je důležitá pro podporu nejen celé rodiny, ale i dítěte.

Pokud by se rodiče důsledně během tohoto jednoho roku nepřizpůsobili, anebo nedodržovali či porušovali stanovený režim, který je má připravovat na opětovné převzetí dítěte do péče, pak by jim měli být udělovány sankce (odebrání sociálních dávek, které jim dosud přísluší, se současnou ztrátou veškerých nároků v této oblasti, či dokonce ukládání peněžních pokut). Smyslem totiž je vrátit dítě rodičům, a nikoli ho po roce umístit do ústavní výchovy či do střednědobé či do dlouhodobé pěstounské péče. Limitem je pak vždy zájem dítěte. Snaha o navrácení dítěte biologickým rodičům tedy nesmí převážet nad blahem dítěte a v případech, kdy rodiče nejsou schopni o dítě řádně pečovat, je pak třeba přistoupit k hledání trvalých alternativ.

5.5 Pěstounská péče

Pěstounská péče je osobní péčí o dítě třetí osobou. Účelem pěstounské péče není přijetí cizího dítěte za své jako v případě osvojení, kdy dochází ke změně statusu dítěte. Zprostředkování svěřením dítěte do pěstounské péče v České republice zajišťují v současnosti krajské úřady (§ 20 odst. 2 písm. a) ZSPOD).

Děti svěřené do pěstounské péče zpravidla své rodiče znají a předpokládá se tedy i styk rodiče s dítětem. Pěstounská péče by měla být vnímána spíše jako dočasná péče. Soud může pěstounskou péči vymezit na dobu určitou (například po dobu pobytu rodiče v léčebně), ale i neurčitou. Pěstounská péče tak může řešit nastalé krize v rodině atd. Rodiče mohou děti dle § 959 odst. 2 OZ požadovat i zpět (to je v souladu s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva: Kutzner proti SRN). Upřednostňuje se osobní péče o dítě příbuzným nebo osobou blízkou. Pokud by se mělo jednat o pěstounskou péči osobou, která není osobou blízkou dítěti, pak je potřeba nejprve nařídit soudem předpěstounskou péči. „Předpěstounovi“ vzniká nárok na výplatu dávky pěstounské péče na základě vykonatelnosti rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do jeho péče splněním podmínek stanovených ZSPOD pro vznik nároku na dávku pěstounské péče a na její výplatu a podáním žádosti o přiznání dávky pěstounské péče⁷⁹.

Pěstounská péče má přednost před péčí o dítě v ústavech nebo v jiných zařízeních ústavního typu.⁸⁰ Pěstounská péče zaniká nabytím plné svéprávnosti či zletilostí.

Dílčí závěr: Je-li to v zájmu dítěte, má mít příbuzenská pěstounská péče přednost před nepříbuzenskou pěstounskou péčí o dítě. V případě příbuzenské pěstounské péče, není logicky důvod ke zprostředkování pěstounské péče, jak stanoví správně § 20 odst. 3 písm. b) ZSPOD. Je logické, aby dávky pěstounské péče zůstaly upraveny místo v ZSPOD v novém zákoně o podpoře dětí a rodin, stejně jako další dávky týkající se dětí a rodin, které by měly být přesunuty do nového zákona. Předpokladem vzniku a výkonu pěstounské péče je i uzavření dohody o výkonu pěstounské péče dle § 47a a násl. ZSPOD, která může být nahrazena správním rozhodnutím, která by tak měla být převzata i do nového zákona o podpoře dětí a rodin.

⁷⁹ §47p odst. 2 ZSPOD.

⁸⁰ <http://obcanskyzakonik.justice.cz/rodinne-pravo/konkretni-zmeny/pestounska-pece/>.

5.6 Poručenství

Poručník je jmenován soudem, pokud dítě nemá žádného rodiče, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. Poručník musí být plně svéprávný a svým způsobem života zaručovat, že je schopen funkci řádně vykonávat. Podléhá doзору soudu. Sestavuje soupis jmění jak na počátku, tak na konci funkce. Pravidelně předkládá soudu zprávy o dítěti, jeho vývoji a účty ze správy jmění. Poručník nemá vůči dítěti vyživovací povinnost. Rodič má možnost konkrétního člověka výslovně vyloučit.⁸¹

Poručníka jmenuje soud dítěti, které rodiče buď nemá, nebo nejsou známi (děti z baby boxu) nebo pokud byli rodiče zbaveni rodičovské odpovědnosti či jim byl výkon této odpovědnosti pozastaven nebo se jedná o rodiče nezletilé a plně nesvéprávné anebo omezené ve svéprávnosti se zásahem do jejich rodičovské odpovědnosti nebo se jedná o situaci, kdy rodiče udělili souhlas k osvojení a mají pozastavený výkon rodičovské odpovědnosti, nebo kdy soud rozhodl, že není nutný souhlas rodičů k osvojení.

Poručníkem může být jmenován i OSPOD (§ 930 odst. 3 OZ a § 17 ZSPOD). Může existovat jak poručník s uloženou povinností pečovat a vychovávat svěřené dítě, pak se bude jednat o NRP, tak i poručník, kterému dítě nebude svěřeno do péče a nebude dítě vychovávat; bude záležet na soudu, jak rozhodne s ohledem na osobu poručníka (OSPOD jako poručník by zásadně přímo neměl vychovávat a pečovat o dítě), poměry dítěte a důvody, pro které rodiče nemají všechny práva a povinnosti (nezletilým a nesvéprávným rodičům zpravidla zůstane právo o dítě pečovat a vychovávat je, byť dítěti bude jmenován poručník). OSPOD by měl být jen jako dočasný poručník, dokud nebude jmenován nový poručník či rozhodnuto jinak. Pokud se jedná o poručníka, který o dítě osobně pečuje, náleží mu hmotné zabezpečení jako pěstounovi (§ 939 OZ).

5.7 Veřejné poručenství

Ohledně úpravy poručenství je třeba nepřehlédnout ust. § 929 OZ. Podle tohoto ustanovení platí, že pokud nastane situace, že není žádný z rodičů, který má a vůči dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu, pak do doby než soud rozhodne o jmenování poručníka či do chvíle,

⁸¹ http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/user_upload/informacni_brozury/MS_brozura_rodinne_pravo.pdf.

než se poručník ujme funkce, vykonává poručenství OSPOD. Takováto úprava byla zvolena z důvodu zajištění vyšší míry ochrany práv ohrožených dětí, vůči nimž fakticky rodičovskou odpovědnost nevykonává žádná osoba. Úprava zabraňuje tomu, aby existoval stav, kdy není osoba, která by odpovědnost vůči dítěti vykonávala. Problematické ale je, že OSPOD se v řadě případů stává přímo ze zákona veřejným poručníkem dítěte, aniž o tom ví. V takovém případě ale nemůže efektivně svou funkci vykonávat a dítě je opět ve stavu, kdy rodičovskou odpovědnost nikdo nevykonává.

Dílčí závěr: Úprava, která upravuje přechod veřejného poručenství na OSPOD v případech, kdy není osoba, která by vykonávala rodičovskou odpovědnost vůči dítěti, je racionální. Pro její efektivitu je ale nezbytné vymezit postup, který by zajišťoval vysokou míru informovanosti OSPOD v případech, kdy se stanou veřejnými opatrovníky na základě § 929 NOZ.

Dílčí závěr: Všechny výše uvedené formy NRP jsou dnes roztržštěně upraveny jak v OZ, tak i v ZSPOD. Jedná se o zcela standardní a tradiční soukromoprávní instituty s veřejnoprávními rysy, proto by měly být upraveny v OZ a v novém zákoně o podpoře dětí a rodin by mělo být upraveno pouze jejich zprostředkování, organizace, zajištění (např. vzájemná práva a povinnosti OSPOD, rodičů, dětí a dalších osob), hmotné zabezpečení těchto institutů a kontrola NRP.

6 Ústavní péče

Ústavní péče je reprezentovaná především ústavní výchovou, která je upravena zejména v § 971 a násl. OZ.

6.1 Obecné vymezení

Ústavní výchova vedle NRP patří do náhradní péče o dítě a její úprava vychází z článku 20 Úmluvy o právech dítěte, který zajišťuje dítěti trvale nebo dočasně zbavenému svého rodinného prostředí nebo dítěti, které ve vlastním zájmu nemůže být v tomto prostředí ponecháno, právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem. Takovému dítěti musí být zejména zajištěna náhradní péče. Péče je Úmluvou definována jako předání do výchovy, islámský institut kafala (blíží se institutu poručenství),

osvojení a v nutných případech umístění do *vhodného* zařízení pro děti. Ústavní výchova je nově dle §971 odst. 1 OZ definována jako *nezbytné opatření*. Tím je vyzdvížena její subsidiární povaha.

Zásadně by neměla být chápána jako sankční opatření, ale jako institut pomáhající dítěti a jeho rodině překlenout krizové období. Celý systém péče o ohrožené děti se v současné době zaměřuje na prevenci ohrožení dítěte a všestrannou podporou rozvoje dětí v rodinném prostředí, ať již přirozeném nebo náhradním. Je náhradní péčí a tedy i subsidiární nejen ve vztahu k přirozené rodině dítěte, ale i k jakékoliv péči zajišťované fyzickou osobou (svěřenectví, pěstounská péče, péče poručníka či opatrovníka). Ustanovení § 44 ZoR řadilo ústavní výchovu jako řešení následující zásadně po neúspěšných výchovných opatřeních (napomenutí, dohled, omezení) vydaných buď OSPOD, nebo soudem. Nová právní úprava již nehovoří výslovně o výchovných opatřeních, ale o dříve učiněných opatřeních, což je velmi správně, protože nestačí vyčerpat výchovná opatření dle ZSPOD či dle OZ, ale je nutné před nařízením ústavní výchovy vyčerpat i všechny možnosti NRP. Toto je třeba nahlížet v širším kontextu jakýchkoliv zásahů do vztahů mezi rodiči a dětmi ze strany státu.

Může jít i o jiná opatření sociálně-právní ochrany spočívající zejména v preventivní a poradenské činnosti nebo o některý ze soudních zásahů do rodičovské odpovědnosti (pozastavení výkonu, omezení rodičovské odpovědnosti nebo jejího výkonu, zbavení rodičovské odpovědnosti). Svěření dítěte do ústavní výchovy by mělo představovat poslední možné řešení, jde o *vygradování zásahů státních orgánů do vztahů rodičů a dětí*. Umístění dítěte mimo péči rodičů představuje velmi závažný zásah do rodičovských práv, jde vlastně o faktické omezení výkonu povinností a práv rodičů vyplývajících z rodičovské odpovědnosti. Při zvažování zásahů by měl být kladen hlavní důraz na to, zda zvolený prostředek je účinný pro nejlepší ochranu dítěte. Nejlepším zájmem dítěte je vyrůstat ve funkčním rodinném prostředí. Pokud však není možné obnovit funkce vlastní rodiny bez umístění dítěte do jiného prostředí, je nutné situaci ohroženého dítěte řešit především jinými způsoby, například pěstounskou péčí nebo svěřenectvím. Z dikce „*soud může nařídit*“, soud vždy musí poměřovat, zda zde nejsou jiné způsoby řešení konkrétní situace dítěte. „Zásah do rodinného života je v materiálním souladu s Listinou základních práv a svobod, sleduje-li některý nebo některé

z legitimních cílů a je-li pro jejich dosažení nezbytný, tedy zejména přiměřený sledovanému účelu⁸². Využití jiných podpůrných opatření se zkoumá u všech důvodů nařízení ústavní výchovy.

Dle komentáře⁸³ k OZ v krajních případech je možno, aby soud nařídil ústavní výchovu i bez předchozích mírnějších zásahů do vztahu mezi rodiči a dítětem, srov. dikci zákona: „učiní tak *zejména* tehdy, když dříve učiněná opatření nevedla k nápravě – z toho vyplývá, že ve výjimečných případech lze ústavní výchovu nařídít jako první opatření“. S tímto nelze souhlasit, jelikož institut poručenství či pěstounství (i dlouhodobé) je proporcionálnější a méně tak zasahuje do práv dítěte, než ústavní výchova. Situace, kdy v případech ohroženého dítěte, jsou předány primárně do některé z forem náhradní rodinné péče, je ideálem, ke kterému je třeba hledat cesty.

⁸² Viz rozhodnutí ESLP ve věci Couillard Maugery proti Francii, č. 64796/01, § 237) a nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 838/2007, ESLP Wallová a Walla v. Česká republika, č. 23848/04: *Pro rodiče a dítě je být spolu podle ustálené judikatury Soudu základním prvkem rodinného života (Kutzner proti Německu) a vnitrostátní opatření, která jim v tom brání, představují zásah do práva zaručeného článkem 8 Úmluvy (K. a T. proti Finsku). Takový zásah není v rozporu s článkem 8, pouze je-li „v souladu se zákonem“, sleduje-li některý nebo některé z cílů uvedených v druhém odstavci tohoto článku a je-li pro dosažení těchto cílů „nezbytný v demokratické společnosti“. Pojem „nezbytnosti“ znamená zásah založený na naléhavé společenské potřebě, která je zejména přiměřená sledovanému legitimnímu cíli (viz například Couillard Kautery proti Francii). V daném případě považuje Soud za nesporné, že nařízení ústavní výchovy představuje „zásah“ do práva stěžovatelů na respektování rodinného života. Článek 8 navíc ukládá státu pozitivní závazky, které jsou těsně spjaty s účinným „respektováním“ rodinného života. Jakmile je tedy prokázána existence rodinného vztahu, musí stát v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet, a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem (Kutzner proti Německu). V projednávaném případě Soud poznamenává, že všechny vnitrostátní soudy, naposledy krajský soud, které rozhodovaly o ukončení sporné ústavní výchovy obou starších dětí, uznaly, že zásadním problémem, s nímž se stěžovatelé v projednávané věci potýkali, bylo nalézt vhodné bydlení pro tak početnou rodinu. Na rozdíl od většiny případů, které Soud dosud projednával, děti stěžovatelů v daném případě nebyly vystaveny násilí nebo špatnému zacházení. V projednávané věci nebyly výchovné a citové schopnosti stěžovatelů nikdy zpochybněny a soudy uznaly jejich snahu o překonání obtíží. Ústavní výchova dětí stěžovatelů tak byla nařízena z jediného důvodu, a sice že rodina v dané době obývala nevyhovující byt. Dle názoru Soudu se tedy jednalo o materiální nedostatek, který mohly vnitrostátní orgány zhojit pomocí jiných prostředků než úplným rozdělením rodiny, což je zjevně nejradikálnější řešení, které lze použít pouze v nejzávažnějších případech. Soud má za to, že pro splnění požadavku přiměřenosti měly české orgány v dané věci navrhnout jiná, méně radikální řešení než umístění dětí do ústavní výchovy. Soud se totiž domnívá, že úlohou orgánů sociálněprávní ochrany je právě pomoc osobám v nesnázích, které nemají nezbytné znalosti o systému, vést jejich kroky a poskytnout jim radu mimo jiné o různých druzích sociálních obtíží. V daném případě měly vnitrostátní orgány možnost dohlédnout na životní a hygienické podmínky, v nichž se stěžovatelé nacházeli, a měly jim zejména poskytnout radu o postupu, jakým by sami zlepšili svou situaci a našli řešení svých problémů. Takový přístup by ostatně býval byl v souladu s českou právní úpravou sociální pomoci.*

ESLP Havelka a ostatní v. Česká republika, č. 23499/06: *Rozdělení rodiny představuje velmi závažný zásah, takové rozhodnutí se musí opírat o dostatečně závažné a pádné argumenty motivované zájmem dítěte.*

⁸³ Hrušáková, Králíčková, Westphalová a kol.: *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655-975). Komentář. 1. Vydání.* Praha: C. H. Beck, 2014, strana 1300.

6.2 Důvody zásahu

Jedním z důvodů pro nařízení ústavní výchovy je *ohrožení výchovy nebo vývoje dítěte*. Nařízení ústavní výchovy má v těchto případech plnit funkci *preventivní*, aby další nežádoucí jednání rodiče či samo jednání dítěte nenapravitelně nenarušilo jeho další výchovu. Opět lze namítat, že nařízení „preventivní“ ústavní výchovy by mělo přicházet do úvahy až při selhání institutu svěření do péče pečující osoby, poručenství, opatrovnictví či pěstounství.

Dle nálezu Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 2546/2010: „*Neosvědčení řádných bytových a sociálních podmínek matky a její nepřizpůsobivá osobnost jsou okolnosti, které automaticky neznačí její neschopnost zajistit adekvátní péči a nesvědčí o vážném ohrožení dítěte. Zájem dítěte, aby mělo zajištěnu kvalitní materiální péči, nemůže bez dalšího převážet nad jeho zájmem a právem, aby bylo vychováváno vlastními rodiči. Jinými slovy řečeno, odnětí dítěte rodičům z důvodu ohrožení na životě nemůže být v demokratické společnosti založeno pouze na srovnání předpokládané životní úrovně dítěte s úrovní, kterou by v rámci společnosti mohlo dosáhnout jinde. Vazba mezi rodičem a dítětem je jedním z prvořadých předpokladů zdárného vývoje dítěte. Pro rodiče a dítě je možnost být spolu základním prvkem rodinného života. Opatření, která jim v tom brání, představují zásah do práva na rodinný život (srov. čl. 32 odst. 4 Listiny).*“ Dalším důvodem pro nařízení ústavní výchovy je *narušení výchovy nebo vývoje dítěte*. Může jít o důsledky vážného zanedbávání, týrání nebo zneužívání dítěte. Podobně i v tomto případě může jít o situace, kdy dítě nadměrným užíváním alkoholu nebo drog má již vážně narušený tělesný či duševní stav. Nařízení ústavní výchovy pak plní funkci nápravnou.

Dalším důvodem pro nařízení ústavní výchovy je *nemožnost zabezpečení výchovy dítěte ze strany rodičů*. Na rozdíl od předchozích důvodů půjde zejména o objektivní důvody, kdy rodiče nemohou například z důvodu nemoci, invalidity, dlouhodobé nepřítomnosti (vazba, výkon trestu odnětí svobody) vykonávat osobní péči o dítě. Podobným důvodem může být i smrt rodičů a neexistence vhodné příbuzné osoby, která by se ujala péči o dítě. Závažné důvody mohou být také na straně dítěte, když rodiče nezvládají péči o ně v domácím prostředí a nesvěří je do ústavní výchovy dobrovolně. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivní výchovné péči ve školských zařízeních, zavádí nová zařízení MŠMT, tzv. střediska výchovné péče, jejichž účelem je poskytovat *preventivní výchovnou péči*, a tím zejména předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již vzniklých poruch chování a přispívat ke

zdravému osobnostnímu vývoji dítěte. Střediska poskytují pomoc rodičům nebo jiným osobám, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy rozhodnutím příslušného orgánu, při výchově a vzdělávání dítěte a při řešení problémů spojených s péčí o dítě, s cílem zachovat a posílit rodinné vazby dítěte a zamezit odtržení dítěte z jeho rodinného prostředí. Pokud to není možné a musí být nařízena ústavní výchova, v těchto případech plní ústavní výchova zejména funkci *výchovnou*.

Pokud by mělo být důvodem ústavní péče, že rodiče nemohou z vážných důvodů zabezpečit výchovu dětí na přechodnou dobu max. 6 měsíců, pak je nutno před nařízením ústavní výchovy využít ZDVOP. Jakmile dojde v průběhu ústavní výchovy ke změně poměrů, má být ústavní výchova zrušena a dítě má být svěřeno do individuální péče. O ZDVOP je blíže pojednáno v části 4.7.4. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

6.3 Práva a povinnosti vyplývající z umístění dítěte v ústavním zařízení

Práva a povinnosti dítěte umístěného v ústavním zařízení a práva a povinnosti ředitele či zaměstnanců těchto zařízení vůči dítěti jsou upraveny v zákoně č. 109/2002 Sb. Dítě s nařízenou ústavní výchovou má katalog práv zakotvený v § 20 tohoto zákona, například právo na zajištění plného přímého zaopatření, na rozvíjení tělesných, duševních a citových schopností a sociálních dovedností, na respektování lidské důstojnosti, na společné umístění se svými sourozenci, nebrání-li tomu závažné okolnosti ve vývoji a vztazích sourozenců, na vytváření podmínek pro dosažení vzdělání a pro přípravu na povolání v souladu s jeho schopnostmi, nadáním a potřebami, na svobodu náboženství a udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv apod. Dítě má právo na ponechání věci zvláštní obliby při umístění v ústavním zařízení. Pro její odnětí musí být závažný důvod, zejména pokud se jedná o ohrožení života či zdraví.

Dítě s nařízenou ústavní výchovou má i katalog povinností, zejména povinnost dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců zařízení, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku, v prostorách zařízení a v osobních věcech udržovat pořádek a čistotu a i jinak zachovávat ustanovení vnitřního řádu zařízení, dodržovat předpisy a pokyny k ochraně bezpečnosti a zdraví, s nimiž bylo

řádně seznámeno, poskytnout na výzvu ředitele doklady o svých příjmech, předat do úschovy na výzvu ředitele předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost, podrobit se na výzvu ředitele zařízení vyšetření, zda není ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou. Jako opatření ve výchově zákon definuje odměny a tresty, zejména zvýšení či snížení kapesného, povolení nebo zákaz pobytu mimo zařízení, návštěv apod. Ředitel zařízení je oprávněn v zájmu úspěšné výchovy dětí povolit dítěti pobyt mimo zařízení, povolit dítěti s nařízenou ústavní výchovou přechodné ubytování mimo zařízení v souvislosti s jeho vzděláváním nebo zaměstnáním, zakázat nebo přerušit návštěvu osob odpovědných za výchovu nebo jiných osob v zařízení v případě jejich nevhodného chování, které by nepříznivě působilo na výchovu dětí, být přítomen při otevření listovní nebo balíkové zásilky dítětem apod. Podmínky *dočasného pobytu dítěte mimo ústavní zařízení*, o kterém rozhoduje ředitel zařízení, je upraveno v § 30 ZSPOD. Může jít o přechodný pobyt dítěte u rodičů, ale i jiných fyzických osob. Zákon upravuje rozhodování o dětech, kterým byla nařízena ústavní výchova buď předběžným opatřením, nebo rozhodnutím soudu. S pobytem dítěte musí předem písemně vyslovit souhlas OSPOD, v tomto souhlasu musí být určeny osoby, u nichž bude dítě pobývat, délka a místo pobytu dítěte.

Při prvním pobytu může jít o dobu maximálně 14 dní, po souhlasu OSPOD lze dobu i prodloužit. Pokud bylo dítě umístěno v ústavní výchově na základě žádosti rodičů, lze dítěti povolit pobyt u jiných osob jen se souhlasem rodičů, pokud získání jejich souhlasu nebrání závažná překážka. Zákon sice neřeší situaci, kdy dítě je umístěno do ústavní výchovy na žádost rodičů, a proto v případě, kdy žádají, aby dítěti byl umožněn přechodný pobyt u nich, pomocí argumentu *per eliminationem* lze vyvodit, že takové rozhodnutí je plně v kompetenci ústavního zařízení. Pobyt dítěte mimo ústavní zařízení slouží zejména k tomu účelu, aby se udržovaly a prohlubovaly vazby dítěte s jeho přirozenou rodinou a s lidmi, do jejichž výchovy by se mělo vrátit. Tento institut by neměl sloužit jako předstupeň pěstounské péče nebo osvojení. Je sice možné, aby dítěti byl povolen pobyt i u jiných osob než rodičů, prarodičů nebo sourozenců, nicméně tato osoba musí vždy prokázat bezúhonnost předložením výpisu z evidence Rejstříku trestů. OSPOD může také pro tyto účely požádat krajský úřad o odborné posouzení této osoby, tento postup by měl být pravidlem pro rozhodování o dočasném pobytu u osob dítěti cizích. Ředitel zařízení je podle §24 zákona č. 109/2002 Sb. povinen zejména seznámit dítě s jeho právy a povinnostmi, oznámit neprodleně OSPOD jméno a příjmení dítěte, jsou-li splněny podmínky pro jeho osvojení nebo pěstounskou péči, předat dítě podle rozhodnutí OSPOD do péče

budoucího osvojitele nebo pěstouna, dát příslušnému soudu podnět ke zrušení ústavní výchovy, pominuly-li důvody pro její nařízení, podat po předchozím projednání s příslušným OSPOD soudu podnět k prodloužení ústavní výchovy, vyžaduje-li to zájem dítěte, podávat informace o dítěti zákonným zástupcům nebo OSPOD na jejich žádost apod. Zákonní zástupci dítěte mají právo zejména na informace o dítěti, a to na základě své žádosti, právo vyjadřovat se k návrhu opatření zásadní důležitosti ve vztahu k dítěti, nehrozí-li nebezpečí z prodlení, a na informace o provedeném opatření, na udržování kontaktu s dítětem, nebrání-li tomu závažné okolnosti ohrožující dítě, na poradenskou pomoc zařízení ve věcech výchovné péče o dítě, písemně požádat ředitele zařízení o povolení pobytu dítěte mimo zařízení apod.

Sporným oprávněním ředitele zařízení je právo *zastoupit dítě v běžných záležitostech*, a pokud jeho zákonní zástupci neplní své povinnosti či nejeví o dítě skutečný zájem, je oprávněn dítě zastoupit i ve věcech zásadní důležitosti, vyžaduje-li to zájem dítěte (§2 3 odst. 1 písm. l) zákona č. 109/2002 Sb.).

Dílčí závěr: Lze plně uvažovat o tom, že tato práva a povinnosti budou nově vymezena v novém zákoně o podpoře rodin a dětí. Zcela jistě lze uvažovat také o tom, že zákon č. 109/2002 Sb. bude zrušen a dosavadní materie, kterou upravuje, bude převzata do nového zákona o podpoře dětí a rodin. Je otázkou, zda by měl mít ředitel zařízení i nadále pravomoc zastupovat dítě umístěné v zařízení za podmínek uvedených výše. Již v současné době existují instituty, které mohou být využívány k právnímu zastupování dítěte, ať již jde o formu poručenství nebo opatrovnictví. Poručník či opatrovník totiž standardně podléhá poměrně intenzivní kontrole soudu. I dítě umístěné v ústavním zařízení by mělo mít svého poručníka (preferenčně pak advokáta specializujícího se na rodinné právo), pokud jeho rodiče neplní své povinnosti či nejeví o dítě zájem. V žádném případě by neměl ředitel ústavního zařízení zastupovat dítě i ve věcech zásadní důležitosti.

6.4 Postavení rodiče

Rodiče i po umístění dítěte jsou nositelé rodičovské odpovědnosti, nebylo-li soudem rozhodnuto jinak, zásadně mají i vyživovací povinnost ke svému dítěti a zásadně tak mají i právo na styk s dítětem, je-li to v zájmu dítěte. Jako problematické se jeví možnost naplnění tohoto práva rodiče, ale i dítěte, v případech, kdy má dítě zakázány návštěvy za porušení povinností vymezených v zákoně č. 109/2002

Sb. Zde je prostor pro bližší zamyšlení a specifikaci právní úpravy tak, aby ta nejvíce odpovídala blahu dítěte.

6.5 Návrh na změnu rozhodnutí

Lze uvažovat i o tom, že by ústavní zařízení mělo zákonem výslovně přiznané oprávnění podat návrh na rozhodnutí soudu o změně rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy a v takovém případě by mělo být i účastníkem řízení. Dnes velmi správně ZSPOD podtrhuje subsidiaritu nařízení ústavní výchovy a před tím, než podá OSPOD návrh na nařízení ústavní výchovy, tak je povinno učinit opatření na podporu soudržnosti rodiny a dítěte (§14 odst. 2 ZSPOD).

6.6 Krátkodobé alternativy ústavní péči

Další možností ústavní péče, kromě ústavní výchovy, je možnost odebrat dítě z péče rodičů, pokud výchovná opatření dle §13 ZSPOD nevedla k nápravě. V takovém případě soud nařídí dočasně nejdéle na 3 měsíce pobyt ve *středisku výchovné péče*, nebo v *ZDVOP* (není-li možné zajistit dítěti potřebnou ochranu a pomoc jiným výchovným opatřením nebo opatřením sociálně-právní ochrany a zároveň není možné zajistit péči o dítě NRP, zejména pěstounskou péčí na přechodnou dobu, a jde o dítě, a) které se ocitlo ve stavu nedostatku řádné péče anebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jeho jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo narušen, b) které se ocitlo bez péče přiměřené jeho věku, c) tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané, nebo d) které se ocitlo v prostředí nebo situaci, které závažným způsobem ohrožují jeho základní práva), nebo v *zařízení poskytovatele zdravotních služeb* (logicky by se mělo jednat o dítě, které vyžaduje poskytnutí zdravotních služeb – neodkladných či akutních)⁸⁴, anebo v *domově pro osoby se zdravotním postižením* (logicky by se mělo jednat o dítě se zdravotním postižením).

6.7 Institucionalizace

Kompetenční úprava ústavní výchovy je i nadále roztříštěná, jednak s ohledem na právní úpravu i s ohledem na působnost jednotlivých ministerstev.

⁸⁴ Není možné, aby soud odebral dítě rodičům a umístil je v zařízení poskytovatele zdravotních služeb (např. na oddělení dětské psychiatrie) jen proto, že matka nezletilého není schopna se dohodnout s otcem o péči o dítě. Nález Ústavního soudu III. ÚS 3363/2010.

6.7.1 Dětské zdravotnické domovy

Ústavní výchova dětí od narození do 3 let věku se vykonává v dětských domovech (současná terminologie ustoupila od označení kojenecký ústav pro děti 0 až 1 rok). Tato zařízení jsou v kompetenci Ministerstva zdravotnictví a jsou upravena v § 43 a 44 zákona o zdravotních službách.

Zaopatřením se zde rozumí poskytování stravování, ubytování, ošacení a výchovná činnost. Zákon stanoví také povinnost osob povinných výživou vůči dětem umístěným v dětských domovech pro děti do 3 let věku přispívat poskytovatelům zdravotních služeb na stravování, ubytování, výchovnou činnost a ošacení těchto dětí. Jde o úhradu nákladů, které nejsou hrazeny z veřejného zdravotního pojištění.

Výši příspěvku a způsob jeho úhrady stanovilo Ministerstvo zdravotnictví vyhláškou č. 56/2012 Sb. konkrétními denními částkami závislými na věku dítěte⁸⁵. Při stanovení výše příspěvku na úhradu zaopatření dítěte se mimo věku dítěte přihlíží také k jeho specifickým potřebám a s tím související náročnosti poskytovaného zaopatření a rovněž k výši příjmů osob povinných výživou vůči dítěti. O odvolání proti rozhodnutí poskytovatele o povinnosti hradit příspěvek a o výši příspěvku na úhradu zaopatření rozhoduje ve správním řízení správní orgán.

Dílčí závěr: Jedná se o značně pochybnou koncepci. Dětské domovy nemají být vůbec upraveny v zákoně o zdravotních službách, neboť není důvod k tomu, aby ten, kdo chce provozovat dětský domov, musel disponovat oprávněním k poskytování zdravotních služeb. Již v zákoně o zdravotních službách je stanoveno, že v dětských domovech „jsou poskytovány zdravotní služby“. Ale je tomu skutečně tak? Buď je dítě do 3 let nemocné, pak je mu poskytována standardní lůžková či jiné zdravotní péče u standardních poskytovatelů zdravotních služeb tak jako u jiných nemocných dětí jeho věku; v takovém případě by bylo vhodné, aby dítě bylo umístěno v domově pro děti se zdravotním postižením (což správně je poskytovatel sociálních služeb či zdravotně-sociálních služeb). Anebo je dítě zdravé a pak není důvod, aby bylo umístěno v dětském domově podle zákona o zdravotních

⁸⁵ Výše příspěvku na úhradu zaopatření dítěte umístěného v dětském domově a jeho průvodce za den pobytu činí, jde-li o a) dítě do 1 roku věku 45 Kč, od 1 roku do 3 let věku 50 Kč, b) průvodce dítěte 150 Kč. Příspěvek za kalendářní měsíc uhradí osoba povinná výživou do 8 dnů po uplynutí kalendářního měsíce, v němž dítě nebo průvodce v dětském domově pobývali. Příspěvek uhradí osoba povinná výživou na účet poskytovatele zdravotních služeb poskytujícího zdravotní služby a zaopatření v dětském domově, pokud se s tímto poskytovatelem o způsobu úhrady nedohodne jinak.

službách, kde „jsou poskytovány zdravotní služby“, ale mělo by být umístěno v ZDVOP či v dětském domově dle zák. č. 109/2002 Sb. či méně vhodně v domově pro děti se zdravotním postižením, kde by mělo být oddělení pro děti do 3 let věku fungující standardně jako jesle. Dalším problémem je, že se sice jmenuje zařízení „dětský domov pro děti do 3 let“, ale je v nich poskytováno zaopatření „zpravidla“ do 3 let věku, tj. i do 4 či 5 let, kdy již dítě má být ve školce v předškolním zařízení v gesci MŠMT. Dětský domov pro děti do 3 let jako poskytovatel zdravotních služeb se tak může překrývat s dětským domovem jako zařízením dle zákona č. 109/2002.

Důkazem, že v dětských domovech pro děti do 3 let žádné zdravotní služby neposkytují (na rozdíl od toho, jak je deklarováno v § 43 odst. 1 zákona o zdravotních službách), je skutečnost, že i kdyby se tak nějaké zdravotní služby poskytovaly, pak by se jednalo o nehrazené zdravotní služby (nehrazené z veřejného zdravotního pojištění), které by musely být hrazeny z rozpočtu zřizovatele takového zařízení⁸⁶. Je tedy přirozené, že v těchto dětských domovech se primárně zdravotní služby neposkytují, protože náklady na zdravotní služby by šly plně k tíži zřizovatele dětského zdravotnického domova dle zákona o zdravotních službách.

6.7.2 Školská zařízení

Výkon ústavní výchovy dětí od 3 do 18 (maximálně do 19) let je svěřen školským zařízením, právní úprava je obsažena v zákoně č. 109/2002 Sb. Zařízeními potom dle § 2 tohoto zákona jsou diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou (pro děti se závažnými poruchami chování, které z těchto důvodů nemohou plnit povinnou školní docházku v jiné škole) a výchovný ústav (děti starší 15 let se závažnými poruchami chování). Základní organizační jednotkou pro práci s dětmi v zařízení je výchovná skupina nebo rodinná skupina. Výchovná skupina je základní jednotkou v diagnostickém ústavu a ve výchovném ústavu. Rodinná skupina je základní organizační jednotkou v dětském domově a v dětském domově se školou.

Tvoří ji v dětském domově nejméně 6 a nejvíce 8 dětí a v dětském domově se školou nejméně 5 a nejvíce 8 dětí, zpravidla různého věku a pohlaví. Sourozenci se zařazují do jedné rodinné skupiny, výjimečně je možné zařadit je do různých rodinných skupin, zejména z výchovných důvodů.

⁸⁶ §15 odst. 15 zákona o veřejném zdravotním pojištění: Zdravotní služby poskytované v dětských domovech pro děti do 3 let věku zdravotnickými pracovníky, kteří jsou zaměstnanci poskytovatele zdravotních služeb v tomto zdravotnickém zařízení, se hradí z rozpočtu zřizovatele.

Diagnostický ústav přijímá děti s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou a na základě výsledků komplexního vyšetření, vzdálenosti od domova rodičů, zdravotního stavu dětí, jejich chování a volné kapacity jednotlivých zařízení je umísťuje do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů.

Diagnostický ústav také písemně sděluje příslušným OSPOD na základě komplexní zprávy nebo na základě poznatků zařízení údaje o dětech vhodných k osvojení nebo ke svěřením do pěstounské péče. Pobyt dítěte v diagnostickém ústavu trvá zpravidla 8 týdnů. Úhrada péče v těchto typech zařízení je upravena v § 27 tohoto zákona⁸⁷. Příspěvek jsou povinni platit rodiče dítěte nebo dítě ze svých vlastních pravidelných příjmů. Pokud příjmy nemají, jsou od příspěvku osvobozeni. O výši příspěvku rozhoduje ředitel zařízení rozhodnutím vydaným ve správním řízení (potom co je zjištěn rozhodný příjem rodičů), o odvolání rozhoduje MŠMT (u diagnostických ústavů) nebo krajský úřad (u dětských domovů a výchovných ústavů).

Dílčí závěr: Je na zvážení, zda jsou skutečně nezbytné 4 typy těchto školských zařízení a zda by nestačily pouze 2 nebo 3 typy těchto zařízení (při jednoznačné preferenci NRP před ústavní péčí). Je na zvážení, zda by ředitel zařízení měl rozhodovat o výši příspěvku na úhradu péče.

Zřejmě největším problémem současné praxe je ust. § 971 odst. 4 OZ, které vyžaduje, aby v rozhodnutí, kterým se nařizuje ústavní výchova, bylo současně označeno zařízení, do kterého bude dítě umístěno. Funkce diagnostických ústavů je tedy velmi problematická, neboť soud by měl vlastně umístit dítě do diagnostického ústavu a následně ten mu sdělí vhodný ústav, kam dítě umístit. Systém tedy nepřímou předpokládá dvě soudní řízení. K tomu je třeba doporučit, aby případné legislativní návrhy zajistily větší provázanost institutů tak, aby byl systém efektivnější.

6.7.3 Zařízení sociálních služeb

Třetím typem ústavů, u kterých vykonává působnost MPSV, jsou poskytovatelé sociálních služeb - *zařízení sociálních služeb poskytujících pobytové služby*, domovy pro osoby se zdravotním postižením,

⁸⁷ Rodiče jsou povinni hradit příspěvek na úhradu péče poskytované dětem a nezaopatřeným osobám v zařízeních (dále jen "příspěvek"). V případě, že dítě nebo nezaopatřená osoba má vlastní pravidelné příjmy, podílí se podle § 29 zákona č. 109/2002 Sb. na hrazení příspěvku. V případě, že se zařízení nevyplácí přídavek na dítě, zvyšuje se příspěvek o 30 %. Výše příspěvku na úhradu péče o děti matek, umístěných v zařízení, činí za kalendářní měsíc 10 % z výše rodičovského příspěvku.

kde může být vykonávána ústavní výchova, výchovná opatření či předběžná opatření dětí tělesně nebo mentálně postižených (§ 48 odst. 4 zákona o sociálních službách). I zde se platí příspěvek za pobytové služby, který je definován ustanovením § 73 zákona o sociálních službách. Ovšem § 2 odst. 12 zákona č. 109/2002 upřednostňuje i pro děti s mentálním, tělesným, smyslovým postižením, s vadami řeči, popřípadě s více vadami, u nichž byla nařízena ústavní výchova, uložena ochranná výchova nebo nařízeno předběžné opatření, jejich umístění ve školském zařízení (a) diagnostický ústav, b) dětský domov, c) dětský domov se školou, d) výchovný ústav), *pokud stupeň zdravotního postižení neodpovídá jejich umístění do zařízení sociálních služeb nebo do specializovaného zdravotnického zařízení.*

Dílčí závěr: Lze zvážit vyčlenění z domovů pro osoby se zdravotním postižením zařízení pouze pro děti na *domovy pro děti se zdravotním postižením*, jejichž úprava by byla vymezena v novém zákoně o podpoře dětí a rodin a ev. subsidiárně by se použil zákon o zdravotních službách (vzhledem k tomu, že v domovech pro děti se zdravotním postižením by se poskytovaly i zdravotně-sociální služby, pak by tyto domovy měly nejspíše disponovat i oprávněním k poskytování zdravotních služeb, a současně i registrací poskytovatele sociálních služeb, protože by stále měly být i poskytovateli sociálních služeb se všemi právy a povinnostmi).

Pokud by skutečně vznikly specializované domovy pro děti se zdravotním postižením, které by poskytovaly jak sociální, tak i zdravotně-sociální služby, pak by i děti s mentálním, tělesným, smyslovým postižením, s vadami řeči, popřípadě s více vadami, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo nařízeno předběžné opatření, měly být umísťovány do těchto domovů pro děti se zdravotním postižením (a nikoli do školských zařízení).

6.7.4 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

ZDVOP jsou též v působnosti MPSV. Zajišťují výchovu u dětí, o které se přechodně nemohou starat rodiče. Jejich právní úprava je obsažena v § 42 až 42n ZSPOD. Soud může svěřit dítě do péče ZDVOP a jedná se tak o časově omezenou ústavní výchovu, pokud rodiče nemohou z vážných důvodů zabezpečit výchovu dítěte (nepůjde tedy o důvody, kdy výchova, stav dítěte nebo jeho vývoj jsou narušeny nebo vážně ohroženy) a tyto důvody budou trvat jen přechodnou dobu (soud svěří dítě do

péče zařízení, pokud je zřejmé, že mezi rodiči a dětmi existuje rodinné pouto a je předpoklad, že rodiče budou schopni se opětovně ujmout péče o dítě).

ZDVOP byla původně koncipována jako zařízení, která by měla poskytovat pouze akutní pomoc ohroženým dětem. Akutnost pak byla reflektována i v tom, že dítě mělo být do ZDVOP umístěno pouze na nezbytně dlouho dobu, než bude vyřešeno, kdo bude dlouhodobě o dítě pečovat. Nepředpokládalo se, že by tato zařízení měla fungovat jako zařízení dlouhodobá, ve kterých by ohrožené děti po odeznění akutní potřeby jejich umístění, v ZDVOP zůstávaly. Představa byla jasná, zajistit dítěti prostředí, v němž bude po nezbytně nutnou dobu, než bude umožněn jeho návrat do péče rodiny, či bude vyřešena nějaká forma péče náhradní. Navzdory názvu i konceptu existují tlaky na tom, aby dítě bylo do ZDVOP umísťováno na dobu delší. Fakticky alternativně ústavní výchově či NRP.

Na kritiku, že není nikde stanovena lhůta, po kterou mnohou být děti v tomto zařízení po okamžitou pomoc, bylo reagováno v OZ, který nově stanovil, že v případě, že rodiče nemohou z vážných důvodů zabezpečit výchovu dětí na přechodnou dobu, svěří soud dítě do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, a to na dobu nejdéle šest měsíců.⁸⁸ Tato lhůta je v současné době chápána jako problematická.

Dílčí závěr: Je nezbytné jasně ukotvit a legislativně upravit, zda ZDVOP má být zařízením dle jeho jména, tedy zařízením pouze pro okamžitou pomoc, nebo zařízením, které může poskytovat dětem též pomoc dlouhodobou. Koncepce by se měla vypořádat s cíli a podstatou funkce těchto zařízení a právní úprava by měla zvolené koncepci nejen odpovídat, ale pokud možno stanovit minimum výjimek tak, aby vše bylo postaveno na jisto.

Vedle toho i § 13a ZSPOD upravuje možnost odejmutí dítěte z péče rodičů soudem a jeho umístění v ZDVOP jako *výchovné opatření*, které je třeba využít, pokud to vyžaduje zájem dítěte a výchovná opatření podle § 13 odst. 1 ZSPOD nevedla k nápravě.

⁸⁸ § 971 odst. 2 OZ.

ZDVOP poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy anebo ocitlo-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku (zejména v důsledku úmrtí či hospitalizace rodičů), jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, v zajištění zdravotních služeb a v psychologické a jiné obdobné nutné péči. I v ZDVOP mají rodiče povinnost hradit příspěvek na úhradu pobytu a péče poskytované v tomto zařízení. Pravidla pro výpočet jeho výše stanoví § 42c ZSPOD. O příspěvku rozhoduje ředitel zařízení, o odvolání pak krajský úřad.

Soud je povinen označit ústavní zařízení, ve kterém se má vykonat ústavní výchova, a to s hledem na nejlepší zájem dítěte a po vyjádření OSPOD.

Dílčí závěr: Pokud by sice byly naplněny podmínky pro odebrání dítěte z péče rodičů a jeho umístění do ZDVOP, pak by dítě do ZDVOP nemělo být umístěno, pokud by se jednalo o dítě se zdravotním postižením (takové dítě se zdravotním postižením by mělo být umístěno do domova pro děti se zdravotním postižením).

6.7.5 Střediska výchovné péče

Dále existují střediska výchovné péče, což jsou školská zařízení pro preventivně výchovnou péči. Účelem středisek výchovné péče je poskytovat preventivně výchovnou péči, a tím zejména předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již vzniklých poruch chování a přispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte. Střediska výchovné péče poskytují pomoc rodičům nebo jiným osobám, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy rozhodnutím příslušného orgánu („osoby odpovědné za výchovu“) při výchově a vzdělávání dítěte a při řešení problémů spojených s péčí o dítě, s cílem zachovat a posílit rodinné vazby dítěte a zamezit odtržení dítěte z jeho rodinného prostředí. Středisko výchovné péče tak bude pro své preventivně výchovné působení klíčem pro pomoc a podporu pro (ohrožené) děti a rodinu. Středisko výchovné péče poskytuje služby klientům, jimiž jsou a) děti s rizikem poruch chování či s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji, případně zletilým osobám do ukončení přípravy na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26

let, b) osoby odpovědné za výchovu a pedagogičtí pracovníci, c) děti, u nichž rozhodl o zařazení do střediska soud (3 měsíční pobyt nařízený soudem při selhání výchovných opatření podle §13 odst. 1 ZSPOD).

Středisko výchovné péče poskytuje tyto služby:

- a) *poradenské*, spočívající v konzultacích a poskytování odborných informací a pomoci klientům, orgánům sociálně-právní ochrany dětí, jiným orgánům a organizacím podílejícím se na práci s dítětem a rodinou, zejména školám a školským zařízením,
- b) *terapeutické*, za účelem urychlení integrace původní rodiny,
- c) *diagnostické*, spočívající ve vyšetření úrovně klienta (dítěte s rizikem poruch chování a o němž rozhodl o zařazení do střediska výchovné péče soud) formou pedagogických a psychologických činností, na základě nichž vydává doporučení školám a školským zařízením,
- d) *vzdělávací*, v jejichž rámci se zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, posuzují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti klienta (dítěte s rizikem poruch chování a o němž rozhodl o zařazení do střediska výchovné péče soud) přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem,
- e) *speciálně pedagogické a psychologické*, směřující k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování a směřující k integraci osobnosti klienta (dítěte s rizikem poruch chování a o němž rozhodl o zařazení do střediska výchovné péče soud) a rodiny,
- f) *výchovné a sociální*, vztahující se k osobnosti klienta (dítěte s rizikem poruch chování a o němž rozhodl o zařazení do střediska výchovné péče soud), k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně dětí,
- g) *informační*, spočívající ve zprostředkování kontaktů klientovi s jinými orgány a subjekty, které se podílejí na realizaci opatření sociálně-právní ochrany dítěte, nebo za účelem zajištění dalších poradenských nebo terapeutických služeb v zájmu klienta.

Vzhledem k tomu, že středisko výchovné péče poskytuje služby v celodenní či internátní formě, pak je otázkou, zda by v takovém případě bylo poskytovatelem sociálních služeb či ústavním (školským) zařízením.

Dílčí závěr: Středisko výchovné péče by mělo být základním preventivně výchovným kamenem, na kterém by měla stát pomoc a podpora dětem a rodinám. Jednoznačně by mělo být upraveno v novém zákoně o podpoře dětí a rodin. Pobyt ve středisku výchovné péče tak může být i dobrovolným pobytem, který umožní dětem a jejich rodičům pomoc.

Za dobrovolný pobyt lze označit i pobyt dítěte v zařízeních poskytovatelů sociálních služeb (uvedených zejména v kapitole 6. Sociální služby), kteří poskytují pobytové služby.

7 Sociální služby

7.1 Obecné vymezení

7.1.1 Sociální služby - způsoby pomoci

Prostřednictvím sociálních služeb je zajišťována pomoc při péči o vlastní osobu, zajištění stravování, ubytování, pomoc při zajištění chodu domácnosti, ošetřování, pomoc s výchovou, poskytnutí informace, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, psycho- a socioterapie, pomoc při prosazování práv a zájmů.

7.1.2 Cíle sociálních služeb

Cíle sociálních služeb bývá mimo jiné:

- podporovat rozvoj nebo alespoň zachování stávající soběstačnosti uživatele, jeho návrat do vlastního domácího prostředí, obnovení nebo zachování původního životního stylu;
- rozvíjet schopnosti uživatelů služeb a umožnit jim, pokud toho mohou být schopni, vést samostatný život;
- snížit sociální a zdravotní rizika související se způsobem života uživatelů.

Základními činnostmi při poskytování sociálních služeb jsou pomoc při zvládnutí běžných úkonů péče o vlastní osobu, pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu, poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, poskytnutí ubytování nebo pomoc při zajištění bydlení, pomoc při zajištění chodu domácnosti, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, poradenství,

60

Tato analýza vznikla v rámci předem definovaného projektu "Kodifikace právní úpravy podpory rodin, náhradní rodinné péče a systému péče o ohrožené děti." Projekt je financován prostřednictvím finanční pomoci v rámci EHP fondů období 2009–2014 z Programu CZ04 „Ohrožené děti a mládež“ a státního rozpočtu (reg. č. projektu: EHP-CZ04-PDP-1-001-01-2014).

zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, terapeutické činnosti a pomoc při prosazování práv a zájmů. Obsah základních činností u jednotlivých druhů sociálních služeb stanoví prováděcí předpis.

Sociální služby jsou při splnění podmínek stanovených v zákoně o sociálních službách s účinností od 1.

1. 2007, poskytovány:

- osobám uvedeným v odstavci 1 §4 zákona o sociálních službách; dokonce neplatí ani podmínka bydliště na území České republiky,
- občanovi členského státu Evropské unie, pokud je hlášen na území České republiky k pobytu podle zvláštního právního předpisu⁸⁹ po dobu delší než 3 měsíce,
- rodinnému příslušníkovi občana členského státu Evropské unie, pokud je hlášen na území České republiky k pobytu podle zvláštního právního předpisu po dobu delší než 3 měsíce,

přičemž dokonce některé sociální služby (azylové domy, kontaktní centra, krizová pomoc, intervenční centra, nízkoprahová denní centra, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, noclehárny, terénní programy) se poskytují i jen osobám oprávněně pobývajícím na území ČR, nebo obětím trestného činu obchodování s lidmi nebo zavlčení těm se poskytuje i sociální poradenství).

7.2 Příspěvek na péči

Nárok na příspěvek na péči mají při splnění podmínek stanovených v zákoně o sociálních službách děti starší 1 roku a osoby uvedené v odstavci 1 § 4 zákona o sociálních službách. Tyto osoby mají nárok na příspěvek na péči, pokud z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu potřebují pomoc jiné fyzické osoby při zvládnutí základních životních potřeb v rozsahu stanoveném stupněm závislosti podle § 8 zákona o sociálních službách⁹⁰, *pokud jí tuto pomoc poskytuje osoba blízká nebo asistent sociální péče* (který uzavře s osobou, které poskytuje pomoc, písemnou smlouvu o poskytnutí pomoci) nebo *poskytovatel sociálních služeb*, který je zapsán v registru poskytovatelů sociálních služeb podle § 85

⁸⁹ Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

⁹⁰ Osoba do 18 let věku se považuje za závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve a) stupni I (lehká závislost), jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopna zvládat tři základní životní potřeby, b) stupni II (středně těžká závislost), jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopna zvládat čtyři nebo pět základních životních potřeb, c) stupni III (těžká závislost), jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopna zvládat šest nebo sedm základních životních potřeb, d) stupni IV (úplná závislost), jestliže z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopna zvládat osm nebo devět základních životních potřeb, a vyžaduje každodenní mimořádnou péči jiné fyzické osoby.

odst. 1 nebo *dětský domov*, anebo *speciální lůžkové zdravotnické zařízení hospicového typu* (hospice); nárok na příspěvek má tato osoba i po dobu, po kterou je jí podle zvláštního právního předpisu *poskytována zdravotní péče v průběhu hospitalizace*.

Příjemce příspěvku na péči u dítěte je jeho rodič či opatrovník, anebo osoba, které dítě bylo svěřeno do péče.

Dílčí závěr: Je otázkou ke zvážení, zda by příspěvek na péči o dlouhodobě nemocné dítě neměl být vyjmut ze zákona o sociálních službách a spolu s ostatními dávkami upraven pro děti a rodiny v novém zákoně o podpoře dětí a rodin.

Na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství o možnostech řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení má nárok každá osoba, tedy i každé dítě (v zásadě se jedná o poskytnutí informací).

7.3 Poskytovatelé sociálních služeb

Obce a kraje dbají na vytváření vhodných podmínek pro rozvoj sociálních služeb, zejména zjišťováním skutečných potřeb lidí a zdrojů k jejich uspokojení; kromě toho sami zřizují příspěvkové organizace poskytující sociální služby.

Nestátní neziskové organizace a fyzické osoby, které nabízejí široké spektrum služeb, jsou rovněž významnými poskytovateli sociálních služeb.

Ministerstvo práce a sociálních věcí je nyní zřizovatelem pěti specializovaných ústavů sociální péče.

Informace o sociálních službách

Informace o sociálních službách a jejich poskytování lze získat např. na městských, případně obecních nebo krajských úřadech (odbory sociálních věcí), v občanských nebo jiných specializovaných poradnách anebo přímo u poskytovatelů sociálních služeb.⁹¹

⁹¹ <http://www.mpsv.cz/cs/18661#sspd>.

7.4 Zákonné vymezení sociálních služeb

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v § 3 uvádí, že *sociální službou se rozumí pro účely tohoto zákona činnost nebo soubor činností podle tohoto zákona zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení.*

Podle § 32 zákona o sociálních službách se rozlišují druhy sociálních služeb, které zahrnují:

- a) sociální poradenství,
- b) služby sociální péče,
- c) služby sociální prevence.

Podle § 33 zákona o sociálních službách jsou formami poskytování sociálních služeb

- a) pobytové
- b) ambulantní
- c) terénní.

Pobytovými službami se rozumí služby spojené s ubytováním v zařízeních sociálních služeb.

Ambulantními službami se rozumí služby, za kterými osoba dochází nebo je doprovázena nebo dopravována do zařízení sociálních služeb a součástí služby není ubytování. Terénními službami se rozumí služby, které jsou osobě poskytovány v jejím přirozeném sociálním prostředí.

Sociální pracovník je podle § 109 zákona o sociálních službách osobou, která vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace, zjišťuje potřeby obyvatel obce a kraje a koordinuje poskytování sociálních služeb. Předpokladem k výkonu povolání sociálního pracovníka je plná svéprávnost, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost podle zákona o sociálních službách.

7.5 Služby sociální péče

Mezi služby sociální péče, které dítě jako klient sociálních služeb může využít, patří osobní asistence, jež je terénní službou poskytovanou osobám, *kteří mají sníženou soběstačnost z důvodu mj. věku a jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby.*

Mezi další služby sociální péče, které dítě nebo i rodina s dětmi jako klient/i sociálních služeb může/mohou využít, patří pečovatelská služba, jež je terénní nebo ambulantní službou poskytovanou osobám, *kteří mají sníženou soběstačnost z důvodu mj. věku a jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby.*

Mezi služby sociální péče, které dítě jako klient sociálních služeb může využít, patří průvodcovské a předčitatelské služby, jež je terénní nebo ambulantní službou poskytovanou osobám, *kteří mají sníženou soběstačnost z důvodu mj. věku a tyto služby jim napomůžou osobně si vyřídit vlastní záležitosti.*

Mezi služby sociální péče, které dítě, resp. jeho rodiče, mohou využít jako klienti sociálních služeb, patří odlehčovací služby, jež je terénní, pobytovou nebo ambulantní službou poskytovanou osobám, *kteří mají sníženou soběstačnost z důvodu mj. věku, a o tyto děti je pečováno v jejich vlastním sociálním prostředí; cílem služby je umožnit pečující fyzické osobě nezbytný odpočinek.* Lze si představit u sociálně slabých rodičů s více než 5 dětmi, které nemají prarodiče, či u sociálně slabých matek samoživitelek se 3 a více dětmi, které nemají prarodiče. Jednou z příčin vzniku mnoha krizových situací či zanedbávané výchova či péče o děti může být i nejen hmotná nouze rodičů a jejich nižší intelekt, ale i nedostatek odpočinku rodičů a narůstající stres u nich (zejména v naší společnosti, kde je kladen stále větší důraz na větší pracovní výkon a nasazení rodiče v práci, musí mít tento šanci si někdy od dětí alespoň na chvíli „odpočinout“, aby opět nabral síly na věnování se výchově a péči o své děti).

Mezi služby sociální péče, které dítě jako klient sociálních služeb může využít, patří centra denních služeb, jež je ambulantní službou poskytovanou osobám, *kteří mají sníženou soběstačnost z důvodu mj. věku a jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby.*

Mezi další služby sociální péče, které dítě jako klient sociálních služeb může využít, patří denní a týdenní stacionáře, jež je terénní nebo ambulantní službou poskytovanou osobám, *kteří mají sníženou soběstačnost z důvodu mj. věku a jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby.*

Mezi další služby sociální péče, které dítě se zdravotním postižením jako klient sociálních služeb může využít, patří domov pro osoby se zdravotním postižením, jež je pobytovou službou poskytovanou osobám, *kteří mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení a jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby.* Pokud by se jednalo o dítě se zdravotním postižením a současně by bylo nezaopatřeným dítětem, pak má nárok na osobní vybavení, drobné předměty běžné osobní potřeby a některé služby s přihlédnutím k jejich potřebám.

Osobním vybavením se rozumí prádlo, šatstvo a obuv; některými službami se rozumí stříhání vlasů, holení a pedikúra. Zcela zásadní je skutečnost, že v domovech pro osoby se zdravotním postižením může být vykonávána ústavní výchova dle § 971 OZ, výchovná opatření dle ZSPOD či dle § 925 OZ nebo předběžné opatření podle zvláštních právních předpisů. Pro výkon ústavní výchovy nebo předběžného opatření v domovech pro osoby se zdravotním postižením platí s ohledem na specifické potřeby osob se zdravotním postižením přiměřeně ustanovení zákona o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních o

- a) právech a povinnostech dětí umístěných ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy,
- b) právu ředitele takového zařízení povolit dítěti pobyt mimo zařízení, zakázat nebo přerušit návštěvu osob odpovědných za výchovu nebo jiných osob v zařízení, být přítomen při otevření listovní nebo balíkové zásilky dítětem, převzít od dítěte do dočasné úschovy cenné předměty, finanční hotovost nebo předměty ohrožující výchovu, zdraví nebo bezpečnost dítěte, povolit dětem starším 15 let cestovat do místa pobytu bez dozoru a zastoupit dítě v běžných záležitostech,
- c) povinnosti ředitele takového zařízení seznámit dítě s jeho právy a povinnostmi, dát příslušnému soudu podnět ke zrušení ústavní výchovy, pominuly-li důvody pro její nařízení, podat soudu podnět na prodloužení ústavní výchovy, vyžaduje-li to zájem dítěte, podávat informace o dítěti zákonným zástupcům nebo opatrovníkovi a orgánu sociálně-právní ochrany dětí na jejich žádost, projednat předem opatření zásadní důležitosti se zákonnými zástupci nebo opatrovníkem dítěte, nehrozí-li nebezpečí z prodlení, informovat o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení příslušný obecní úřad

obce s rozšířenou působností, propustit dítě mladší 15 let pouze v doprovodu osob odpovědných za výchovu,

d) nároku na kapesné a jeho výši.

Dílčí závěr: Domov pro osoby se zdravotním postižením tak může nad dítětem se zdravotním postižením vykonávat dohled v rámci jemu uloženého výchovného opatření. Při využití výchovného opatření - dočasné odejmutí dítěte z péče rodičů dle § 13a ZSPOD, lze dítě (nejspíše by se mělo jednat o dítě se zdravotním postižením) umístit do tohoto zařízení. Proto by se nejspíše měla přijmout analogická (k úpravě domovů pro osoby se zdravotním postižením v zákoně o sociálních službách) úprava domova pro děti se zdravotním postižením a tato úprava by měla být obsažena v novém zákoně o podpoře dětí a rodin.

Mezi služby sociální prevence (zabraňuje sociálnímu vyloučení), které zdravotně postižené dítě nebo jehož vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivého zdravotního stavu do 7 let věku a jeho rodiče jako klienti sociálních služeb mohou využít, patří raná péče, jež je terénní službou, popřípadě doplněná ambulantní formou poskytovanou osobám. *Služba je zaměřena na podporu rodiny a podporu vývoje dítěte s ohledem na jeho specifické potřeby.*

Mezi služby sociální prevence (zabraňuje sociálnímu vyloučení), které dítě a jeho rodiče jako klienti sociálních služeb mohou využít, patří azylové domy, jež jsou pobytovou službou na přechodnou dobu poskytovanou v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.

Mezi služby sociální prevence (zabraňuje sociálnímu vyloučení), které dítě po dosažení zletilosti po opuštění školského zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro děti z jiných zařízení pro péči o děti a mládež jako klient sociálních služeb mohou využít, patří domy na půl cesty, jež jsou pobytovou službou.

Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob.

Mezi služby sociální prevence (zabraňuje sociálnímu vyloučení), které dítě zneužívající návykové látky jako klient sociálních služeb může využít, patří kontaktní centra, jež je ambulantní, popřípadě terénní službou. Cílem služby je snižování sociálních a zdravotních rizik spojených se zneužíváním návykových látek.

Mezi služby sociální prevence (zabraňuje sociálnímu vyloučení), které dítě ohrožené násilným chováním vykázané osoby jako klient sociálních služeb může využít, patří intervenční centra, jež poskytují ambulantní, terénní nebo pobytové služby. Součástí služby je zajištění spolupráce a vzájemné informovanosti mezi intervenčními centry, poskytovateli jiných sociálních služeb, OSPOD, útvary Policie České republiky a obecní policie, jakož i ostatními orgány veřejné správy.

Mezi služby sociální prevence (zabraňuje sociálnímu vyloučení), které dítě ve věku od 6 do 26 let ohrožené společensky nežádoucími jevy jako klient sociálních služeb může využít, patří nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, jež poskytují ambulantní, popř. terénní služby. Cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících se způsobem jejich života, umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Služba může být poskytována osobám anonymně.

Mezi služby sociální prevence (zabraňuje sociálnímu vyloučení), které rodiny s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje, jako klienti sociálních služeb mohou využít, patří sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, jež poskytují terénní, popř. ambulantní služby.

Mezi služby sociální prevence (zabraňuje sociálnímu vyloučení), které rodiny s dětmi jako klienti sociálních služeb mohou využít, patří sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, jež se poskytují formou terénních a ambulantních služeb, nebo formou pobytových služeb poskytovaných v centrech sociálně rehabilitačních služeb.

Dílčí závěr: Některé sociální služby se poskytují za úhradu (částečnou nebo plnou), jiné jsou bez úhrady. Protože neexistuje veřejné (=povinné) pojištění na poskytování sociálních služeb (na rozdíl od veřejného, povinného zdravotního pojištění), pak cena většiny hrazených služeb je dána střetem nabídky a poptávky těchto služeb⁹², ovšem s mnoha omezeními:

1. Existuje řada sociálních služeb, u kterých není úhrada možná (viz § 72 zákona o sociálních službách, např. nízkoprahová zařízení pro děti a mládež),
2. Prováděcí předpis⁹³ stanoví maximální výši úhrady za ubytování a stravu u pobytových služeb a člověku musí zůstat 15, resp. 25% jeho příjmů a úhrada za péči se stanoví ve výši přiznaného příspěvku, resp. ve výši 75% přiznaného příspěvku (hradí i dítě, které není nezaopatřeným dítětem, a dítě, které je poživitelem sirotčích důchodů po obou rodičích). Kraj zajišťuje dostupnost poskytování sociálních služeb na svém území v souladu se střednědobým plánem rozvoje sociálních služeb, a to i s pomocí účelově určené dotace ze státního rozpočtu na financování běžných výdajů souvisejících s poskytováním základních druhů a forem sociálních služeb v rozsahu stanoveném základními činnostmi u jednotlivých druhů sociálních služeb.

7.6 Činnost osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany

Upraveno v ZSPOD:

Část 6 – Poskytování sociálně-právní ochrany pověřenými osobami

O pověření k výkonu SPOD žádají právnické, nebo fyzické osoby, které by chtěly vykonávat činnost uvedenou v § 48 ZSPOD. Pokud osoba nebo organizace, která nemá oprávnění k výkonu SPOD, vykonává činnost sociálně-právní ochrany dětí, vystavuje se riziku postihu za správní delikt dle § 59 a násl. ZSPOD. Pokuta za správní delikt může být až 200 000 Kč.

Pověření k výkonu SPOD vydává příslušný krajský úřad kraje, ve kterém má trvalý pobyt žadající fyzická osoba, nebo ve kterém má sídlo žadající organizace, nebo Komise pro SPOD. Dříve pověření vydávalo také MPSV. Pověření ke zřizování výchovně rekreačních táborů pro děti vydává Komise pro SPOD.

⁹² Např. § 77 zákona o sociálních službách: „Úhrada za fakultativní činnosti může být stanovena v plné výši nákladů na tyto služby.“

⁹³ Vyhláška č. 505/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Náplň činnosti pověřených osob

- Vyhledávání dětí, na které se sociálně-právní ochrana zaměřuje
- aktivní a pasivní formou
- Pomoc rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě
 - Poskytování nebo zprostředkování poradenství rodičům při výchově a vzdělání zdravotně postiženého dítěte
 - Pořádání přednášek a kurzů zaměřených na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovou
 - Ochrana dětí před škodlivými vlivy a předcházení jejich vzniku⁹⁴

Specifikace tématu ambulantních a terénních služeb pro ohrožené děti a rodiny

Prostřednictvím sociálních služeb je zajišťována pomoc při péči o vlastní osobu, zajištění stravování, ubytování, pomoc při zajištění chodu domácnosti, ošetřování, pomoc s výchovou, poskytnutí informací, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, psycho- a socioterapie, pomoc při prosazování práv a zájmů.

Cílem služeb bývá mimo jiné:

- podporovat rozvoj, nebo alespoň zachování stávající soběstačnosti uživatele, jeho návrat do vlastního domácího prostředí, obnovení nebo zachování původního životního stylu,
- rozvíjet schopnosti uživatelů služeb a umožnit jim, jsou-li toho schopni, vést samostatný život,
- snížit sociální a zdravotní rizika související se způsobem života uživatelů.

Základní činnosti při poskytování sociálních služeb jsou pomoc při zvládání běžných úkonů péče o vlastní osobu, pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu, poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, poskytnutí ubytování nebo pomoc při zajištění bydlení, pomoc při zajištění chodu domácnosti, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, poradenství, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, terapeutické činnosti a pomoc při prosazování práv a zájmů. Obsah základních činností u jednotlivých druhů sociálních služeb stanoví prováděcí

⁹⁴ http://www.mpsv.cz/files/clanky/17905/Analyza_rodina_2.pdf.

předpis (§35 zákona o sociálních službách), kterým je část druhá vyhlášky č. 505/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

7.7 Pobytové sociální služby

Pobytové sociální služby

Pobytové sociální služby pro ohrožené rodiny a děti se svým charakterem a klientelou často velmi odlišují. Jejich klienty mohou být rodiny s dětmi bez přístřeší, mentálně a tělesně postižené děti a jejich rodiny, mladí lidé, kteří opouštějí ústavní výchovu, výkon trestu, nebo jednoduše nemají kde bydlet. Klienty se mohou stávat také drogově závislé matky nebo mladiství.

Oblast pobytových sociálních služeb prochází v posledních letech řadou změn, způsobených snahou transformovat tento typ služeb. Na základě usnesení ze dne 21. února 2007 byl vládou ČR pod č. 127 přijat materiál „Koncepte podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti“, jehož hlavním cílem měla být podpora a usnadnění cesty poskytovatelům i zřizovatelům pobytových služeb v přirozeném procesu humanizace sociálních služeb.

Materiál reaguje na vývoj v oblasti sociálních služeb a je jedním z nástrojů implementace zákona o sociálních službách. Podporuje poskytovatele a zřizovatele sociálních služeb v zajištění dostupné péče a podpory osobám v nepříznivé sociální situaci takovou formou, která v co nejvyšší míře odpovídá životu jejich vrstevníků v přirozeném prostředí běžné společnosti, a vytváří podmínky pro posílení efektivity sítě sociálních služeb.⁹⁵

8 Zdravotní služby (dítě jako klient zdravotních služeb)

⁹⁵ http://www.mpsv.cz/files/clanky/17905/Analyza_rodina_2.pdf.

Základní úpravu poskytování zdravotních služeb dospělým i dětem upravuje *Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny* publikována pod Sdělením Ministerstva zahraničních věcí č. 96/2001 Sb. m. s. („Úmluva o biomedicině“).

8.1 Úmluva o biomedicině

Články této úmluvy stanoví minimální standardy lidských práv v souvislosti s aplikací biologie a medicíny. Vnitrostátní úprava dané problematiky pak musí nutně tyto minimální standardy respektovat, navazovat na ně a případně je také dále rozvíjet. Stěžejním pravidlem Úmluvy o biomedicině je skutečnost, že zákrok na člověku, tedy i dítěti, lze provést, pokud k němu dal zúčastněný člověk či zákonný zástupce svůj svobodný a informovaný souhlas („informed consent“), vyjma stavu nouze.

článek 5 Obecné pravidlo pro udělení souhlasu

Tento článek stanoví, že pro provedení jakéhokoliv zákroku v oblasti péče o zdraví je nutné, aby k němu dotčená osoba poskytla svobodný a informovaný souhlas – to je takový souhlas, kdy je daná osoba předem řádně informována o účelu a povaze zákroku, jakož i jeho důsledcích a rizicích s tím spojených, a alternativách, a že daný souhlas lze kdykoliv svobodně odvolat.

Zásadně tedy již dítě jako nezletilý pacient, pokud je schopno porozumět poučení před zákrokem a účelu a smyslu zákroku a je tak rozumově a volně vyspělé (posuzuje samotný zdravotnický pracovník ve vztahu k průměrným nezletilým jeho věku) k udělení souhlasu se zákrokem, pokud se jedná o zákrok, který nezanechává trvalé následky nebo závažné následky⁹⁶.

⁹⁶ § 35 zákona o zdravotních službách: Při poskytování zdravotních služeb nezletilému pacientovi je třeba zjistit jeho názor na poskytnutí zamýšlených zdravotních služeb, jestliže je to přiměřené rozumové a volní vyspělosti jeho věku. Tento názor musí být zohledněn jako faktor, jehož závažnost narůstá úměrně s věkem a stupněm rozumové a volní vyspělosti nezletilého pacienta. Pro vyslovení souhlasu s poskytnutím zdravotních služeb nezletilému pacientovi se použijí právní předpisy upravující svéprávnost fyzických osob (občanský zákoník) s tím, že nezletilému pacientovi lze zamýšlené zdravotní služby poskytnout na základě jeho souhlasu, jestliže je provedení takového úkonu přiměřené jeho rozumové a volní vyspělosti odpovídající jeho věku. Tím není dotčena možnost poskytování zdravotních služeb bez souhlasu.

Vývratitelná právní domněnka v §31 OZ: Má se za to, že každý nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku.

§ 95 OZ: Nezletilý, který není plně svéprávný, může v obvyklých záležitostech udělit souhlas k zákroku na svém těle také sám, je-li to přiměřené rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku a jedná-li se o zákrok nezanechávající trvalé nebo závažné následky.

Souhlas se zákrokem je tak právním jednáním, a pokud jsou splněny podmínky uvedené výše, pak je nutno vyžadovat souhlas s výše uvedeným zákrokem přímo od nezletilého pacienta a nikoli od jeho zákonného zástupce (např. od rodiče).

Pokud dítě nebude schopno porozumět poučení před zákrokem či s ohledem na jeho rozumovou a volní vyspělost posuzovanou k průměrným nezletilým jeho věku nebude chápat smysl a účel zákroku a nebude se moci svobodně rozhodnout pro podstoupení zákroku anebo se bude jednat o zákrok zanechávající trvalé nebo závažné následky (to neplatí pro nezletilé, které nabyly plné svéprávnosti přiznáním svéprávnosti či uzavřením manželství – nad 16 let), pak nestačí souhlas se zákrokem ze strany nezletilého, ale je nutné vyžadovat souhlas od zákonného zástupce (zpravidla rodiče – postačí od jednoho rodiče). Rodič musí vykonávat svou rodičovskou odpovědnost v nejlepším zájmu dítěte (tedy i v zájmu zachování jeho života a zdraví), a proto nelze odmítnout souhlas k zákroku, který je pro ochranu zdraví dítěte nezbytný (transfuze krve a Svědci Jehovovi)⁹⁷.

článek 6 | Ochrana osob neschopných dát souhlas

Tento článek stanoví, že zákrok lze na nezletilém dítěti, které není schopno dát souhlas, provést pouze pokud je tento zákrok k jejímu přímému prospěchu.

Pokud nezletilec není dle zákona způsobilý k udělení souhlasu se zákrokem, musí k němu dát svolení jeho zákonný zástupce, úřední osoba či jiná osoba nebo orgán k tomu zákonem zmocněný (a to na základě stejných podmínek jako je udělován souhlas osobou přímo dotčenou), i v tomto případě je však nutno názor nezletilce zohlednit, přičemž závaznost nezletilcova názoru roste úměrně s jeho věkem a stupněm vyspělosti.

Zástupný souhlas je i v tomto případě možné odvolat kdykoliv, kdy je to v přímém zájmu dotčené osoby.

Byť se bude jednat o zákrok, který vyžaduje souhlas zákonného zástupce (rodiče), pak je vždy nutno poučit přiměřeně a vhodným způsobem i nezletilé dítě a může se stát, že názor dítěte převáží názor rodiče.

⁹⁷ Ústavní soud, III. ÚS 459/03.

Byť se bude jednat o zákrok, který vyžaduje souhlas zákonného zástupce (rodiče), pak má-li být zasaženo do integrity nezletilého, který dovršil 14 let, který nenabyl plné svéprávnosti a který zákroku vážně odporuje, třebaže zákonný zástupce se zákrokem souhlasí, nelze zákrok provést bez souhlasu soudu.

Byť se bude jednat o zákrok, který vyžaduje souhlas zákonného zástupce (rodiče), pak nesouhlasí-li zákonný zástupce se zásahem do integrity nezletilého, který dovršil 14 let a který nenabyl plné svéprávnosti, ač si jej tento nezletilec přeje, lze zákrok provést na jeho návrh nebo na návrh osoby jemu blízké jen se souhlasem soudu⁹⁸.

Existují naléhavé situace, stavy nouze, ve kterých nelze získat souhlas dítěte (např. dítě v bezvědomí) a ani jeho zákonného zástupce (nelze rychle vejít ve styk s rodičem dítěte a získat si tak jeho souhlas s neodkladným zákrokem) a ve kterých není nutné poučovat pacienta před zákrokem a získávat si jeho souhlas před zákrokem s ohledem na naléhavost situace, kdy lze níže uvedený zákrok okamžitě provést bez souhlasu dítěte či jeho zákonného zástupce.

článek 8 | Stav nouze vyžadující neodkladná řešení

Navzdory všemu výše uvedenému je možné nutnost souhlasu se zákrokem prolomit v případě, kdy je tento nutný zákrok nezbytný pro prospěch zdraví dotyčné osoby (musí se jednat pouze o neodkladný zákrok, který nesnese odkladu). Odkladné zákroky nelze provést (nutno získat souhlas dítěte či jeho rodiče), na druhou stranu nejedná se pouze o život zachraňující zákroky, ale i o zákroky nezbytné pro přímý prospěch dotyčného.

Nezletilému pacientovi lze bez souhlasu (i bez souhlasu rodiče) poskytnout neodkladnou péči, jde-li o léčbu vážné duševní poruchy, pokud by v důsledku jejího neléčení došlo se vši pravděpodobností k vážnému poškození zdraví pacienta, nebo jde-li o zdravotní služby nezbytné k záchraně života nebo zamezení vážného poškození zdraví.

Nezletilému pacientovi lze poskytnout neodkladnou péči bez souhlasu zákonného zástupce (ale se souhlasem týraného dítěte), pokud je u něj podezření na týrání, zneužívání nebo zanedbávání⁹⁹.

⁹⁸ § 100 OZ.

⁹⁹ § 38 odst. 3 písm. b) a odst. 4 zákona o zdravotních službách.

Jde-li o zdravotní služby u dítěte, které spočívají v poskytnutí neodkladné péče, kdy se nejedná o léčbu vážné duševní poruchy, pokud by v důsledku jejího neléčení došlo se vší pravděpodobností k vážnému poškození zdraví pacienta, a ani se nejedná o zdravotní služby nezbytné k záchraně života nebo zamezení vážného poškození zdraví, nebo jde-li o zdravotní služby u dítěte, které spočívají v poskytnutí i akutní péče, a současně nelze v těchto případech získat souhlas zákonného zástupce bez zbytečného odkladu, rozhodne o jejich poskytnutí ošetřující zdravotnický pracovník. To neplatí, lze-li zdravotní služby poskytnout na základě souhlasu nezletilého pacienta (viz výše)¹⁰⁰. Zdravotnický pracovník tak může u malého dítěte neschopného dát souhlas k zákroku ošetřit zlomeninu, a to i bez souhlasu zákonného zástupce, nelze-li jeho souhlas získat bez zbytečného odkladu. V takovém případě se nebude aplikovat ustanovení § 101 OZ, a to ani v případě, pokud by neodkladný zákrok u dítěte mohl zanechat trvalé, neodvratitelné a vážné následky.

Na druhou stranu by se mohlo aplikovat ustanovení § 103 OZ, podle kterého po provedení neodkladného zákroku, který byl proveden ve stavu, kdy dítě nemohlo posoudit, co se s ním děje, by měl zdravotnický pracovník informovat dítě či jeho rodiče o provedeném zákroku o jeho možných následcích i o riziku neprovedení zákroku. Totiž podle § 31 zákona o zdravotních službách lze pouze dovodit, že informace o zdravotním stavu je sdělena dítěti či jeho rodiči, je-li to s ohledem na poskytnuté zdravotní služby nebo zdravotní stav ošetřeného dítěte účelné.

Dále dítě, které s ohledem na svou rozumovou a volní vyspělost již bude schopno (např. 16leté dítě) a bude moci určit blízké osoby (rodiče či jiné osoby), které mají za něj vyslovovat souhlas k zákrokům, jestliže se dostanou do stavu, kdy nebude moci vyslovit souhlas s poskytováním zdravotních služeb (do bezvědomí), bude udělovat tento zástupný souhlas se zákrokem dítětem určený zástupce¹⁰¹.

Dle § 2 písm. c) z. ř. s. se postupuje podle tohoto zákona v řízení o přivolení k zásahu do integrity dítěte, pokud nastane situace popsaná výše (např. dítě si neurčilo zástupce pro udělení zástupného souhlasu se zákrokem, nejsou zákonní zástupci, kteří by udělili souhlas k zákroku atd.).

článek 17 | Ochrana osob neschopných dát souhlas k výzkumu

¹⁰⁰ § 35 odst. 3 zákona o zdravotních službách.

¹⁰¹ § 33 odst. 1 ve spojení s §34 odst. 7 zákona o zdravotních službách.

Vědecký výzkum v oblasti biologie a medicíny lze u osob, které nejsou schopné k němu poskytnout souhlas, provádět pouze za splnění obecných podmínek stanovených článkem 16 této úmluvy (kromě bodu V.) a zároveň za splnění podmínek speciálních stanovených tímto článkem.

Musí být pravděpodobné, aby dítěti výzkum na něm přinesl pro něj prospěch pro jeho zdraví. Riziko výzkumu na dítěti musí být malé oproti potencionálnímu prospěchu pro jeho zdraví.

Nelze provést srovnatelný výzkum na dospělých osobách.

Zpravidla se bude jednat o výzkum na pochopení vývoje u dětí nebo lepší pochopení příčinám chorob u dětí.

Souhlas k výzkumu musí být konkrétní a výslovný. Pokud dítě vyjádří nesouhlas s výzkumem, nelze ho provést.

Článek 20 | Ochrana osob neschopných dát souhlas s odebráním orgánu

Tento článek opět rozvíjí obecné pravidlo pro poskytování souhlasu v případě, kdy osobou dotčenou zákrokem ve formě odebrání orgánu či tkáně, je osoba ne zcela svéprávná (např. dítě)

Zákroky tohoto typu obecně v těchto případech provádět nelze; při splnění ochranných podmínek stanovených zákonem na ochranu těchto osob lze však zcela výjimečně přistoupit k odběru obnovitelné tkáně, pokud zároveň dojde ke splnění podmínek specifikovaných v odst. 2 tohoto článku:

- žádný jiný dárce schopný poskytnout souhlas není k dispozici
- příjemcem je bratr nebo sestra; darování musí představovat možnost záchrany života příjemce, příjemce musí být ohrožen na životě
- musí být poskytnut písemný a konkrétní souhlas dle článku 6 odst. 2 a 3 Úmluvy o biomedicině, ke kterému dal souhlas příslušný orgán
- uvažovaný dárce (dítě) nesmí projevovat nesouhlas se zamýšleným zákrokem

Typicky se bude jednat o transplantaci kostní dřeně dítěte svému sourozenci.

8.2 Úmluva č. 104/1991 Sb., o právech dítěte

Článek 24 – právo dítěte na dosažení nejvýše dosažitelné úrovně zdravotního stavu a na využívání léčebných a rehabilitačních zařízení.

8.3 Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů (zákon o zdravotních službách)

§ 28 Práva pacienta – právo na nepřetržitou přítomnost zákonného zástupce (či jiné osoby), pokud je pacientem nezletilec.

§ 29 – volba poskytovatele a zdravotnického zařízení v případě nezletilých pacientů - tuto volbu (až na v zákoně stanovené výjimky) má statutární orgán (ředitel) dětských domovů pro děti do 3 let věku, školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, či zařízení sociálních služeb poskytující pobytové služby (např. domov pro děti se zdravotním postižením) nebo ZDVOP, nebo pěstoun či jiná pečující osoba.

§ 31 – právo na informace o zdravotním stavu pacienta a o navržených zdravotních službách (u nezletilců přechází na zákonného zástupce či opatrovníka); pokud je pacient dostatečně rozumově a volně vyspělý, disponuje tímto právem sám.

§ 32 – zadržení informace o zdravotním stavu nezletilého pacienta před zákonným zástupcem, pěstounem či jinou pečující osobou (v nezbytně nutném rozsahu) při podezření z týrání či ohrožování zdravého vývoje pacienta.

§ 35 – nutnost zjistit názor nezletilého pacienta při poskytování zdravotních služeb, pokud je to přiměřené jeho rozumové a volní vyspělosti.

§ 36 – nezletilí pacienti nemohou využít institutu dříve vyslovených přání.

§ 38 – možnost hospitalizovat nezletilce i bez souhlasu zákonného zástupce či opatrovníka, pokud existuje podezření na týrání, zneužívání či zanedbávání; v určitých případech je také možné nezletilému pacientovi poskytnout neodkladnou zdravotní péči bez souhlasu (viz výše).

§ 47 – specifické povinnosti poskytovatele zdravotních služeb (zajistit hospitalizaci nezletilých do 15 let odděleně od dospělých a umožnit pobyt zákonného zástupce nebo osoby jím pověřené společně

s hospitalizovaným nezletilcem, předem informovat zákonného zástupce o propuštění dítěte z lůžkové péče).

§ 51 – možnosti prolomení mlčenlivosti.

§ 67 – omezení přístupu ke zdravotnické dokumentaci nezletilého pacienta určitým osobám v případě podezření na týrání, zneužívání či ohrožování zdravého vývoje.

8.4 Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

- hlava II, díl 1 (*Asistovaná reprodukce*)
- hlava II, díl 2 (*Sterilizace*)
- hlava II, díl 5 (*Psychochirurgické výkony*)
- § 31 Odběry lidské krve a jejích složek

8.5 Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

§ 95 Souhlas nezletilého – souhlas nezletilého, který není plně svéprávný, s běžným zákrokem na svém těle (pokud daný zákrok nezanechává trvalé či závažné následky), je postačující, pakliže je to přiměřené jeho rozumové a volní vyspělosti přisuzované osobám daného věku.

§ 100 Zákrok s nutným souhlasem soudu – pokud nezletilý, který dosáhl věku 14 let a nenabyl plné svéprávnosti, vážně odporuje určitému zákroku, kterým by bylo zasaženo do jeho integrity, nelze jej provést bez souhlasu soudu; toto pravidlo platí i obráceně (viz výše).

8.6 Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů (zákon o veřejném zdravotním pojištění)

Podle ustanovení §16a zákona o veřejném zdravotním pojištění platí¹⁰², že zákonný zástupce za dítě (pojištěnce do dovršení 18 let) hradí regulační poplatky 30,-Kč za návštěvu klinického logopeda a psychologa a za recept, 90,-Kč za využití lékařské pohotovostní služby (bývalé LSPP) a za využití ústavní pohotovostní služby. Poplatek za den hospitalizace dítěte (nejen dítěte) zrušil Ústavní soud. I za účinnosti poplatku za den hospitalizace platilo, že regulační poplatky neplatilo dítě umístěné v dětském domově, ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy nebo umístěné k výkonu ústavní výchovy v domovech pro osoby se zdravotním postižením, nebo děti umístěné v ZDVOP nebo pojištěnce svěřené do pěstounské péče. Současně je nezbytné upozornit, že dluh na poplatek není dluhem dítěte, ale jeho zákonného zástupce, když povinnost k úhradě má zákonný zástupce za nezletilé dítě.

Pro komplexnost je třeba uvést, že děti do 18 let jsou zproštěny povinnosti platit regulační poplatek 30 korun za návštěvu u lékaře, při níž bylo provedeno klinické vyšetření, a za návštěvní službu poskytnutou praktickým lékařem.

Případné dluhy dítěte za neuhrazené regulační poplatky či za doplatky na LP by měly být dluhy zákonného zástupce a nikoliv dítěte, protože by bylo nespravedlivé, aby si dítě „neslo“ dluh do dospělosti, když nebylo schopno vznik dluhu ovlivnit.

9 Sociální zabezpečení (systémy pojištění a dávek, které souvisejí s oblastí péče o děti)

Systémy pojištění a dávek, které souvisí s oblastí péče o děti, resp. s pomocí a podporou dětí a jejich rodiny (rodičů), jsou značně roztržité.

¹⁰² Vyjma regulačního poplatku 100,- Kč za den hospitalizace dítěte (neplatil se za hospitalizaci narozeného dítěte), který byl zrušen Ústavním soudem – viz nálezy Pl. ÚS 36/11 ze dne 20. 6. 2013.

9.1 Úmluva č. 104/1991 Sb., o právech dítěte

- článek 26 – právo každého dítěte na výhody sociálního zabezpečení včetně sociálního pojištění
- článek 27 – právo každého dítěte na životní úroveň nezbytnou pro jeho všeobecný rozvoj; zakotvení státní podpory rodičům a jiným osobám, které se o dítě starají

9.2 Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Státní sociální podporou se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí a rodin a poskytuje ji i při některých dalších sociálních situacích. Státní sociální podpora se ve stanovených případech poskytuje v závislosti na výši příjmu.

Dávky státní sociální podpory související s dětmi jsou tyto:

- přídavek na dítě (poskytovaný v závislosti na příjmu)
- porodné (poskytovaný v závislosti na příjmu)
- rodičovský příspěvek

Orgánem státní sociální podpory je krajská pobočka Úřadu práce a MPSV.

Pojem nezaopatřeného dítěte podle tohoto zákona a pro jeho účely: ustanovení § 11 podmiňuje nezaopatřené dítě nedokončenou povinnou školní docházkou (což je základní určení), na každou lidskou bytost však lze nahlížet jako na nezaopatřené dítě až do 26. roku věku, pokud

- se připravuje na budoucí povolání;
- se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc či úraz, nebo ze stejného důvodu nemůže vykonávat výdělečnou činnost;
- kvůli svému dlouhodobě nepříznivému zdravotnímu stavu není schopno výdělečnou činnost vykonávat;
- je vedeno v evidenci krajské pobočky Úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci.

Nezaopatřeným dítětem naopak není dítě, které je poživatelem invalidního důchodu z důchodového pojištění pro invaliditu třetího stupně.

Je nezbytné připomenout, že pojem nezaopatřené dítě je pojmem existujícím v oblasti práva sociálního zabezpečení, nikoli v intencích soukromého práva. Z hlediska sociálního zabezpečení je proto chráněna osoba v některých případech až do 26 let věku, v soukromém právu je nezletilý jen do 18 let. Tyto rozdíly je třeba reflektovat.

Konkrétní dávky jsou pak upraveny v části třetí tohoto zákona:

- hlava první (*Přídavek na dítě*): nárok na něj má nezaopatřené dítě, pokud rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40; dle věku dítěte pak je tento příspěvek ve výši od 500,- Kč až po 700,- Kč měsíčně a vyplácí se přímo nezaopatřenému dítěti, pokud je zletilý a není stanoveno jinak, či osobě nebo ústavu, které mají dítě v plném zaopatření. Přídavek na dítě náležející nezletilému nezaopatřenému dítěti se vyplácí osobě, která má dítě v přímém zaopatření, a to do konce kalendářního měsíce, v němž nezaopatřené dítě dovršilo zletilosti. Je-li nezletilý nezaopatřený dítě v plném přímém zaopatření (Za plné přímé zaopatření se považuje zaopatření v ústavu (zařízení) pro péči o děti nebo mládež, poskytuje-li tento ústav (zařízení) dětem *stravování, ubytování a ošacení*) ústavu (zařízení) pro péči o děti nebo mládež, vyplácí se přídavek na dítě tomuto ústavu (zařízení)¹⁰³.
- hlava pátá (*Rodičovský příspěvek*): náleží rodiči, který po celý kalendářní měsíc osobně a řádně pečuje o dítě (§ 30b + § 31), které je v rodině nejmladší (§ 30a), a to až do 4 let věku tohoto dítěte, pokud zároveň celková výše rodičovského příspěvku vztahující se k tomuto dítěti nepřevýšila částku 220.000,- Kč, definice rodiny pro přiznání rodičovského příspěvku dle §7 odst. 1 až 4 a odst. 6 až 11 tohoto zákona.

¹⁰³ Viz i nálezy Ústavního soudu Pl. ÚS 40/97.

- hlava osmá (*Porodné*): jedná se o jednorázovou dávku, kdy nárok na ni má matka dítěte (či otec dítěte, pokud matka zemřela), která porodila své první živé dítě nebo současně s prvním živě narozeným dítětem porodila další živé dítě nebo děti; zároveň pro přiznání této dávky nesmí rozhodný příjem v dané rodině převyšovat součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40; porodné je ve výši 13.000,- Kč na první živě narozené dítě, pokud je zároveň narozených dětí více, porodné je ve výši 19.500,- Kč; nárok vzniká dnem porodu dítěte

Účastníkem řízení o dávku dle tohoto zákona je oprávněná osoba, osoba společně s oprávněnou osobou posuzovaná, další fyzická nebo právnická osoba, jde-li o řízení o přeplatku na dávce podle § 62 a 63a tohoto zákona, fyzická nebo právnická osoba, jde-li o rozhodnutí o ustanovení zvláštního příjemce podle § 59 tohoto zákona, také příjemce dávky (§ 68c + § 59), tedy ve shora uvedených případech se jedná o nezaopatřené dítě, kterému má být v případě nezletilosti (a tedy i neúplné svéprávnosti) dle článku 12 Úmluvy o právech dítěte poskytnuta možnost své názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž těmto názorům je nutné věnovat patřičnou pozornost.

9.3 Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Tento zákon upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku na péči, podmínky pro vydání oprávnění k poskytování sociálních služeb, výkon veřejné správy v oblasti sociálních služeb, inspekci poskytování sociálních služeb a předpoklady pro výkon činnosti v sociálních službách. Každá osoba má nárok na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství (§ 37 odst. 2) o možnostech řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení.

- část druhá (*Příspěvek na péči*):

Příspěvek na péči se poskytuje osobám závislým na pomoci jiné fyzické osoby. Tímto příspěvkem se stát podílí na zajištění sociálních služeb nebo jiných forem pomoci podle tohoto zákona při zvládání základních životních potřeb osob. Náklady na příspěvek se hradí ze státního rozpočtu.

Nárok na příspěvek má osoba uvedená v § 4 odst. 1 tohoto zákona (zpravidla se bude jednat o osobu s pobytem na území ČR), která z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu potřebuje pomoc jiné fyzické osoby při zvládnání základních životních potřeb v rozsahu stanoveném stupněm závislosti podle § 8, pokud jí tuto pomoc poskytuje osoba blízká nebo asistent sociální péče nebo poskytovatel sociálních služeb, nebo dětský domov anebo speciální lůžkové zdravotnické zařízení hospicového typu.

Nárok na příspěvek na péči nemá osoba mladšího jednoho roku.

Příspěvek na péči pro osoby mladší 18 let je stanoven ve vyšších sazbách, nežli příspěvek na péči pro osoby starší 18 let (§ 11).

Podle ustanovení § 12 tohoto zákona mají děti či rodiče ve specifikovaných případech právo na zvýšení příspěvku na péči. Důvodem pro zvýšení příspěvku jsou jinak nízké příjmy oprávněné osoby a osob s ní posuzovaných, anebo podpora zdravotně postižených dětí předškolního věku.

Zvýšení z důvodu nízkého příjmu oprávněné osoby a osob s ní společně posuzovaných, se poskytuje

- nezaopatřenému dítěti do 18 let věku, kterému náleží příspěvek na péči (výjimkou je dítě, kterému náleží příspěvek na úhradu potřeb dítěte ze systému dávek pěstounské péče podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí; dítě, jemuž nenáleží příspěvek na úhradu potřeb dítěte, protože požívá důchod z důchodového pojištění, který je stejný nebo vyšší než tento příspěvek, a dítě, které je v plném přímém zaopatření zařízení pro péči o děti nebo mládež)
- rodiči, kterému náleží příspěvek na péči, a který pečuje o nezaopatřené dítě do 18 let věku, jestliže rozhodný příjem oprávněné osoby a osob s ní společně posuzovaných je nižší než dvojnásobek částky životního minima oprávněné osoby a osob s ní společně posuzovaných podle zákona o životním a existenčním minimu.
- Zvýšení z důvodu podpory zdravotně postižených dětí předškolního věku náleží
- zvýšení příspěvku na péči nezaopatřenému dítěti od 4 do 7 let věku, kterému náleží příspěvek na péči ve stupni III (těžká závislost) nebo stupni IV (úplná závislost). Výjimkou je dítě, kterému náleží příspěvek na úhradu potřeb dítěte ze systému dávek pěstounské péče podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí; dítě, jemuž nenáleží příspěvek na úhradu potřeb dítěte,

protože požívá důchod z důchodového pojištění, který je stejný nebo vyšší než tento příspěvek, a dítě, které je v plném přímém zaopatření zařízení pro péči o děti nebo mládež.

- Naopak v případě, kdy je dítěti po celý měsíc poskytována zdravotní péče v rámci hospitalizace (a nejedná-li se o služby dle § 52), se příspěvek nevypláčí (§ 14a, odst. 1); v případě dosažení 18 let věku se v následujícím měsíci vyplácí příspěvek stanovený pro věk do 18 let, kdy zároveň krajská pobočka Úřadu práce zahájí řízení z moci úřední kvůli novému stanovení stupně závislosti a také výše příspěvku (§ 14a, odst. 2).

Příjemcem příspěvku v případě nezletilé oprávněné osoby je její zákonný zástupce, opatrovník *či jiná fyzická osoba, které byla oprávněná osoba svěřena do péče*. Existuje dokonce informační systém o příspěvku na péči¹⁰⁴.

- část třetí, díl 4 (*Služby sociální prevence*):

- raná péče (§ 54) – typicky se jedná o terénní službu poskytovanou zdravotně postiženému dítěti (či takovému, jehož vývoj je ohrožen nepříznivým zdravotním stavem) a jeho rodičům, a to do 7 let věku dítěte; cílem je podpora rodiny a vývoje dítěte
- domy na půl cesty (§ 58) – poskytují pobytové služby takovým zletilým (což mohou být i nezaopatřené děti) osobám do 26 let věku, které právě ukončily výkon ústavní či ochranné výchovy, či právě opustily jiná zákonem stanovená zařízení
- intervenční centra (§ 60a) – pro případy ohrožení násilným chováním osoby sdílející společné obydlí (mezi ohroženými osobami jsou velmi často i děti)
- nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (§ 62) – pro děti od 6 let až do 26 let věku, které jsou ohrožené společensky nežádoucími jevy; cílem je zlepšení kvality jejich života; tuto službu je možno poskytovat anonymně

¹⁰⁴ Pokud je dítěti přiznán plný invalidní důchod (těžká závislost) a současně pobírá příspěvek na péči, pak to ještě neznamená, že dítě je schopno se samo žít, a rodiče nemají vůči němu vyživovací povinnost. Objektivní nemožnost dítěte žít se samostatně z důvodu těžkého zdravotního postižení vedoucího až ke zbavení způsobilosti k právním úkonům nemůže být přičítána k tíži tohoto dítěte. – viz nálezný Ústavního soudu I. ÚS 2306/12 a dále judikatura - viz <https://www.beck-online.cz/bo/document-view.seam?documentId=nrptembrngnpxg4s7gfp5d5l4za>.

- sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (§ 65) – pro rodiny s dítětem, jehož vývoj je ohrožen dlouhodobou krizovou sociální situací, kterou rodiče sami nedokáží překonat

- část třetí, díl 5 (*Úhrada nákladů za sociální služby*):

Úhrada za pobytové služby poskytované nezaopatřenému dítěti (§ 74) – stanoví pravidla pro úhradu sociálních služeb poskytovaných nezaopatřeným dětem (hradí rodič či pečující osoba).

- část pátá (*Mlčenlivost*):

Sdělování údajů OSPOD (§ 100a) – na základě písemné žádosti musí poskytovatel sociálních služeb bezplatně sdělit orgánu sociálně-právní ochrany dětí údaje požadované informace.

9.4 Zákon č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů

Tento zákon upravuje poskytování peněžitých dávek osobám se zdravotním postižením určených ke zmírnění sociálních důsledků jejich zdravotního postižení a k podpoře jejich sociálního začleňování a průkaz osoby se zdravotním postižením.

Osobám se zdravotním postižením se poskytují tyto dávky:

- *příspěvek na mobilitu,*
- *příspěvek na zvláštní pomůcku.*

Opět se v tomto zákoně velmi podobně jako v předchozích zákonech vymezuje okruh oprávněných osob. Je-li oprávněnou osobou dítě, je orgán příslušný k rozhodování o dávkách povinen při rozhodování o nároku na dávku a její výši vždy sledovat dosažení nejlepšího zájmu dítěte.

Nárok na příspěvek na mobilitu má osoba starší 1 roku, která je držitelem průkazu osoby se zdravotním postižením ZTP nebo ZTP/P, který byl přiznán podle předpisů účinných od 1. ledna 2014,

opakovaně se v kalendářním měsíci za úhradu dopravuje nebo je dopravována a nejsou jí poskytovány pobytové sociální služby podle zákona o sociálních službách v domově pro osoby se zdravotním postižením, v domově pro seniory, v domově se zvláštním režimem nebo ve zdravotnickém zařízení ústavní péče.

Nárok na příspěvek na zvláštní pomůcku má osoba, která má těžkou vadu nosného nebo pohybového ústrojí nebo těžké sluchové postižení anebo těžké zrakové postižení charakteru dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu, a její zdravotní stav nevylučuje přiznání tohoto příspěvku. Nárok na příspěvek na zvláštní pomůcku poskytovaný na pořízení motorového vozidla nebo speciálního zádržního systému má osoba, která má těžkou vadu nosného nebo pohybového ústrojí anebo těžkou nebo hlubokou mentální retardaci charakteru dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu, a její zdravotní stav nevylučuje přiznání tohoto příspěvku.

Podmínkou pro poskytnutí příspěvku na zvláštní pomůcku dále je, že

- *osoba je starší za 1. 3 let, je-li tento příspěvek poskytován na pořízení motorového vozidla, schodolezu, stropního zvedacího systému, schodišťové plošiny, schodišťové sedačky nebo na úpravu bytu, za 2. 15 let, je-li tento příspěvek poskytován na pořízení vodícího psa, nebo za 3. 1 roku v ostatních případech,*
- *zvláštní pomůcka umožní osobě sebeobsluhu nebo ji potřebuje k realizaci pracovního uplatnění, k přípravě na budoucí povolání, k získávání informací, vzdělávání anebo ke styku s okolím; přitom se přihlíží i k dalším pomůckám, zdravotnickým prostředkům, úpravám a předmětům, které osoba využívá,*
- *osoba může zvláštní pomůcku využívat nebo může zvláštní pomůcku využívat ve svém sociálním prostředí.*

Údaje o příspěvku na mobilitu a příspěvku na zvláštní pomůcku a jejich výši, údaje o žadatelích o tyto dávky, příjemcích těchto dávek a osobách společně posuzovaných a žadatelích o průkaz osoby se

zdravotním postižením jsou vedeny v informačním systému o dávkách pro osoby se zdravotním postižením, který je součástí Jednotného informačního systému práce a sociálních věcí.

Obsahem Jednotného informačního systému práce a sociálních věcí jsou údaje nezbytné k plnění úkolů ministerstva a Úřadu práce v oblasti státní sociální podpory, pomoci v hmotné nouzi, příspěvku na péči, dávek pro osoby se zdravotním postižením, sociálně-právní ochrany dětí, státní politiky zaměstnanosti a ochrany zaměstnanců při platební neschopnosti zaměstnavatele podle jiných právních předpisů. Jednotný informační systém práce a sociálních věcí může ministerstvo a Úřad práce využít rovněž za účelem získání potřebných údajů uvedených ve větě první nezbytných pro výplatu a kontrolu vyplacení dávek nebo podpory v nezaměstnanosti, podpory při rekvalifikaci nebo kompenzace.

9.5 Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

Dávkami v systému pomoci v hmotné nouzi jsou podle § 4 tohoto zákona:

- a) příspěvek na živobytí,
- b) doplatek na bydlení,
- c) mimořádná okamžitá pomoc.

Zákon stanoví i podmínky, které musí být splněny pro účely vyplacení příslušných dávek. Ustanovení § 2 obsahuje základní definice hmotné nouze. Jsou definovány situace, kdy se osoba v hmotné nouzi nachází, a situace, které lze uznat za stav hmotné nouze. Situace, kdy se osoba nachází v hmotné nouzi, jsou řešeny všemi dávkami pomoci v hmotné nouzi – příspěvkem na živobytí, doplatkem na bydlení i mimořádnou okamžitou pomocí v případě, že osobě hrozí vážná újma na zdraví. V situacích, které lze uznat za stav hmotné nouze, se poskytuje mimořádná okamžitá pomoc.¹⁰⁵ Pomoc a podpora ohroženým dětem a rodinám je dána v materiální (sociálním) zabezpečení dětí a rodičů dle zákona č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu. Zákon stanoví životní minimum jako minimální hranici peněžních příjmů fyzických osob k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb a

¹⁰⁵ Důvodová zpráva k zákonu č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

existenční minimum jako minimální hranici příjmů osob, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití.¹⁰⁶

Podle § 3 odst. 1 tohoto zákona, „Pokud je osoba pro účely tohoto zákona posuzována společně s jinými osobami (§ 4), jsou částky životního minima odstupňovány podle pořadí osob. Pořadí posuzovaných osob se stanoví tak, že se nejdříve posuzují osoby, které nejsou nezaopatřenými dětmi, a poté osoby, které jsou nezaopatřenými dětmi. V rámci každé z těchto skupin posuzovaných osob se pořadí stanoví podle věku od nejstarší po nejmladší osobu.

Věkem osoby rozhodným pro stanovení částek životního minima je věk, kterého osoba dosáhne v kalendářním měsíci, za který je životní minimum zjišťováno. Podle § 5 odst. 2 tohoto zákona „Existenční minimum nelze použít u nezaopatřeného dítěte¹⁰⁷, u poživatele starobního důchodu, u osoby invalidní ve třetím stupni a u osoby starší 68 let.“

Dílčí závěr: Není jediný důvod nepovažovat za ohrožené dítě i nezaopatřené dítě, vyjma dítěte, které je nezaopatřeným dítětem jen protože neskončilo povinnou školní docházku či jen protože pokračuje do 26 let ve studiích. Proto je možné zvážit, jestli by nestálo za to začlenit úpravu sociálního zabezpečení ohrožených (nezaopatřených dětí) a ohrožených rodin do nového zákona o podpoře dětí a rodin, čímž by došlo k větší provázanosti posuzování ohroženosti dětí s rodin současně i s posuzováním nároků na nejrůznější sociální dávky, čímž by se usnadnilo a zrychlilo efektivní hájení práv a oprávněných zájmů ohrožených dětí a rodin.

Dílčí závěr: Úprava sociálního zabezpečení dětí a rodičů je značně roztříštěna, postrádá konzistenci, logickou návaznost a provázanost. Proto by stálo za to uvažovat, aby sociální zabezpečení dětí a rodin (rodičů) bylo upraveno v novém a jediném zákoně, a to právě v novém zákoně o podpoře dětí a rodin.

¹⁰⁶ § 1 odst. 1 zákona č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu.

¹⁰⁷ Nezaopatřenost dítěte se posuzuje podle zákona o státní sociální podpoře. Za nezaopatřené dítě se považuje dítě do skončení povinné školní docházky, a poté, nejdéle však do 26. roku věku, jestliže a) se soustavně připravuje na budoucí povolání (§ 12 až 15), nebo b) se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz, anebo c) z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost. Posuzování zdravotního stavu pro účely tohoto zákona upravuje zákon upravující organizaci a provádění sociálního zabezpečení. Po skončení povinné školní docházky se do 18. roku věku považuje za nezaopatřené dítě také dítě, které je vedeno v evidenci krajské pobočky Úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci. Za nezaopatřené dítě nelze však považovat dítě, které je poživatelem invalidního důchodu z důchodového pojištění pro invaliditu třetího stupně.

Není možné, aby v různých právních předpisech bylo např. rozdílně definované „nezaopatřené dítě“ či jiné instituty. Bylo by logické sjednotit terminologii, a to i tak, aby odpovídala OZ (např. „pečující osoba“ bude vždy člověkem, kterému bylo svěřeno dítě do osobní péče, osobou blízkou bude vždy ta osoba, která je definovaná v OZ).

Je pozitivní, že existuje informační systém o příspěvku na péči, nicméně jednotný informační systém by měl existovat o všech dávkách, které jsou vypláceny dětem a rodině s přístupem a vzájemnou výměnou informací mezi OSPOD, krajskými pobočkami Úřadu práce, MPSV, soudy o nezletilé a jinými veřejnými institucemi (školskými zařízeními, v nichž ředitel zařízení rozhoduje o příspěvku na úhradu péče poskytovanou těmito zařízeními dětem).

10 Spektrum „úhradových/poplatkových“ oblastí, kdy je nositelem úhrady dítě nebo jeho zákonný zástupce.

10.1 Obecné vymezení

V souvislosti s poplatkovými povinnostmi je třeba klást otázku, zda s podmínkou, že zájem dítěte má být předním hlediskem dle článku 3 Úmluvy o právech dítěte při jakékoli činnosti, která se jej týká, je slučitelné, aby přímo dítě bylo zatíženo úhradovou či poplatkovou povinností.

Na tuto otázku je možné odpovědět kladně a lze tedy dítě přímo zatížit úhradovou či poplatkovou povinností, jelikož jeho hospodářská, sociální a kulturní práva se odvíjejí od možnosti státu (článek 4 Úmluvy o právech dítěte).

Podle článku 6 Úmluvy o právech dítěte, státy jsou povinny zabezpečit v nejvyšší možné míře zachování života (zdraví) a rozvoje dítěte. Je tedy slučitelné s článkem 6 (případně i s článkem 24) Úmluvy o právech dítěte, aby nezletilé děti jako pojištěnci hradili (rodiče za ně) regulační poplatky ve zdravotnictví bez jakékoli kompenzace v jiné oblasti (např. daňové), které jsou popsány výše.

10.2 Regulační poplatky

Primárním smyslem a účelem zavedení regulačních poplatků ve zdravotnictví jako jedné z forem spoluúčasti pacientů při čerpání zdravotních služeb bylo zamezení nadužívání či zneužívání čerpaných zdravotních služeb (viz i správný název poplatku – „regulační“). Je tedy správný přístup, podle kterého děti do 18 let nejsou osvobozeny od placení všech regulačních poplatků. Jsou však od 1. dubna 2009 osvobozeny od placení regulačních poplatků ve výši 30 Kč při návštěvě u lékaře, při které je provedeno klinické vyšetření a při návštěvní službě. Stále zákonní zástupci za děti platí regulační poplatek u klinického psychologa a logopeda, pokud provede klinické vyšetření, v lékárně, za poskytnutí pohotovostní služby a za každý den hospitalizace.

Otázkou zůstává, zda by nebylo vhodné jejich kompletní zrušení poplatkové povinnosti v případě dětí.

Zákonem č. 256/2014 Sb., kterým se mění zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony, byly zrušeny regulační poplatky ve zdravotnictví podle ustanovení § 16a zákona o veřejném zdravotním pojištění s výjimkou poplatku za využití lékařské pohotovostní služby a pohotovostní služby v oboru zubní lékařství. Tímto návrhem zákona došlo k naplnění Programového prohlášení vlády České republiky v části týkající se zdravotnictví mimo jiné závazek ke zrušení regulačního poplatku za recept i za ošetření v ambulantní sféře s účinností od 1. 1. 2015. Zákon by měl nabýt účinnosti ke dni 1. 1. 2015. Zákonem sice došlo ke zrušení velké části poplatků, ale co se dětí týká, pak regulační poplatek za využití pohotovostní služby je i nadále tíží.

Dílčí závěr: Zejména v kontextu se zrušením většiny regulačních poplatků by bylo vhodné přehodnotit postoj k regulačním poplatkům zavazujícím nezletilé a osvobodit nezletilé do 18ti let věku od hrazení regulačních poplatků i za využití lékařské pohotovostní služby a pohotovostní služby v oboru zubní lékařství.

10.3 Doplatky za léčiva

Další úhradovou/poplatkovou povinností ve zdravotnictví jsou doplatky za předepsané a ze zdravotního pojištění částečně hrazené léčivé přípravky (LP), kde dítě do 18 let je chráněno ročním limitem za regulační poplatky a za tyto doplatky.

10.4 Další úhradové povinnosti

Mezi další úhradovou/poplatkovou povinností patří příspěvek rodičů na úhradu pobytu a péče o děti umístěné v ZDVOP (viz kapitola 3.). Obecně by bylo dobré zachovat určitou spoluúčast rodičů při jejich zaviněném (opakované a závažné porušení rodičovských povinností vůči dítěti, trestněprávně relevantní jednání rodičů či zákonných zástupců vůči dítěti) jednání vedoucím k nucenému umístění dítěte do ZDVOP či do jiných obdobných zařízení či do NRP (vždy opět se stanovenými ochrannými klauzulemi). I plnění vyživovací povinnosti rodiče za dítě pečující osobě či pěstounovi či jinému je taktéž jeho úhradovou povinností při extenzivním výkladu této povinnosti.

Úhradovou povinností může být zatížen i rodič, kterému v důsledku jeho zaviněného jednání bylo dítě odebráno z péče, a současně neplnil své povinnosti stran stanoveného režimu, který mu měl umožnit opětovně získat dítě do své péče. Náklady spojené s takovýmto marným zajištěním programu na osvojení si základní dovedností v oblasti řádné péče o své vlastní dítě by proto tohoto rodiče mohly zatížit a mohly by být regresně vymáhány (jejich část) po tomto rodiči (samozřejmě při současné ztrátě většiny sociálních dávek poskytovaných tomuto rodiči).

Poměrně masivně, byť přísně regulovaně, je stanovená úhradová povinnost rodiči/dítěti, pokud jsou čerpány sociální služby stanovené v zákoně o sociálních službách při neexistence veřejného (= povinného) sociálního pojištění přímo na tyto sociální služby (existuje pouze Sociální pojištění, které zahrnuje pojistné na nemocenské pojištění, pojistné na důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti) či neexistenci soukromého (= dobrovolného) připojištění na tyto sociální služby. Zde je potřeba zvážit větší propracovanost a vazbu na řádné plnění programů stanovených či uložených rodičům/dítěti, nebo na závažné porušování těchto programů, které mají pomáhat dětem a jejich rodičům.

Viz ustanovení § 77 zákona o sociálních službách, podle kterého úhrada za fakultativní činnosti může být stanovena/ujednána v plné výši nákladů na tyto služby.

Ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy jsou rodiče povinni hradit příspěvek na úhradu péče poskytované dětem a nezaopatřeným osobám v těchto zařízeních; jedná se tak o další úhradovou/poplatkovou povinnost.

11 Oblast trestního práva, soudnictví ve věcech mládeže, ochranná výchova¹⁰⁸

11.1 Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „TZ“)

Jedná se o předpis, který se v dané oblasti trestního práva použije pouze subsidiárně, jelikož existuje zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže („ZSM“), který je k trestnímu zákoníku ve vztahu speciality (použije se přednostně).

Klíčové je ustanovení § 25 trestního zákoníku, na základě kterého je trestně odpovědný jen ten, kdo v době spáchání trestného činu dovršil patnáctý rok svého věku; spáchá-li tedy osoba, která dosud nedovršila věku 15 let, jednání, jež má znaky trestného činu, není za tento čin trestně odpovědná¹⁰⁹.

Dítětem je podle TZ osoba mladší 18 let, pokud TZ nestanoví jinak (např. §42 TZ přitěžující okolnosti – dítě mladší 15 let, dle TZ je polehčující okolností, když *trestný čin* spáchal pachatel ve věku blízkém věku mladistvých, samotný TZ nedefinuje mladistvého, takže se použije definice mladistvého v ZSM) x *podle § 2 odst. 1 ZSM je dítětem mladším 15 let ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil 15 rok věku – dítě mladší 15 let není trestně odpovědné; mladistvým ten, kdo v době spáchání provinění dovršil 15 let a nepřekročil 18 rok svého věku; mládeží jsou tyto děti a mladistvý definované v ZSM* – celým trestním právem prostupuje snaha o mírnější zacházení s mladistvými pachateli, jelikož ještě nemusí být zcela rozumově a volně vyspělí a také nejsou obecně považováni za osoby zcela svéprávné, z těchto důvodů byl přijat ZSM (viz níže), který upravuje trestní odpovědnost mladistvých a dále také udělování sankcí (opatření) těmto pachatelům.

Podle trestního zákoníku se však posuzují protiprávní činy mladistvých, pokud zákon č. 218/2003 Sb. nestanoví jinak.

Jde-li o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých, může soud v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů uložit, a to samostatně nebo vedle přiměřených omezení a

¹⁰⁸ http://is.muni.cz/th/76948/pravf_m/DIP3.pdf a <http://www.msmt.cz/dokumenty/ustavni-vychova-a-ochranna-vychova>.

¹⁰⁹ <http://www.epravo.cz/top/clanky/trestani-mladistvych-pachatelu-trestnych-cinu-9727.html>.

přiměřených povinností¹¹⁰, též některá z výchovných opatření uvedených v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže za obdobného užití podmínek stanovených pro mladistvé.

11.2 Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „ZSM“)

Tento zákon upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoníku, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže (§1 ZSM) mládež tedy zásadně nepáchá trestné činy a zásadně se ji neukládají tresty, ale jen opatření.

Účelem trestních řízení vedených proti/ ve věcech mládeže/e je zabránit pokračování jim v této činnosti a snaha zlepšit vývoj daných jedinců, případně k odčinění způsobené újmy.

Je nutné, aby jakékoliv úkony plynoucí ze ZSM byly v souladu se články č. 37 a č. 40 Úmluvy o právech dítěte.

Základní zásady vychází ze základních zásad stanovených trestním zákoníkem (viz § 3) s výrazným zohledněním pachatelovy osobnosti a možnosti následného vývoje při ukládání opatření, dále s důrazem na ochranu osobních údajů; v trestních řízeních podle ZSM spolupracují orgány činné v řízení dle ZSM s OSPOD a s Probační a mediační službou.

Věk pachatele je vždy posuzován ve vztahu k okamžiku spáchání daného protiprávního činu.

Jednotlivé případy se projednávají před soudy pro mládež (§ 4); ale v řízeních dle části první, hlavy III ZSM (Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let) se subsidiárně využije civilního procesu konkrétně pak zákona o zvláštních řízeních soudních v rámci péče soudu o nezletilé.¹¹¹

¹¹⁰ Podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace, podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy, podrobit se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením podle TŽ, podrobit se vhodným programům psychologického poradenství, zdržet se návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami, zdržet se neoprávněných zásahů do práv nebo právem chráněných zájmů jiných osob, zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek, zdržet se požívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek, uhradit dlužné výživné nebo jinou dlužnou částku, veřejně se osobně omluvit poškozenému, nebo poskytnout poškozenému přiměřené zadostiučinění. Tyto přiměřené omezení a povinnosti by měly být stanoveny i v novém zákoně o podpoře dětí a rodin, aby zejména OSPOD či soud ve věcech mládeže měl možnost tato omezení a povinnosti uložit, aniž by se dítě či mladistvý ještě dopustilo provinění.

Ukládaná opatření:

i výchovná opatření (díl 4)

- dohled probačního úředníka
- probační program
- výchovné povinnosti
- výchovná omezení
- napomenutí s výstrahou

ii ochranná opatření (díl 5)

- ochranné léčení – ukládá se dle TZ
- zabezpečovací detence – ukládá se dle TZ
- zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty – ukládá se dle TZ
- ochranná výchova dle ZSM

iii trestní opatření (díl 6) – jen mladistvému a jen za spáchané provinění

- obecně prospěšné práce
- peněžitá opatření
- peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty
- zákaz činnosti
- vyhoštění
- domácí vězení
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení)
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem
- odnětí svobody nepodmíněné – pouze ve výjimečných případech (§ 31) Trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoníku se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok. V případě, že mladistvý

¹¹¹ § 466 a násl. z.ř.s.

spáchal provinění, za které TZ dovoluje uložení výjimečného trestu, a že povaha a závažnost provinění je vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku mimořádně vysoká, může soud pro mládež uložit mladistvému odnětí svobody na pět až deset let, má-li za to, že by odnětí svobody v rozmezí 1 roku až 5 let k dosažení účelu trestního opatření nepostačovalo (mladistvý vrah, který zavraždí dítě mladší 15 let, tak může být potrestán odnětím svobody v délce max. 10 let).

Protiprávní činy nezletilých osob se dělí na:

- činy jinak trestné (děti mladší 15 let věku) – uplatní se zde relativní beztrestnost; v souvislosti s tímto zákonem je nutno tuto kategorii protiprávních činů chápat úžeji, a to jako činy naplňující znaky skutkové podstaty trestného činu, které z důvodu nedostatku věku, přičetnosti nebo podmíněné (relativní) přičetnosti v důsledku nedostatečné rozumové a mravní vyspělosti nejsou trestným činem¹¹²

- provinění (mladiství) – jde v podstatě o trestné činy, které se kvůli snížení difamačních následků označují v případě mladistvých pachatelů právě jako provinění.

Trestní odpovědnost mladistvých nenastává v případě, že v době spáchání činu nebyli natolik rozumově a mravně vyspělí, aby rozpoznali protiprávnost svého chování nebo ovládat své jednání (§5 ZSM).

V případě mladistvých je výslovně zakázáno užití ustanovení §59 TZ o mimořádném zvýšení trestu odnětí svobody (§9 ZSM). Při upuštění od uložení trestního opatření se u mladistvých používá tzv. fikce neodsouzení (§ 13) – opět s cílem co nejvíce zmírnit difamační následky.

Zákonný zástupce mladistvého je oprávněn mladistvého zastupovat, zejména zvolit mu obhájce, činit za mladistvého návrhy, a ve prospěch mladistvého může zákonný zástupce tato práva vykonávat i proti jeho vůli, nemůže-li zákonný zástupce tato práva vykonávat je mladistvému ustanoven opatrovník (§

¹¹² Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Šámalová: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, 3. vydání. Praha: 2011, 13. strana.

43 ZSM). Obhájce mladistvého (§ 44 ZSM) – mladistvému může být zvolen obhájce i proti jeho vůli, nicméně mladistvý si může zvolit obhájce jiného.

Část první, hlava III ZSM se věnuje zvláštnostem v případě, kdy pachatelem protiprávních činů jsou děti mladší 15 let – ustanovení § 89 stanoví, že dítě mladší 15 let není trestně odpovědné, přesto pokud se dopustí činu jinak trestného, lze mu za účelem jeho nápravy uložit opatření uvedená v §93 ZSM - dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení, napomenutí s výstrahou, ochrannou výchovu a ochranné léčení, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče (zákon č. 109/2002 Sb.).

Ochrannou výchovu soud pro mládež uloží dítěti mladší 15 let, které spáchalo čin, za nějž trestní zákoník dovoluje uložení výjimečného trestu, a které v době spáchání činu dovršilo 12 rok svého věku a bylo mladší 15 let. Ochranná výchova může být uložena též dítěti, které v době spáchání činu bylo mladší patnácti let, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy.

Ochranné léčení může soud pro mládež uložit dítěti mladšímu 15 let a to na základě výsledků předchozího vyšetření duševního stavu dítěte (§58 ZSM – dětský psychiatr a dětský psycholog), jestliže spáchalo čin jinak trestný a) ve stavu vyvolaném duševní poruchou, nebo b) pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním, jde-li o dítě, které se oddává zneužívání takové látky, a jeho pobyt na svobodě bez uložení ochranného léčení je nebezpečný. Ochranné léčení lze uložit a vykonávat i po dovršení 18 let věku dítěte.

Ochranná výchova (§ 22)

Je upravena v části první, hlavě II, díle 5 zákona o soudnictví ve věcech mládeže; je ukládána právě a pouze jen dle ZSM, a to soudy pro mládež. Zejména se užívá v případech, kdy výchova nezletilého selhala či je nedostatečná a zároveň k jeho nápravě nepostačuje uložení výchovných opatření. Obecně lze konstatovat, že trvá až do dosažení svého účelu, ale nejdéle do dosažení 18. roku věku s tím, že

pokud je to v zájmu mladistvého, může ji soud pro mládež prodloužit až do dosažení 19. roku věk. Dětem mladším 15 let se ukládá v rámci občanskoprávního řízení (§ 96). Ochranná výchova se vykonává ve zvláštních zařízeních MŠMT, či v léčebném ústavu (pokud to vyžaduje zdravotní stav dotčené osoby). Výkon opatření ochranné výchovy se řídí pravidly stanovenými ustanoveními §82 až §87 ZSM

Zvláštnosti řízení ve věcech dětí mladších 15 let, které se dopustily činu jinak trestného

Účel ZSM je definován v § 1 odst. 2. Zákon je třeba naplňovat způsobem, aby ten, kdo se dopustil protiprávního činu „se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji“.

Zákon dále zohledňuje potřeby oběti trestného činu a požaduje po provinilcích, aby podle svých sil a schopností přispěli k odčinění vzniklé újmy. Cílem zákona je předcházet trestné činnosti a snižovat riziko recidivy u mládeže upřednostněním pozitivního působení a uložením vhodného opatření, které povede k jejich žádoucímu vývoji.

Dítěti mladšímu 15 let je možné uložit opatření (§ 93 ZSM), mezi která patří dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče a ochranná výchova. V ustanovení § 93 tohoto zákona jsou upravena opatření, která lze uložit dítěti mladšímu 15 let, dopustí-li se činu jinak trestného.

Obecní úřad s rozšířenou působností je oprávněn spolupracovat s věznicemi v případech, ve kterých se účastní trestního řízení vedeného proti mladistvému, a dále je též oprávněn spolupracovat se státním zastupitelstvím při řešení sociálních a výchovných problémů nezletilých dětí. Pro řádný výkon sociálně-právní ochrany dětí je nezbytné, aby sociální pracovník měl umožněn kontakt s dítětem, které je ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody. Toto oprávnění mu dává ustanovení § 34 odst. 3 zákona a přitom ukládá pracovníkům orgánu sociálně-právní ochrany dětí povinnost alespoň jednou za 3 měsíce dítě navštívit. Rovněž má povinnost alespoň jednou za 3 měsíce navštívit dítě, o něž ve věznici pečuje obviněná nebo odsouzená žena.

ZSM výslovně uvádí, že soudu pro mládež podává OSPOD návrh na:

- upuštění od výkonu ochranné výchovy (před jejím započítím; rozhoduje soud pro mládež, který ochrannou výchovu uložil);
- propuštění z ochranné výchovy (návrh může podat státní zástupce, probační úředník, mladistvý nebo výchovné zařízení¹¹³, soud může rozhodnout i bez návrhu);
- podmíněně umístění mimo výchovné zařízení (návrh může podat státní zástupce, probační úředník, mladistvý nebo výchovné zařízení, soud může rozhodnout i bez návrhu);
- prodloužení ochranné výchovy (návrh může podat státní zástupce, probační úředník, nebo výchovné zařízení, soud může rozhodnout i bez návrhu);
- změnu ochranné výchovy v ústavní a naopak.

Soudu pro mládež je oprávněn podat tyto návrhy kromě OSPOD i subjekty vyjmenované výše. Příslušný k rozhodnutí je okresní soud pro mládež, v jehož obvodu se ochranná výchova vykonává.

11.3 Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád

Trestní řád se užíje subsidiárně k ZSM. Osvědčí-li poškozené dítě jako zvlášť zranitelná oběť, že nemá dostatek prostředků, aby si hradilo náklady vzniklé přibráním zmocněnce, rozhodne na jeho návrh předseda senátu soudu, který koná řízení v prvním stupni, a v přípravném řízení soudce, že má nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu. Stejně rozhodne o takovém návrhu poškozeného, který uplatnil v souladu se zákonem nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, není-li vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo její výši nebo vzhledem k povaze a rozsahu bezdůvodného obohacení zastoupení zmocněncem zjevně nadbytečné. Poškozený mladší než 18 let má nárok, nejde-li o trestný čin zanedbání povinné výživy (§ 196 trestního zákoníku), na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně i bez splnění podmínek podle předchozí věty.

¹¹³ Výchovné zařízení = školské zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.

11.4 Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Hlava V (*Práva a povinnosti dětí umístěných v zařízení, ředitele zařízení a osob odpovědných za výchovu*), hlava VI (*Úhrada péče, kapesné, osobní dary a věcná pomoc*)

11.5 Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

Podle tohoto zákona je dítě zvlášť zranitelnou obětí.

Dítě jako zvlášť zranitelná oběť, které tuto pomoc potřebuje, má na základě žádosti právo na poskytnutí odborné pomoci bez zbytečného odkladu bezplatně od subjektu zapsaného v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů. Dítě jako zvlášť zranitelná oběť má právo požádat v kterémkoliv stadiu trestního řízení, popřípadě i před jeho zahájením, aby byla při úkonech, kterých se účastní, učiněna potřebná opatření k zabránění kontaktu oběti s osobou, kterou označila za pachatele, která je podezřelá ze spáchání trestného činu, nebo proti níž se vede trestní řízení; žádosti jsou příslušné orgány povinny vyhovět, pokud to nevylučuje povaha prováděného úkonu. Dítě jako zvlášť zranitelná oběť má právo, aby bylo v přípravném řízení vyslechnuto osobou stejného nebo opačného pohlaví.

Dílčí závěr: Ucelená (4 zákony – TZ, ZSM, TŘ a zákon o obětech trestných činů) a konzistentní úprava trestního práva ve věcech mládeže je u nás na vysoké úrovni. V tomto kontextu úprava civilního práva ve věcech podpory dětem a rodinám výrazně zaostává.

S ohledem na vnitřní jednotnost právního řádu a s ohledem na shodnost (stejný smysl a účel - prevence) výchovných opatření upravených v ZSM a v ZSPOD by bylo vhodné, aby nový zákon o podpoře dětí a rodin odkázal na úpravu výchovných opatření v ZSM tak, aby se preventivně mohlo působit na dítě výchovnými opatřeními, aniž dítě spáchalo provinění či čin jinak trestný. Lze si tak představit, že napomenutí s výstrahou (viz i § 13 odst. 1 písm. a) ZSPOD), by klidně mohl udělovat i OSPOD, na druhou stranu všechna ostatní výchovná opatření, ať již projednávána při provinění dítěte či při spáchání činu jinak trestného nebo projednáváno bez souvislosti s těmito konkrétními proviněními dítěte, by měl udělovat „civilní“ soud ve věcech nezletilých. Výchovná omezení a výchovné povinnosti stanovené dle § 13 odst. 1 písm. c) ZSPOD jsou ve srovnání s § 18 a 19 ZSM nedostatečná. Co se týká výchovného opatření – dohledu dle § 13 odst. 1 písm. b) ZSPOD, pak tento

dohled provádí přímo OSPOD, kdežto dohled dle ZSM provádí probační úředník. Lze si tedy představit, že probační úředník (který je velmi dobře vyškolen v provádění dohledu) za úzké spolupráce a součinnosti s OSPOD by prováděl dohled i u dětí, které nespáchaly provinění či čin jinak trestný, s tím, že by intenzivně během tohoto dohledu komunikoval s OSPOD. Tím by se OSPOD odebrala pravomoc vykonávat či provádět dohled nad ohroženým dítětem (nicméně by byla zachována intenzivní komunikace mezi OSPOD a probačním úředníkem a OSPOD by tak byl o všem, co bylo během dohledu zaznamenáno informován) a uvolněnou kapacitu by tak OSPOD mohlo využít pro jiné své pravomoci (zejména pro terénní služby a preventivní působení na ohrožené děti a rodiny).

Výchovné opatření dle § 13a ZSPOD (odebrání dítěte z péče a jeho umístění v zařízeních) se velmi podobá ústavní výchově, resp. ochranné výchově dle § 22 ZSM, která je taktéž subsidiární k výchovným opatřením (tato nepostačují); rozdíl mezi výchovným opatření dle § 13a ZSPOD a ústavní či ochrannou výchovou je v tom, že v případě ochranné výchovy se dítě či mladistvý dopustil provinění či činu jinak trestného. To, že neexistuje u mládeže ostrá hranice mezi trestním a civilním právem je jen dobře (viz §23 ZSM – přeměna ochranné výchovy na ústavní výchovu), a opět to dokládá vysokou úroveň úpravy trestního práva vztahujícího se k mládeži.

11.6 Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích

Pro úplnost je třeba doplnit i úpravu zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, rovněž obsahuje úpravu, kterou můžeme řadit mezi sociálně-právní ochranu dětí.

V souvislosti s přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dětí byl novelizován zákon o přestupcích doplněním nových skutkových podstat přestupků v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Nové skutkové podstaty přestupků reagují na jednání, kterého se může dopustit osoba vůči dítěti a které není v zájmu nezletilého dítěte. Zákon o přestupcích tak umožňuje postihnout negativní jednání vůči dítěti, které svoji intenzitou nedosahuje intenzity trestného činu. Základní právní úprava přestupků je obsažena v zákoně č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

Skutkové podstaty přestupků

Ustanovení § 28 zákona o přestupcích upravuje skutkovou podstatu zneužití průkazu osoby se zdravotním postižením, §30 upravuje skutkovou podstatu prodeje alkoholu dětem mladším 18 let,

§31 upravuje skutkovou podstatu ohrožování výchovy a vzdělávání nezletilého zejména tím, že nepřihlásí dítě k povinné školní docházce nebo zanedbává péči o povinnou školní docházku žáka. Pokud rodič neumožní dítěti řádnou školní docházku, tak lze hovořit o jednání poškozující dítě. Takovému rodiči by neměla hrozit jen pokuta do výše 3.000,-Kč, ale měl by například pozbýt nárok na (některé) dávky, případně by se vůči němu měly uplatnit i jiné sankce.

Kolize zájmů v rámci přestupkového řízení

Pokud je pachatelem přestupku rodič dítěte, vzniká zřejmý konflikt zájmů mezi tímto rodičem a dítětem. Půjde tedy o případy, kdy nebude možné, aby v rámci přestupkového řízení zastupoval dítě jeden z rodičů, a to právě z důvodu možného střetu zájmu. Při posouzení, zda za dané situace dochází ke střetu zájmu, je třeba vycházet z ustanovení § 892 odst. 3 OZ. Proto pro případy i eventuálního střetu zájmu je povinností správního orgánu ustanovit poškozenému dítěti, jakožto účastníku řízení, opatrovníka pro přestupkové řízení dle ustanovení § 32 správního řádu.

Přestupky projednávají obecní úřady nebo zvláštní orgány obcí (komise k projednávání přestupků) či jiné správní orgány. Místně příslušný k projednání přestupku je správní orgán, v jehož územním obvodu byl přestupek spáchán. Přestupky se projednají z moci úřední a příslušné správní orgány jsou povinny stíhat všechny přestupky.

Současně je třeba upozornit i na úpravu v případech, kdy přestupek spáchá mladiství. Úprava totiž obsahuje řadu specifik. Příkladem může být, že přestupek mladistvého nelze projednat v příkazním řízení a nelze za něj uložit zákaz pobytu.

Horní hranice pokuty se u mladistvých snižuje na polovinu, přičemž však nesmí být vyšší než 2000 Kč. V blokovém řízení nelze uložit mladistvému pokutu vyšší než 500 Kč; pokutu až do výše 1000 Kč lze uložit mladistvému, pokud tento zákon nebo zvláštní zákon připouští v blokovém řízení uložit pokutu vyšší než 1000 Kč. Zákaz činnosti lze mladistvému uložit nejdéle na dobu jednoho roku, nebránil-li by výkon této sankce jeho přípravě na povolání.

Je-li obviněným z přestupku mladistvý, vyrozumí správní orgán o nařízeném ústním jednání též zákonného zástupce mladistvého a OSPOD; jim se také rozhodnutí o přestupku oznamuje.

Návrh na upuštění od výkonu zbytku zákazu činnosti a zákazu pobytu může u mladistvého podat též jeho zákonný zástupce nebo OSPOD.

Proti rozhodnutí o přestupku se může odvolat v plném rozsahu jen obviněný z přestupku a, jde-li o mladistvého (15 – 18 let), v jeho prospěch i jeho zákonný zástupce a OSPOD.

12 Civilní normy

12.1 Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (OSŘ)

Dítě jako účastník civilního soudního řízení

Obecně:

- § 20 odst. 1 OSŘ - *Každý může před soudem jako účastník samostatně právně jednat (procesní způsobilost) v tom rozsahu, v jakém je svéprávný.*
- § 22 OSŘ - *Fyzická osoba, která nemůže před soudem jednat samostatně, musí být zastoupena svým zákonným zástupcem nebo opatrovníkem.*
- § 23 OSŘ - *Vyžadují-li to okolnosti případu, může předseda senátu rozhodnout, že fyzická osoba, která není plně svéprávná, musí být v řízení zastoupena svým zákonným zástupcem nebo opatrovníkem, i když jde o věc, v níž by jinak mohla jednat samostatně.*

Způsobilost nezletilých dětí k právnímu jednání byla dle OZ z roku 1964 upravena jako vyvratitelná právní domněnka, že nezletilí mají způsobilost jen k takovému právnímu jednání, které je svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku, tedy předpokládala se způsobilost k jednání u všech dětí jednoho věku stejná. OZ však tento princip změnil a nyní je nezletilý způsobilý k právnímu jednání, které je přiměřené jeho rozumové a volní vyspělosti, jedná se tedy o individuální úroveň každého nezletilého. U každého nezletilého je jeho způsobilost k jednání a případně i samostatnému vystupování v řízení vždy dána jeho osobní vlastní vyspělostí. Procesní způsobilost je úzce navázána na způsobilost hmotněprávní, tedy pokud je konkrétní nezletilý např. schopen uzavřít smlouvu na koupi telefonu, pak i v řízení o úhradu kupní ceny telefonu je schopen jednat sám bez zákonného zástupce. Předseda senátu ale může dle § 23 o.s.ř. rozhodnout, že nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, musí být v řízení zastoupen zákonným zástupcem

(opatrovníkem), i když jde o věc, v níž by mohl jednat samostatně. Za tohoto nezletilého pak v konkrétním řízení činí procesní úkony jeho zákonný zástupce či opatrovník.

V některých řízeních má nezletilý plnou procesní způsobilost, ačkoli není plně svéprávný. Jde právě o řízení týkající se nezletilého, v nichž jde o taková práva a povinnosti, u nichž v určitém věku již lze rozumovou a volní vyspělost předpokládat (např. řízení ve věcech ochrany proti domácímu násilí, zde již 16letý ví, o co se jedná, proto může jednat samostatně, viz § 403 odst. 3 ZŘS), nebo o řízení, v nichž nezletilý sám usiluje o některá práva (např. přiznání svéprávnosti, udělení souhlasu k podnikání viz § 469 odst. 3 ZŘS), tam, kde je právo spojováno přímo s věkovou hranicí 16 let (např. právo dát souhlas k osvojení dítěte, viz § 431 odst. 2 ZŘS). Samostatně je oprávněn jednat také rodič starší 16 let v tzv. návratovém řízení (řízení o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dětí), k tomu § 481 odst. 3 ZŘS.

Následky porušení zákonné úpravy zastoupení nezletilého

Půjde o situace, kdy za nezletilého činila úkony osoba (odlišná od jeho zástupce), která k tomu nebyla oprávněna, nebo za nezletilého činil úkony zástupce, ačkoli je mohl činit nezletilý sám, nezletilý nebyl procesně způsobilý a byl zastoupen jinou osobou než zákonným zástupcem, ačkoli jej měl, nebo se jeho zástupce řízení řádně neúčastnil, nebo jestliže procesně nezpůsobilému účastníkovi nebyl ustanoven kolizní opatrovník, ačkoli k tomu byly předpoklady. Porušení zákonné úpravy zastoupení je důvodem pro podání odvolání podle § 205 odst. 2 OSŘ, protože nebyly splněny podmínky řízení. Pravomocné rozhodnutí soudu lze napadnout žalobou pro zmatečnost podle § 229 odst. 1 OSŘ. Žalobu podle § 229 odst. 1 písm. c) OSŘ je oprávněn pouze ten účastník, který nebyl řádně zastoupen (nepodá-li zákonný zástupce dítěte, je zde prostor pro zásah OSPOD).¹¹⁴

- § 26 odst. 2 o.s.ř.: *Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí („ÚPMOD“) může zastupovat účastníka v řízení o určení nebo změnu vyživovací povinnosti a v řízení o výkon rozhodnutí ukládajícího povinnost k placení výživného, jde-li o věci se vztahem k cizině.*

¹¹⁴http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/projekt_ESF/Kolizni_opatrovnictvi/ZASTOUPENI_DITETE_V_01.pdf.

Úřad není právnickou osobou, nýbrž správním úřadem s celostátní působností; jako organizační složka státu je podřízen Ministerstvu práce a sociálních věcí. Vzhledem ke specifickému zaměření Úřadu obsahuje ustanovení druhého odstavce výčet věcí, v nichž Úřad může zastupovat. Plnou moc udělenou Úřadu pro zastupování v jiných věcech je třeba hodnotit jako neúčinnou.

- § 100 odst. 3 o.s.ř.: *V řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí výslechem dítěte. Názor dítěte může soud ve výjimečných případech zjistit též prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Výslech dítěte může soud provést i bez přítomnosti dalších osob, lze-li očekávat, že by jejich přítomnost mohla ovlivnit dítě tak, že by nevyjádřilo svůj skutečný názor; přítomnost důvěrníka dítěte, který není jeho zákonným zástupcem a o jehož účast u výslechu dítě požádá, může soud vyloučit jen tehdy, je-li jeho přítomností mařen účel výslechu. K názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.*

Ustanovení promítá čl. 12 Úmluvy o právech dítěte a týká se nezletilých dětí. Nejde tu však jen o řízení ve věcech péče o nezletilé, nýbrž o kterékoli řízení, které se dítěte dotýká. Soud musí vyhodnotit nejprve otázku, zda je dítě schopno samo formulovat své názory. Pokud tomu v daném případě tak je, pak se názor dítěte zjišťuje, a to způsobem, který odpovídá jeho věku a rozumové vyspělosti.

Co se týká způsobu zjišťování názoru dítěte, pak platí, že primárním je jeho výslech; pouze ve výjimečných případech lze názor dítěte zjistit prostřednictvím zástupce nezletilého dítěte (zákonným zástupcem dítěte jsou buď jeho rodiče, resp. rodič, opatrovník, resp. kolizní opatrovník nebo poručník), znaleckého posudku (§ 127 o.s.ř.) nebo příslušného OSPOD.

Předmětem výslechu dítěte je zjištění jeho názoru ve věci; proto předpokladem výslechu dítěte je vůbec jeho schopnost vlastní názory formulovat. S ohledem na to, že předmětem výslechu není prokázání určité skutečnosti, ale pouze zjištění názoru dítěte, nelze výslech dítěte považovat za výslech účastníka coby důkazní prostředek ve smyslu § 131 o.s.ř. Není však vyloučeno, aby i takový důkaz byl v řízení proveden, jsou-li splněny předpoklady uvedené v tomto ustanovení; předmět a účel obou výslechů je totiž odlišný. Výslech dítěte lze provádět jak za přítomnosti jiných osob, tak i bez ní.

K výsledku dítěte bez přítomnosti dalších osob (např. jeho rodičů) soud přistoupí tehdy, pokud by jejich přítomnost mohla dítě natolik ovlivnit, že by se obávalo vyjádřit svůj skutečný názor.

- § 111 odst. 3 o.s.ř.: *Jestliže je řízení přerušeno podle § 110, pokračuje v něm soud na návrh po uplynutí 3 měsíců. Soud může na návrh, jsou-li pro to závažné důvody, a i bez návrhu v případě, že to odůvodňují zájmy nezletilého dítěte, pokračovat v řízení i před uplynutím této lhůty. Není-li návrh na pokračování v řízení podán do 1 roku, soud řízení zastaví.*
- § 252 odst. 3 o.s.ř.: *Namísto obecného soudu povinného je k nařízení a provedení výkonu rozhodnutí a k činnosti soudu před nařízením výkonu rozhodnutí příslušný soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností své bydliště, jde-li o výkon rozhodnutí pro vymožení výživného nezletilého dítěte.*
- § 260 odst. 1 o.s.ř.: *Jde-li o vymáhání výživného pro nezletilé dítě, poskytne soud na žádost účastníka pomoc při zjišťování bydliště toho, komu z rozhodnutí vyplývá povinnost. Soud přitom postupuje v součinnosti s jinými státními orgány.*

Účastníkem bude nezletilé dítě, za něhož jedná jeho zákonní zástupci (nejčastěji rodič). Soud tak pomoc poskytuje na žádost osoby, která je oprávněna za dítě podat exekuční návrh. Není-li žádost podávána u soudu, který rozhodoval o věci jako soud prvního stupně, musí účastník k žádosti připojit vykonatelné rozhodnutí opatřené doložkou vykonatelnosti. Nebude-li mít soud poznatky o bydlišti povinného (tedy o místě, kde se povinný zdržuje s úmyslem zdržovat se zde trvale) z vlastní úřední činnosti (z jiných spisů), popř. z údajů v evidenci obyvatel, požádá o součinnost Policii České republiky, obecní úřady apod. Lze vyslechnout i osoby, o nichž lze předpokládat, že znají bydliště povinného. O výsledku svého šetření soud účastníka vyrozumí nejčastěji písemně.

- § 279 odst. 2 o.s.ř.: *Přednostními pohledávkami jsou pohledávky výživného a příspěvek na úhradu potřeb dítěte svěřeného do pěstounské péče.*

Toto ustanovení je jedním z ustanovení, které reflektuje specifičnost pohledávek na výživném, když stanoví, že takovéto pohledávky v rámci uspokojování mají lepší postavení, než pohledávky ostatní.

12.2 Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (ZŘS)

Zákon o zvláštních řízeních soudních je v současné době procesním předpisem, podle kterého jsou vedena řízení ve věcech péče o nezletilé.

Na věci neupravené zákonem o zvláštních řízeních soudních se použije o.s.ř. (§ 1 z. ř. s.).

Podle z. ř. s. se projednávají věci taxativně vypočtené v § 2 z. ř. s.¹¹⁵ Řízení obsažená v tomto ustanovení vykazují řadu procesně-právních odlišností, zejména v návaznosti na postavení nezletilého dítěte v řízení, veřejný zájem na ochraně jeho zájmů a působnost OSPOD. Před přijetím z. ř. s. byla právní úprava řízení, jež jsou nyní zahrnuta do části třetí zákona, roztržštěna, a to nejen do hlavy páté občanského soudního řádu, ale i do jiných ustanovení občanského soudního řádu (např. § 120 odst. 2, 73, 113 apod.). To výrazně znesnadňovalo orientaci, proto jsou v zákoně o zvláštních řízeních soudních všechna rodinně-právní řízení jím upravená soustředěna do části třetí. Podle z.ř.s. však neprobíhají všechna rodinně-právní řízení, klasická sporná řízení, tj. taková, která nevykazují žádné procesní odlišnosti, probíhají dle o.s.ř.

- § 8 odst. 1 písm. a), b) a c) z. ř. s.: *Státní zastupitelství může vstoupit do zahájeného řízení*

¹¹⁵ § 2 z.ř.s. Tento zákon upravuje řízení

- a) o podpůrných opatřeních a ve věcech svéprávnosti,
- b) ve věcech nezvěstnosti a smrti,
- c) o přivolení k zásahu do integrity,
- d) ve věcech přípustnosti převzetí nebo držení v ústavech,
- e) o některých otázkách týkajících se právnických osob a svěřenského fondu,
- f) o pozůstalosti,
- g) o úschovách,
- h) o umoření listin,
- i) ve věcech kapitálového trhu,
- j) o předběžném souhlasu s provedením šetření ve věcech ochrany hospodářské soutěže,
- k) o nahrazení souhlasu zástupce samosprávné komory k seznámení se s obsahem listin,
- l) o plnění povinností z předběžného opatření Evropského soudu pro lidská práva,
- m) ve věcech voleb zaměstnanců,
- n) o soudním prodeji zástavy,
- o) o zákazu výkonu práv spojených s účastnickými cennými papíry,
- p) ve věcech manželských a partnerských,
- q) ve věci ochrany proti domácímu násilí,
- r) o určení a popření rodičovství,
- s) ve věcech osvojení,
- t) ve věcech péče soudu o nezletilé,
- u) v některých věcech výkonu rozhodnutí.

a) ve věcech osvojení, a to do části, ve které je rozhodováno o tom, zda je třeba souhlasu rodičů k osvojení,

b) ve věcech péče soudu o nezletilé, jde-li o uložení zvláštního opatření při výchově dítěte, o ústavní výchovu, o určení data narození nebo jde-li o pozastavení, omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti nebo jejího výkonu,

c) ve věci ochrany proti domácímu násilí,

- § 20 odst. 4 z.ř.s.: V řízení, jehož účastníkem je nezletilý, který je schopen pochopit situaci, soud postupuje tak, aby nezletilý dostal potřebné informace o soudním řízení a byl informován o možných důsledcích vyhovění svému názoru i důsledcích soudního rozhodnutí.

- § 378 z. ř. s.: Postup po vyslovení neexistence manželství

Neprodleně poté, co soud pravomocně vysloví, že manželství tu není, předá věc soudu příslušnému podle § 417, který rozhodne o otcovství ke společnému dítěti a o úpravě práv a povinností k tomuto společnému dítěti, které není plně svéprávné.

HLAVA V

Řízení ve věcech rodinněprávních

Díl 1: Průběh řízení

Oddíl 1: Řízení ve věcech manželských a partnerských

Oddíl 2: Předběžné řízení ve věci ochrany proti domácímu násilí

Nová právní úprava místní příslušnosti k nařízení předběžného opatření ve věcech domácího násilí vychází z koncepce předběžného opatření dle § 76b stávajícího občanského soudního řádu. Pro nařízení předběžného opatření je místně příslušný obecný soud navrhovatele, neboť situace předpokládá rychlý zásah a lze předpokládat, že navrhovatel má k soudu, který tato kritéria naplňuje, nejblíže.

Predběžné opatření je možné nařídit jen na návrh. Nová právní úprava nově zavádí pro účastníka, proti němuž návrh na nařízení předběžného opatření směřuje, pojem odpůrce.

Z.ř.s. nově přináší řešení situace, kdy je násilí směřováno proti dítěti jedním z jeho zákonných zástupců a návrh chce přitom podat druhý zákonný zástupce. V takovém případě dochází ke zjevné kolizi a je na místě jmenovat kolizního opatrovníka. To nebylo možné za účinnosti § 76b o.s.ř., neboť pro rozhodnutí o nařízení předběžného opatření je stanovena lhůta 48 hodin. Z.ř.s. proto jednak připouští návrh dítěte zastoupeného zákonným zástupcem, OSPOD nebo advokátem, a dále určuje soudu povinnost kolizního opatrovníka jmenovat až v rozhodnutí o návrhu (viz také § 406 z.ř.s.). Proti jmenování kolizního opatrovníka není následně odvolání přípustné, čím dochází k urychlení řízení a poskytnutí efektivní ochrany.

Oddíl 3: Řízení o určení a popření rodičovství

Nová hmotněprávní úprava umožňující zahájit řízení o popření otcovství i bez návrhu, bylo-li otcovství určeno souhlasným prohlášením rodičů (§ 793 OZ), jakož i výše naznačená specifika, vedla k zařazení řízení o určení a popření rodičovství mezi tzv. nesporná řízení a k jejich zařazení do zákona o zvláštních řízeních soudních, kde jsou soustředěna řízení nesporná a tzv. jiná řízení.¹¹⁶ Řízení o určení a popření rodičovství, které je nově řízením plně nesporné povahy, je rozděleno do dvou oddílů. V prvním oddílu je regulováno řízení o určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů, které není klasickým řízením ve věci samé a soud v něm nevydává žádné meritorní rozhodnutí. Právní úprava tohoto řízení je však vyžadována právní

úpravou hmotněprávní. Řízení o určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů vychází ze stávající právní úpravy. Nově se upravuje místní příslušnost dle příslušnosti pro řízení o určení otcovství podle druhého oddílu, tj. obecný soud dítěte, a také se v nové právní úpravě upouští od obligatorního jmenování opatrovníka pro podání návrhu na určení otcovství, kdy tato právní úprava působila obtíže při výslovném nesouhlasu matky s vedením paternitního řízení. Jmenování opatrovníka bude proto nadále na zvážení soudu. V úvahu přichází i řízení o určení a popření mateřství, byť těch nelze předpokládat větší množství. Právní úprava vychází ze subsidiárního použití ustanovení o určení a popření otcovství.¹¹⁷

¹¹⁶ Důvodová zpráva k z. ř. s.

¹¹⁷ Dtto.

Důležitou změnou, kterou přinesla právní úprava účinná od 1. 1. 2014 je postavení dítěte. Dle původní právní úpravy nemuselo být dítě účastníkem řízení, neboť řízení o určení a popření otcovství bylo vnímáno jako klasické sporné řízení s kontradiktorním postavením účastníků. Dítě se mohlo do řízení dostat buď jako žalobce nebo i žalovaný vždy v nerozlučném společenství s jedním z rodičů, nebo maximálně jako vedlejší účastník. Nyní je dítě vždy účastníkem řízení (viz § 420 z.ř.s.).

Oddíl 4: Řízení ve věcech osvojení

Právní úprava osvojení doznala v novém občanském zákoníku více změn než např. právo manželské. Nová procesní úprava reaguje na hmotněprávní úpravu a zavádí řízení ve věcech osvojení jako nové souhrnné řízení, ve kterém budou probíhat samostatná řízení dílčí, zejména pak řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů k osvojení a řízení o osvojení. Tato právní úprava vychází ze zásady zákonného soudu a soudce, kdy trvání příslušnosti bude založeno prvním návrhem na zahájení řízení ve věcech osvojení.

Oddíl 5: Péče soudu o nezletilé

Úprava předběžného opatření podle ust. § 452 a násl.

Právní úprava tzv. zvláštního předběžného opatření vychází z právní úpravy účinné do 31. 12. 2013 obsažené v ustanovení § 76a občanského soudního řádu a dalších ustanovení druhé části téhož právního předpisu, které se na tuto předběžnou úpravu poměrů nezletilého dítěte vztahovaly.

Toto předběžné opatření je možné nařídit pouze v případě, kdy se ocitlo nezletilé dítě ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o dítě pečovat, nebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen, soud předběžným opatřením upraví poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu tak, že nařídí, aby dítě bylo umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí.

Zákon současně definuje, co považuje za vhodné prostředí, když stanoví, že vhodným prostředím se rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a umožnit realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením. Předběžným opatřením podle odstavce 1 lze svěřit

dítě i do pěstounské péče na přechodnou dobu, po kterou rodič nemůže dítě ze závažných důvodů vychovávat, nebo po jejímž uplynutí lze dítě svěřit do péče před osvojením, dát souhlas rodiče s osvojením či rozhodnout o tom, že není třeba souhlasu rodiče k osvojení.

Zachovává se místní příslušnost obecního soudu navrhovatele. Navrhovatelem předběžného opatření může být pouze OSPOD. Soud např. smí nařídit předběžné opatření v § 924 OZ a v § 452 z.ř.s.¹¹⁸ jen na návrh OSPOD (nikoli tedy na podnět obecního úřadu či jakékoli osoby, nicméně soud by měl takovýto podnět postoupit OSPOD, aby zvážil podání návrhu na vydání tohoto předběžného opatření), který je podle §16 odst. 1 ZSPOD povinen neprodleně podat návrh soudu na vydání tohoto předběžného opatření¹¹⁹. Soud je povinen o návrhu rozhodnout do dvaceti čtyř hodin od jeho podání, rozhodnutí je vykonatelné vydáním a jeho výrok je závazný pro každého. V zájmu zachování rychlosti zásahu se rozhodnutí doručuje až při výkonu, popř. po provedení výkonu soudem, který je příslušný vést řízení ve věci samé.

Délka trvání předběžného opatření zůstává 1 měsíc, byť v praxi takové trvání je zcela nedostačující. Taková lhůta však vychází z mezinárodněprávních závazků ČR. Předběžné opatření je tak nezbytně v praxi prodlužováno, protože v rámci 1 měsíce zpravidla soud nestihne rozhodnout ve věci.

Co se týká návrhu na zrušení tohoto předběžného opatření, pak tento návrh na zrušení může podle § 462 odst. 1 z. ř. s. podat OSPOD, rodiče a opatrovník dítěte (není-li jím OSPOD); nicméně lze dovodit, že návrh na zrušení tohoto předběžného opatření o úpravě poměrů k dítěti je kterýkoliv z účastníků řízení ve věci samé (opačný výklad by znamenal, že osoba, které bylo dítě prozatímně předáno do péče, nemá právo navrhnout zrušení či změnu předběžného opatření).

¹¹⁸ Nové hmotné právo dítěte v §924 OZ: „Ocitne-li se dítě ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o ně pečovat, anebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jeho jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen, soud upraví předběžně poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu; rozhodnutí soudu nepřekáží, pokud dítě není řádně zastoupeno“ a správně má být upraveno pouze jako procesní právo v procesním předpise §452 odst. 1 z.ř.s.: Ocitlo-li se nezletilé dítě ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o dítě pečovat, nebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen, soud předběžným opatřením upraví poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu tak, že nařídí, aby dítě bylo umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí.

¹¹⁹ Ocitne-li se dítě ve stavu nedostatku řádné péče anebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jeho jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo narušen.

Ohledně právní úpravy předběžného opatření je třeba připomenout, že specifická pravidla uvedená výše platí pouze pro předběžná opatření podle § 452 a násl. z.ř.s. a tato pravidla se netýkají předběžných opatření nařízených v rámci řízení ve věcech péče soudu o nezletilé. Tedy i nadále je možné žádat předběžným opatřením například odevzdání dítěte do péče. Předběžné opatření slouží k tomu, aby byly předběžně, tj. prozatímně upraveny poměry účastníků nebo pro případ, že je zde obava z ohrožení výkonu soudního rozhodnutí. Obecně jsou předběžná opatření vydávána před zahájením řízení ve věci samé upravena v § 74 a násl. občanského soudního řádu (zákon č. 99/1963 Sb.) a předběžná opatření vydávaná po zahájení řízení ve věci samé jsou upravena v § 102 zákona č. 99/1963 Sb. Zároveň § 12 z.ř.s. stanoví některá speciální pravidla doplňující obecnou úpravu předběžných opatření pro typy řízení, která spadají do působnosti tohoto zákona. Podle § 12 stanoví, že lze-li zahájit řízení i bez návrhu, lze nařídít bez návrhu i předběžné opatření; to neplatí v řízení o pozůstalosti. Soud tedy může v některých věcech týkající se péče o nezletilé nařídít předběžné opatření, aniž by byl kýmkoli podán návrh na jeho nařízení. V řízeních ve věcech péče soudu o nezletilé reagují předběžná opatření zejména na situace spojené s rozvodem či rozchodem rodičů dítěte, kdy ti nejsou schopni nadále se dohodnout na úpravě poměrů nezletilých dětí, tedy věc musí rozhodnout soud. Soud péče o nezletilé má přímo povinnost *ex offio* reagovat na případné změny rozhodné pro úpravu poměrů nezletilého dítěte, a to až do jeho zletilosti. Tato skutečnost vyplývá i z toho, že se právě jedná o řízení, která lze podle § 13 odst. 1 z. ř. s. ve spojení s § 468 odst. 1 z. ř. s. zahájit i bez návrhu.

Péče soudu o nezletilé

Zákon o zvláštních řízeních soudních upravuje procesní pravidla, podle nichž jsou vedena řízení ve věcech péče soudu o nezletilé. Zákon v ust. § 466 uvádí demonstrativní výčet věcí, o kterých je v rámci péče soudu o nezletilé rozhodováno. V řízení soud rozhoduje zejména ve věcech *a)* jména a příjmení nezletilého dítěte, *b)* péče o nezletilé dítě, *c)* výživy nezletilého dítěte, *d)* styku s nezletilým dítětem, *e)* rodičovské odpovědnosti, *f)* poručenství, *g)* opatrovnictví nezletilého dítěte, *h)* předání nezletilého dítěte, *i)* navrácení nezletilého dítěte, *j)* pro nezletilé dítě významných, na nichž se rodiče nemohou dohodnout, *k)* souhlasu s právním jednáním nezletilého dítěte, *l)* zastupování nezletilého dítěte, *m)* péče o jmění nezletilého dítěte, *n)* ústavní výchovy nezletilého dítěte a jiných výchovných opatření, *o)*

ochranných opatření, *p*) pěstounské péče, *q*) určení data narození nezletilého dítěte, *r*) přiznání svéprávnosti nezletilému dítěti a *s*) přivolení souhlasu a odvolání souhlasu zákonného zástupce k samostatnému provozování obchodního závodu nebo k jiné obdobné výdělečné činnosti.

Typicky se jedná o řízení, která je možné zahájit i bez návrhu a jsou ovládána vyšetřovací zásadou.

Ve vztahu k OSPOD je důležitým ustanovení § 469 z. ř. s., které upravuje otázku zastoupení nezletilého v řízení. Opatrovníkem nezletilého pro řízení je většinou jmenován OSPOD, přičemž z důvodu zamezení kolize zájmů je stanoveno, že opatrovníkem nezletilého by neměl být ten orgán sociálně-právní ochrany dětí, který podal podnět nebo návrh na zahájení řízení. Pokud byl takový orgán sociálně-právní ochrany dětí jmenován, soud má na návrh jmenovat opatrovníka jiného.¹²⁰

Zákon také výslovně upravuje, že v řízení péče soudu o nezletilé je nejdůležitější ochrana zájmů dítěte. Z toho důvodu vede soud účastníky k nalezení smírného řešení. Soud může rodičům uložit na dobu nejvýše 3 měsíců účast na mimosoudním smířčím nebo mediačním jednání nebo rodinné terapii, nebo jim nařídí setkání s odborníkem v oboru pedopsychologie. Výslovně se tedy stanoví, že soud může rodičům uložit využití i jiných forem odborné pomoci, než je mediace podle zákona č. 202/2012 Sb., o mediaci a o změně některých zákonů (zákon o mediaci). Současně soud vede rodiče, popřípadě poručníky nezletilých, k řádnému plnění povinností při péči o nezletilého, vyřizuje podněty a upozornění fyzických a právnických osob stran péče o nezletilého a činí vhodná opatření. K zefektivnění systému by pak soud měl úzce spolupracovat s příslušným OSPOD. K posouzení vhodnosti a účelnosti navržených nebo zamýšlených opatření by soud měl zjistit názor OSPOD, který je obeznámen s poměry dítěte.

Soud by měl v řízení z moci úřední zjišťovat i další okolnosti či poměry účastníků, byť nebyly tvrzeny, a to v takovém rozsahu, aby rozhodl o všech právech a povinnostech, jak jsou stanoveny hmotným

¹²⁰ Judikatura: R 2II/1984 – NS sp. zn. Cpj 35/83: V řízení o způsobilosti rodiče k právním úkonům nemůže jeho nezletilé dítě, které je účastníkem řízení, zastupovat druhý rodič. Tomuto nezletilému dítěti je třeba ustanovit kolizního opatrovníka.

R 63/1974 – NS sp. zn. 1 Cz 28/73: Při podání návrhu na výkon soudního rozhodnutí k vymození výživného nezletilého dítěte od rodiče může druhý z rodičů nezletilé dítě zastupovat. Dojde-li však při provádění tohoto výkonu rozhodnutí ke střetu zájmů mezi rodičem a dítětem, musí být nezletilému účastníku řízení ustanoven opatrovník. Tak tomu je např. podal-li povinný rodič návrh na zastavení výkonu rozhodnutí s tím, že vymáhané výživné bylo již uhrazeno.

právem. Pro toto řízení tak platí zásada materiální pravdy. Soud je oprávněn provádět i jiné důkazy ke zjištění skutkového stavu, než ty, které byly výslovně navrženy. Takovým postupem není dotčena či popřena možnost účastníka řízení uvádět rozhodné skutečnosti.

Díl 2: Výkon rozhodnutí

Oddíl 1: Zvláštní ustanovení o výkonu rozhodnutí ve věci ochrany proti domácímu násilí

Oddíl 2: Zvláštní ustanovení o výkonu rozhodnutí ve věcech péče soudu o nezletilé

Oddíl 3: Zvláštní ustanovení o výkonu rozhodnutí ve věcech výživného

Pro úplnost je třeba také upozornit na řízení o přivolení k zásahu do integrity. Úprava tohoto řízení navazuje na úpravu obsaženou v OZ, konkrétně § 100 až 102, které upravují ingerenci (souhlas nebo přivolení) soudu v níže uvedených případech zásahu do integrity člověka. Prvním případem, kdy je potřeba ingerence (souhlasu) soudu se zásahem do integrity, je situace, kdy má být zasaženo do integrity nezletilého, který již dovršil 14 let, nenabyl plné svéprávnosti a zákroku vážně odporuje, a to i když jeho zákonný zástupce se zákrokem souhlasí. Totéž platí i v případě provedení zákroku na zletilé osobě, která není plně svéprávná.

Další případ ingerence soudu (souhlasu) je opak prvního, a to, že se zásahem do integrity nesouhlasí zákonný zástupce nezletilého, který již dovršil 14 let, nenabyl plné svéprávnosti a se zákrokem souhlasí.

Je nezbytné upozornit, že v případě přivolení k zásahu do integrity nezletilého není rozhodováno v řízení o péči o nezletilého, ale je vedeno toto specifické řízení.

12.3 Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Rodičovská odpovědnost náleží stejně oběma rodičům. Má ji každý rodič, ledaže jí byl zbaven (§ 865 OZ).

Rodiče mají povinnost a právo zastupovat dítě při právních jednáních, ke kterým není právně způsobilé. Rodiče zastupují dítě společně, jednat však může každý z nich (§ 892 OZ). Nedohodnou-li se

rodiče v záležitosti, která je pro dítě významná zejména se zřetelem k jeho zájmu, rozhodne soud na návrh rodiče; to platí i tehdy, vyloučil-li jeden rodič z rozhodování o významné záležitosti dítěte druhého rodiče.

Za významnou záležitost se považují zejména nikoli běžné léčebné a obdobné zákroky, určení místa bydliště a volba vzdělání nebo pracovního uplatnění dítěte (§ 877 OZ). Výkon rodičovské odpovědnosti nezletilého rodiče, který dříve přiznáním svéprávnosti nebo uzavřením manželství nenabyl plné svéprávnosti, je až do doby, kdy nabude plnou svéprávnost, pozastaven (§ 868 OZ).

Kolize zájmů

Rodič nemůže dítě zastoupit, jestliže by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi ním a dítětem nebo mezi dětmi týchž rodičů. V takovém případě jmenuje soud dítěti opatrovníka (§ 892 OZ). Není stanovena přednost OSPOD.

Kolizní opatrovník

Z důvodové zprávy k OZ k § 946: Vzhledem ke specifickému postavení kolizního opatrovníka je naprosto nezbytné, aby jednal za dítě se znalostí věci, okolností, názorů, stanovisek atd., jinak řečeno tento opatrovník nemá jen obecně při svém jednání brát zřetel na zájem dítěte, ale je povinen nejprve zjistit, co ve skutečnosti zájmem dítěte je, jak nejlépe by bylo možné zájem dítěte naplnit.

Odpovědnost kolizního opatrovníka

Pokud je kolizním opatrovníkem nezletilého ustanoven OSPOD, vykonává opatrovnictví v tzv. přenesené působnosti státu. Podle čl. 36 odst. 3 LZPS má každý právo na náhradu škody způsobené mu nesprávným úředním postupem. OSPOD by se nesprávného úředního postupu mohl dopustit jednáním v rozporu s příslušným ustanovením ZSPOD, o. s. ř., z. ř. s., Evropské úmluvy o výkonu práv dětí, a dalších.¹²¹

¹²¹http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/projekt_ESF/Kolizni_opatrovnictvi/ZASTOUPENI_DITETE_V_01.pdf.

Čl. 10 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí (1. V soudním řízení, které se týká dítěte, pokud to není v rozporu s nejlepšími zájmy dítěte, je zástupce povinen: a) poskytovat dítěti příslušné informace, pokud se podle vnitrostátního práva má za to, že dítě dostatečně chápe situaci; b) objasňovat dítěti, pokud se podle vnitrostátního práva má za to, že dítě i dostatečně chápe situaci, důsledky toho, když by jeho názoru bylo vyhověno a možné důsledky jakéhokoliv jednání učiněného zástupcem; c) zjišťovat názory dítěte a zprostředkovat je soudnímu orgánu.

Judikatura

- 30 Cdo 3658/2007: Kolizní opatrovnictví je zastoupením přímým. Kolizní opatrovník jedná jménem zastoupeného, přičemž však činí vlastní projev vůle, tj. neprojevuje vůli zastoupeného, nýbrž svou vlastní vůli. Je logické, že opatrovník projevuje vůli vlastní a nikoli vůli zastoupené osoby, neboť této je opatrovník ustanoven právě z toho důvodu, že není, např. právě vzhledem k věku, schopna kvalifikovaně projevit vůli vlastní, neboť nemá plnou způsobilost k právním úkonům. Jelikož právní úkon představuje projev vůle, pak logicky osoba, jež z určitého důvodu nemá způsobilost k právním úkonům, není - řečeno jinými slovy – způsobilá učinit projev vůle. Pokud by opatrovník neprojevoval vůli svou, nýbrž vůli zastupované osoby, byl by tím popřen celý samotný smysl institutu opatrovnictví. Je nepochybné, že institut opatrovníka vznikl z důvodu ochrany práv a zájmů osob, které z nějakého důvodu nejsou schopny či nemohou kvalifikovaně projevit vlastní vůli, ať již z důvodu jejich nízkého věku, duševní choroby apod.

13 Názor dítěte, slyšení dítěte a jeho participace při rozhodování

13.1 Obecně

Prvně je třeba konstatovat, že předmětná část se bude zabývat jedním z nejdůležitějších nástrojů realizace práv dětí, tedy právem dítěte, aby dostávalo informace, které se ho týkají, mělo možnost si vytvořit vlastní názor a následně tento názor projevit. Právem být slyšen.

Pod právo dítěte být slyšen je třeba zahrnout řadu relativně samostatných práv a povinností. Je tedy třeba odlišovat:

- právo na informace,
- povinnost zjištění názoru dítěte,
- právo být slyšen v užším smyslu.

2. Smluvní strany zváží možnost rozšířit ustanovení odstavce 1 na osoby mající rodičovskou zodpovědnost.)
Havelka a ostatní proti ČR: „...je politováníhodné, že nezletilé děti byly zastoupeny navrhujícím OSPOD....“.

Právo na informace

Dítě má právo dostávat relevantní informace o věcech, které se ho týkají. Právo dostávat informace je zásadní, neb přímo ovlivňuje zjišťování názoru dítěte. Jen velmi obtížně si lze představit, že bude zjištěn názor dítěte v případě, kdy dítě nemá o situaci žádných informací.

Povinnost zjištění názoru dítěte

V důsledku dostatečného informování dítěte pak lze zjistit jeho názor na věc tak, aby mohl při rozhodování být brán zřetel na přání dítěte. Je otázkou, zda by tato povinnost měla vést k povinnosti vyslechnout dítě v každém řízení, které se dítěte týká. Také je třeba neopomenout, že zjišťován by měl být názor pouze u dítěte, které je nejen schopno názor nějakým způsobem formulovat, ale je i schopno se na názoru ustálit. Příkladem může být věková hranice 12 let, která nesouvisí s možností formulovat vlastní názor, ale právě se stabilitou názoru. Do tohoto věku jsou názory dítěte ještě ovlivnitelné chováním ostatních osob vůči dítěti, po tomto věku již ne.¹²²

Právo být slyšen

Toto právo úzce souvisí se zjišťování názoru dítěte a zejména pak jeho výsledkem. Výslech dítěte jako důkazní prostředek není zvláště upraven ani není stanovena jeho důkazní síla. Výslech by nikdy neměl být prováděn, pokud by byl nevhodný s přihlédnutím k věku a stupni vyspělosti dítěte, a vždy by měl odpovídat individualitě dítěte. Samotné provádění výslechu by mělo být v důvěrné atmosféře a provádět by ho měla osoba s odpovídající kvalifikací.

¹²² V německém právu jsou nezletilí, kteří ještě nedovršili 7. rok, zcela nesvéprávní. Nezletilí, kteří dovršili sice 7. rok, nikoli však 18. rok, jsou omezeně svéprávní, neboť k právnímu jednání jsou způsobilí jen se souhlasem zákonného zástupce, příp. s jeho následným svolením; to neplatí pro právní jednání, kterým nabývají pouze práva či nějakou výhodu, tam jsou způsobilí sami. Již z toho lze usuzovat, že není rozumný důvod, aby se 10 leté a starší dítě nemohlo vyjadřovat v řízeních a k rozhodnutím z nich vzešlých a tento názor nebyl bezdůvodně respektován. Viz i §95 OZ, podle kterého smí nezletilý, který není plně svéprávný, udělit souhlas k zákroku na svém těle sám, pokud zákrok zpravidla nezanechává trvalé nebo závažné následky. Nedostala jsem se ještě dále, nicméně hranice 12 let není jen o rozumové a volní vyspělosti, ale především vychází ze schopnosti dítěte názor formulovat a stabilizovat. U dětí nižšího věku není problém v tom, že by si nemohly vytvořit názor, ale tento názor není tak relevantní jako u 12 letého dítěte, neboť to svůj názor již nemění. Např. u 2letého dítěte na dotaz, koho má rádo, je třeba očekávat odpověď dle toho, s kým zrovna pobývá a kdo mu koupil hračku či zmrzlinu. Problém věku tedy není v tom vytvořit názor, ale v tomto názoru setrvat. Je klinicky prokázáno, že pokud 12leté dítě vyhodnotí svůj vztah k jednomu z rodičů, již v tomto stavu setrvá. Tj. např. pokud 2leté dítě vyhodnotí „nemám rád tatínka“, svůj názor za 2 minut změnil zakoupením zmrzliny otcem. Pokud 12leté dítě sdělí soudu „ne, nechci být s otcem“, zmrzlina již nepomůže.

K otázce slyšení dítěte se vyjadřoval i Ústavní soud. Příkladem může být nálezn Ústavního soudu ze dne 2. dubna 2009 č.j. II. ÚS 1945/08:

„...15. Právo dítěte být slyšeno v každém řízení, v němž se rozhoduje o jeho záležitostech, je na úrovni lidskoprávních instrumentů zakotveno výslovně v čl. 12 odst. 2 ÚPD, podle něhož se dítěti poskytuje možnost, "aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buďto přímo, nebo prostřednictvím zástupce nebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství". Dále je v čl. 3 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí zakotveno, že dítě, které má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou schopnost chápat situaci, bude mít v soudním řízení, které se jej týká, zaručeno právo být konzultováno a vyjádřit svůj názor.

16. Vnitrostátní procedurální pravidla, na něž se odkazuje čl. 12 odst. 2 ÚPD, jsou obsažena jednak v § 31 odst. 3 zákona o rodině, podle něhož "dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo ... být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje". V době vydání napadeného rozhodnutí byla procedurální pravidla konečně také obsažena v § 100 odst. 3 občanského soudního řádu, podle něhož "v řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí buď prostřednictvím jeho zástupce, nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, anebo výslechem dítěte".

17. Jde o právo dítěte svobodně vyjádřit svůj názor ve všech věcech, které se ho týkají, které mu umožňuje (byť jen do určité míry) vyrovnat nerovné postavení ve vztahu k rodičům, případně koliznímu opatrovníkovi. Soud díky němu může lépe zjistit skutkový stav a především může, pokud dítě vyslechne sám, vhodným způsobem napomenout nezletilého [§ 43 odst. 1 písm. a) zákona o rodině] a poskytnout mu všechny potřebné informace předtím, než učiní jiné výchovné opatření podle hlavy druhé části druhé zákona o rodině, resp. ideálně namísto takového jiného výchovného opatření. I soud je totiž orgánem státu, který má jako celek pozitivní závazek jednat tak, aby se mohl rozvíjet vztah rodiče s dítětem [nálezn sp. zn. II. ÚS 838/07 ze dne 10. 10. 2007 (N 157/47 SbNU 53) aj.]. Proto mají výchovná opatření oddělující dítě od rodiče své místo až tehdy, když sledovaného cíle nelze dosáhnout jiným způsobem a vždy musí být jen na nezbytně nutnou dobu. Pro dítě je právo na slyšení důležité v tom, že mu dává pocítit, že není objektem a pasivním pozorovatelem událostí, ale že je důležitým

subjektem práva (Kristková, V: Práva dítěte a procesní praxe českých soudů in Via iuris 2005 str. 73) a také účastníkem řízení. S ohledem na to vše má právo dítěte na slyšení mezi základními procesními právy samostatnou hodnotu.“

13.2 Úmluva č. 104/1991 Sb., o právech dítěte

Tato úmluva je základním dokumentem stanovujícím minimální rozsah práv dětí a vnitrostátní předpisy z ní pak nutně musí vycházet.

V rámci dané tematiky jsou relevantní tyto články:

Článek 1

dítětem se pro účely této úmluvy rozumí každá lidská bytost mladší 18 let, pokud dle vnitrostátního právního řádu nenabyla zletilosti dříve

Článek 12

dle tohoto článku úmluvy je stát, který je smluvní stranou úmluvy, povinen dítěti, které je schopno své názory formulovat, zajistit možnost své názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž těmto názorům je nutné věnovat patřičnou pozornost.

Dítě má možnost být vyslyšeno v každém soudním či správním řízení, které se jej dotýká (přímo či nepřímo), a to v souladu s vnitrostátními procedurálními předpisy.

13.3 Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

V rámci občanského práva je od účinnosti OZ kladen větší důraz na zájem dítěte, toto slovní spojení se stává ústředním právním pojmem v rámci dané tematiky.

Jak již bylo řečeno výše, se každá fyzická osoba stává dovršením 18. roku věku plně svéprávnou, což znamená, že je v podstatě plně způsobilá samostatně právně jednat. Podle ustanovení § 30 odst. 2 OZ, může plné svéprávnosti nabýt i osoba nezletilá (tedy dítě), a to následujícími dvěma způsoby: přiznáním svéprávnosti, nebo uzavřením manželství.

OZ stanovuje v ustanovení § 31, že každý nezletilý (který zároveň nenabyl plné svéprávnosti) je způsobilý právně jednat v záležitostech, které jsou přiměřené rozumové a volní vyspělosti nezletilcům jeho věku (jde však o vyvratitelnou domněnku). I v případě, kdy nezletilá osoba výše uvedenými způsoby plné svéprávnosti předčasně nenabyla a jedná se o záležitost nepřiměřenou rozumové a volní vyspělosti nezletilé osoby, je nutné brát na její názor ohled – tato povinnost je výslovně zakotvena mezi ustanoveními části druhé, hlavy II., dílu 1, oddílu 3, pododdílu 3 „Rodičovská odpovědnost“, a to konkrétně v ustanovení § 867 OZ, které stanoví, že je soud před rozhodnutím, které se týká zájmu dítěte, povinen dítěti poskytnout potřebné informace k vytvoření svého vlastního názoru a jeho následnému sdělení (užije se zde vyvratitelné právní domněnky, že každé dítě starší 12 let je schopno informace od soudu přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit); pokud tohoto dítě schopné není, informuje a vyslechne soud toho, kdo je schopen chránit zájmy dítěte a jehož zájmy nejsou v rozporu se zájmy dítěte, kdy je zároveň soud stále povinen věnovat názoru dítěte náležitou pozornost. Dítě starší 12 let soud vždy vyslechne osobně, dítě mladší 12 let může být vyslechnuto prostřednictvím OSPOD nebo jiným vhodným způsobem, nicméně soudu nic nebrání, aby vyslechl i dítě mladší 12 let osobně. Soud by tedy měl vždy raději dítě vyslechnout osobně a sám si utvořit názor na sdělení dítěte.

13.4 Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

Ustanovení § 100 odst. 3 o. s. ř., které v podstatě implementuje článek 12 Úmluvy o právech dítěte, stanoví, že je soud povinen zjišťovat názor dítěte vždy, když je účastníkem daného řízení a je schopno vyjádřit svůj názor.

Názor nezletilce se zjišťuje výsledkem, výjimečně též prostřednictvím zástupce, znaleckého posudku či prostřednictvím OSPOD. Výslech je možno provést i bez přítomnosti dalších osob, pokud je to nutné k ochraně dítěte před ovlivněním; naopak důvěrník dítěte, který není jeho zákonným zástupcem, může být vyloučen z výslechu dítěte, které jeho přítomnost navrhlo, jenom tehdy, kdy by tím byl mařen účel výslechu.

Dále je zde obsaženo obecné pravidlo, že soud k názoru dítěte přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.

13.5 Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Ustanovení § 20 odst. 4 z. ř. s. stanoví, že v řízení, jehož účastníkem je nezletilý, *který je schopen pochopit situaci*, soud postupuje tak, aby nezletilý dostal potřebné informace o soudním řízení a byl informován o možných důsledcích vyhovění svému názoru i důsledcích soudního rozhodnutí

Současně § 497 odst. 4 z.ř.s. upravuje pravidla pro výkon předběžného opatření, kterým má být nezletilé dítě předáno do vhodného prostředí. V rámci výkonu je dítě s ohledem na věk a rozumové schopnosti informováno o důvodech a všech krocích spojených s výkonem rozhodnutí. Zejména se mu s přihlédnutím k jeho rozumovým schopnostem a citovým vazbám vysvětlí důvody, které vedly k tomuto výkonu, kam bude převezeno, případně se mu zodpoví otázky, které v této souvislosti položí.

13.6 Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

§ 92 stanoví, že v řízeních, která se týkají dětí mladších patnácti let, není nutné dané dítě vyslechnout, pokud bylo jeho jednání prokázáno spolehlivě jiným způsobem; na druhou stranu názor tohoto dítěte je nutné zjistit vždy. Nerozhodne-li soud pro mládež jinak, konají se jednání ve věcech uložení opatření dítěti mladšímu než patnáct let, které se dopustilo činu jinak trestného, s vyloučením veřejnosti; účast při jednání soud pro mládež vždy povolí úředníkům Probační a mediační služby.

JUDIKATURA:

- I. Ústavní soud, I. ÚS 3304/13-2
- II. Ústavní soud, II. ÚS 1945/08
- III. Ústavní soud, I. ÚS 2661/10-2
- IV. Ústavní soud, III. ÚS 3007/09-1
- V. Ústavní soud, I. ÚS 1506/13-2
- VI. Ústavní soud, III. ÚS 459/03 (viz výše)
- VII. Ústavní soud, III. ÚS 3363/10 (viz výše)

VIII. Ústavní soud, II. ÚS 321/04 (viz výše)

14 Následná péče (těsně po zletilosti, sociální kuratela)

Sociální kuratela

a. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí (ZSPOD)

§ 31 odst. 2 a 3 ZSPOD

Péče o děti uvedené zejména v § 6 písm. c) a d) ZSPOD (ty, které vedou zahálčivý nebo nemravný život, zejména zanedbávají školní docházku, nepracují, požívají alkohol nebo návykové látky... a ty, které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte). Řeší hlavně problematiku nezletilých dětí, které se dopustily činu jinak trestného, a mladistvých, u nichž bylo zahájeno trestní stíhání, případně kteří se dopustili přestupku. Zabezpečuje ji obecní úřad obce s rozšířenou působností.

Sociální kuratela spočívá v provádění opatření směřujících k odstranění, zmírnění nebo zamezení prohlubování anebo opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte. Sociální kuratelu vykonává kurátor pro děti a mládež - je zaměstnancem obce s rozšířenou působností zařazeným do obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Kurátor pro děti a mládež se při výkonu sociální kurately prokazuje zvláštním oprávněním vydaným obecním úřadem obce s rozšířenou působností (jméno, popřípadě jména a příjmení kurátora, titul, označení zaměstnavatele a vymezení činností, které může vykonávat).

§ 32 odst. 4 ZSPOD vymezuje hlavní zaměření sociální kurately:

- a) analyzování situace v oblasti sociálně patologických jevů u dětí a mládeže a navrhování preventivních opatření,*
- b) účast na přestupkovém řízení vedeném proti mladistvému v souladu se zákonem o přestupcích, trestním řízení vedeném proti mladistvému a řízení o činech jinak trestných u dětí mladších 15 let podle zvláštního právního předpisu,*

c) návštěvy dětí s nařízenou ústavní výchovou z důvodu závažných výchovných problémů, dětí s uloženou ochrannou výchovou, dětí vzatých do vazby a ve výkonu trestního opatření odnětí svobody a rovněž rodičů těchto dětí

d) spolupráci s příslušným střediskem Probační a mediační služby, a to zejména při zjišťování poměrů mladistvého pro účely trestního řízení a u dětí mladších 15 let pro účely řízení o činech jinak trestných, a při výkonu opatření uložených dítěti či mladistvému podle zvláštního právního předpisu,

e) pomoc dětem uvedeným v písmenu c) po propuštění z ochranné nebo ústavní výchovy a po propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody s cílem působit k obnovení jejich narušených sociálních vztahů, jejich začlenění do rodinného a sociálního prostředí a k zamezení opakování protiprávní činnosti,

f) zajištění návazné péče dětem uvedeným v písmenu c) i po dosažení zletilosti, zejména dojde-li k prodloužení ústavní nebo ochranné výchovy; při zajištění návazné péče je kurátor pro děti a mládež povinen spolupracovat zejména s obcemi v samostatné i přenesené působnosti, s krajskou pobočkou Úřadu práce, s poskytovateli sociálních služeb a zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

Podávají návrhy a podněty soudu případně na uložení výchovného opatření. Úzce spolupracují se školskými zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy, případně s věznicemi, kde pravidelně sledují dodržování práv nezletilých dětí a mladistvých umístěných v těchto zařízeních. Spolupracují s Komisí pro sociálně právní ochranu dětí.

Související předpisy:

- b. Zákon číslo 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění
- c. Zákon číslo 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, v platném znění
- d. Zákon číslo 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění

Obecně:

<http://www.mpsv.cz/cs/14313> – metodiky

<http://www.mpsv.cz/cs/14504>

<http://www.mpsv.cz/cs/7250>

15 Závěry a doporučení

S ohledem na výše uvedenou analýzu jsme dospěli k následujícím závěrům a doporučením:

Zahrnuje-li sociálně-právní ochrana dětí i právo na rodičovskou péči a život v rodině, pak nový zákon o podpoře dětí a rodin musí skutečně obsahovat jak materii týkající se ochrany, pomoci a podpory dětí, tak i rodiny (zejména nuclear family – rodiče + potomci). Nový zákon o podpoře dětí a rodin by měl klást důraz především na preventivní pomoc (např. nácviky a tréninky pro rodiče, komunikace s dítětem, jak vychovávat své dítě atd.) OSPOD ve vztahu k ohroženým rodinám tak, aby se problémům předcházelo. Není možné klást důraz pouze na kompetentnost pověřených osob při vyhledávání dětí, jímž se má věnovat zvýšená pozornost. OSPOD by neměl přijít do kontaktu s ohroženou rodinou až ve chvíli protiprávního jednání či činu dítěte či jeho rodiče.

Je-li to v zájmu dítěte, nový zákon o podpoře dětí a rodin by měl klást důraz na to, aby v jakémkoli řízení (správním či soudním) či při jakémkoli kontaktu či právním jednání s OSPOD bylo slyšeno dítě a jeho názor zaznamenán (máme za to, že v zásadě již od 6 let věku dítěte, vyjma např. dětí s kognitivním deficitem či dětmi s mentální retardací atd., lze zaznamenat názor dítěte a vzít na něj zřetel). Není-li prokázán opak, pak by měla platit vyvratitelná právní domněnka, že názor 12 letého a staršího dítěte by měl být respektován.

Problematika výchovných opatření je upravena velmi dobře v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, dále je upravena v občanském zákoníku a v ZSPOD. Lze si představit, že by nový zákon o podpoře dětí a rodin pouze odkázal na úpravu výchovných opatření v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže s tím, že by vymezil kompetentní orgány a procesní postup jejich ukládání, jenž budou odlišné než jak jsou upraveny v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže (v novém zákoně o podpoře dětí a rodin by se nejednalo o trestní rovinu a projednávání konkrétního protiprávního činu dítěte, a proto by musel nový zákon o podpoře dětí a rodin stanovit četné odklony v postupu OSPOD u výchovných opatření od zákona o soudnictví ve věcech mládeže).

Pokud by se zákonodárce vydal cestou vymezení „výchovných opatření“ v novém zákoně o podpoře rodiny dětí, a to jinak, než jsou upravena v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, pak by bylo vhodné je označit odlišně, tedy nikoli jako „výchovná opatření“. S ohledem na vnitřní jednotu právního řádu není vhodné určitý institut nějak nazvat a v různých předpisech jej různě vymezovat a

stanovovat pro něj různé podmínky. Je nutné zachovat buď jednotnost institutu se všemi jeho podmínkami, anebo vytvořit a označit jiným názvem institut nový.

U výchovného opatření „napomenutí s výstrahou“ si lze představit, že by jej OSPOD mohl udělovat i mimo správní řízení. Výchovná opatření (vyjma napomenutí s výstrahou) by tak směl ukládat nejspíše výlučně soud o nezletilých či soud pro mládež s povinností informovat vždy OSPOD i státní zastupitelství s tím, že tyto orgány (stejně jako dotčené dítě či jeho rodiče) by vždy měly mít pravomoc tato řízení iniciovat a iniciovat změnu či zrušení uloženého opatření.

Co se týká funkce OSPOD jako opatrovníka a poručníka nezletilého dítěte, pak nový zákon o podpoře dětí a rodin by měl klást důraz na dočasnost těchto funkcí OSPOD ve vztahu ke konkrétnímu dítěti, dokud se nepodaří nalézt jinou vhodnou osobu či např. advokáta. V případě, že by funkci opatrovníka vykonávali advokáti, bylo by vhodné zavést seznam advokátů na toto specializovaných.

Co se týká OSPOD jako opatrovníka pro správu jmění dítěte, pak tuto funkci by zásadně OSPOD vykonávat neměl (opět vhodná osoba či jako poslední možnost advokát či daňový poradce). Rovněž v tomto případě by pak bylo vhodné zvážit zavedení seznamu specializovaných advokátů.

Co se týká postavení Komise pro sociálně-právní ochranu dětí a Poradního sboru je potřeba zvážit v novém zákoně o podpoře dětí a rodin, jestli tyto orgány mají mít nějaké skutečné kompetence a v jejich rámci i pravomoci, popř. jaké by to kompetence a pravomoci měly být.

Co se týká odborné způsobilosti úředních osob či zaměstnanců OSPOD, pak ta by měla být upravena v novém zákoně o podpoře dětí a rodin jednotně pro všechny orgány s důrazem na maximalizaci profesionalizaci úředních osob přicházejících do kontaktu s dětmi a jejich rodinami (např. zvážit i povinné celoživotní vzdělávání).

Ohledně dosavadních zařízení sociálně-právní ochrany dětí, pak se v zásadě jedná o jakási střediska výchovné péče či školská zařízení, proto by se na ně měla vztahovat i úprava školských zařízení. Lze si představit i začlenění všech zařízení, které jsou dnes upraveny v zákoně č. 109/2002 Sb., do nového zákona o podpoře dětí a rodin. Dosavadní úprava středisek výchovné péče v zákoně č. 109/2002 Sb.

by měla být převzata do nového zákona o podpoře dětí a rodin, protože obsahovou náplní těchto středisek je právě tolik kýžená pomoc rodičům a rodinám a preventivní působení na ně.

Inspekci, dohled či dozor nad jakoukoli činností, která souvisí s poskytováním pomoci dětem a jejich rodinám by mělo nejspíše vykonávat buď MPSV, anebo speciálně zřízená Inspekce (např. analogie se školskou inspekcí). Veškeré činnosti v oblasti ochrany dětí a jejich rodin se musí konat na vysoké a celostátně shodné úrovni, proto je nutné, aby působnost inspekce byla vymezena pro celé území ČR. Nový zákon o podpoře dětí a rodin by rozhodně zasluhoval ucelenou kapitolu či část zabývající se inspekcí, dozorem a dohledem, která by měla být vykonávána nad jakýmkoli subjektem, který se zabývá ochranou dětí a rodin (jak kompetence, tak i pravomoci inspekčního orgánu by měly být dosti široké).

S inspekcí souvisí i otázka standardů kvality, kdy tyto by měly být vymezeny alespoň rámcově v novém zákoně o podpoře dětí a rodin. Nedodržení standardů kvality efektivně zjištěných inspekční činností by mělo být u pověřených osob či u jiných nestátních subjektů důvodem v krajním případě i ke ztrátě pověření či registrace.

Co se týká Jednotného informačního systému práce a sociálních věcí, pak mají-li být veškerá opatření a činnosti OSPOD při ochraně dětí a rodin účelná, hospodárná a efektivní, pak se tyto činnosti musí evidovat v informačním systému, který zpracovává veškeré informace o dítěti a rodině, tyto se analyzují a logicky třídí a uspořádávají. Musí platit zásada, že to, co se o dítěti a jeho rodině eviduje, tak se i ukládá a analyzuje. Vhodné by také bylo propojení jednotlivých informačních systémů, zejména systému práce a sociálních věcí a systému soudů. S tím souvisí i otázka elektronického spisu dítěte, protože pouze při elektronizaci spisu se příslušný OSPOD dozví, že na druhou konci státu přestupková komise projednává přestupek dítěte.

Současná úprava informačních kanálů a toků o ohrožené děti mezi OSPOD, poskytovateli zdravotních a sociálních služeb, Policií ČR, obecní policií, přestupkovými komisemi, orgány obcí a krajů, pověřenými osobami, předškolními a školními zařízeními je tak celkem správně nastavena, jen by bylo dobré ji konsolidovat do jedné kapitoly či části v novém zákoně o podpoře dětí a rodin s názvem

„Spolupráce a informační povinnosti“ tak, aby notifikační povinnosti nebyly roztržštěně upraveny v několika právních předpisech.

Současná úprava ústavní výchovy je značně roztržštěná a celý zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů by měl být zrušen a jeho jednotlivé části zapracovány do nového zákona o podpoře dětí a rodin. Dětské „zdravotnické“ domovy upravené v zákoně o zdravotních službách, ve kterých se vykonává ústavní výchova dětí od narození zpravidla do 3 let věku, zcela zrušit. Pokud by se jednalo o dítě tohoto věku se zdravotním postižením, pak má být umístěno v Domově pro děti se zdravotním postižením, pokud se jedná o dítě této věkové kategorie, které nemá zdravotní postižení, pak má být takovéto dítě umístěno v předškolním zařízení typu jeslí, dětského domova či diagnostického ústavu. Ústavní péče musí být až posledním a nejkrajnějším prostředkem zajišťujícím péči a výchovu dětí.

Definice nezaopatřené dítě či nezaopatřené rodiny (viz definice rodiny pro přiznání rodičovského příspěvku) by měla být pro posuzování nároků veškerých dávek stejná. Není nutné definovat nezaopatřené dítě v několika právních předpisech. Pokud by přeci jen vznikla potřeba pro účely nároku na některou dávku definovat dítě jinak, než jako „nezaopatřené dítě“, pak nová definice musí být označena jiným názvem než „nezaopatřené dítě“. Úprava nároků na všechny dávky pro děti a jejich rodiče musí být jednotně upravena (vyčleněním ze stávajících předpisů) v novém zákoně o podpoře dětí a rodin. Mělo by tak dojít ke konsolidaci a logické návaznosti a provázanosti jednotlivých dávek a příspěvků na sebe. O jakékoli sociální dávce či příspěvku musí být vedena evidence v informačním systému přístupném všem relevantním orgánům veřejné moci, aby nedocházelo k duplicitám při vyplácení dávek či dokonce k jejich zneužití.

Při posuzování nároků na jednotlivé dávky a příspěvky dětem je nutno tyto děti posuzovat společně s rodiči či s jinými pečujícími osobami a současně vzít vždy do úvahy majetkové poměry dětí a těchto osob dohromady. Přesto je nezbytné zachovat příspěvky (jako například příspěvek na péči), které nejsou odvislé od poměrů rodiny.

Co se týká náhradní rodinné péče, pak jednoznačně by nový zákon o podpoře dětí a rodin měl preferovat svěřenectví dítěte do péče pečující blízké osoby (myšleno dítěti blízké osoby). Není jediný důvod, proč by tato blízká pečující osoba měla být jakkoli diskriminována např. oproti nepříbuzenskému pěstounovi stran nároků na nejrůznější dávky a příspěvky. Nový zákon o podpoře dětí a rodin musí vycházet z principu u NRP (nejsou-li rodiče), že zpravidla pro dítě je v jeho nejlepším zájmu být v péči osoby blízké či příbuzné (definice viz občanský zákoník, které musí nový zákon respektovat a vycházet z nich), protože zpravidla k těmto potenciálním pečujícím osobám má dítě již vřelý citový vztah.

Nepříbuzenské pěstounství musí být až jako sekundární po příbuzenském pěstounství a ústavní výchova by měla v zásadě zcela vymizet (otázka dostatečného počtu pěstounů – ústavní výchovu si lze představit jen u dětí se zdravotním postižením, a to ještě se závažnějším postižením). Příbuzenská péče oproti nepříbuzenské péči je mj. i levnější, protože odpadá např. nutnost zprostředkovávání péče pečující cizí osoby.

Dítě, které se odebírá z péče rodičů a např. se svěřuje do péče pěstouna na přechodnou dobu, by určitě mělo dostat šanci znovu se ocitnout v péči rodičů, pokud tito alespoň trochu projeví o dítě zájem někdy v budoucnu zase pečovat. Proto během roku, kdy je dítě v péči pěstouna na přechodnou dobu, by jak rodiče, tak i veškeré relevantní orgány měly vyvinout maximální úsilí, které je po nich spravedlivé požadovat, aby se mohlo dítě svěřit zpět do péče rodičů. Pokud rodič vůbec neprojeví zájem o své dítě mít ho někdy v budoucnu zase ve své péči, anebo pokud selže při přípravě na budoucí opětovné svěřením dítěte do péče, pak ho musí stihnout i jednoznačná a dosti citelná sankce (minimálně částečná úhrada nákladů spojených s přípravou rodiče na převzetí dítě do péče, několikaletá ztráta či snížení nároků na jakékoli sociální dávky a příspěvky atd.). Nový zákon o podpoře dětí a rodin musí vycházet z maximální, a to i preventivní, podpory (sociální, výchovná, komunikační, terapeutické, právní atd.) rodičů ve vztahu ke svým dětem.

Na druhou stranu, pokud rodič vůbec neprojeví a nejeví zájem o své dítě či selhává v jeho péči, pak musí být nový zákon vůči takovému rodiči maximálně přísný.

Z poskytovatele sociálních služeb upraveného v zákoně o sociálních službách „Domov pro osoby se zdravotním postižením“ lze vyčlenit „Domov pro děti se zdravotním postižením“, který by byl poskytovatelem současně jak sociálních, tak i zdravotních služeb, proto v něm by se poskytovaly jak sociální, tak i zdravotně-sociální služby. Zde by se bylo možné umístit děti se zdravotním postižením, kde by fungoval i patřičně vyškolený a kvalifikovaný ošetřující zdravotnický personál.

V podpoře ohrožených dětí a rodin, a nejen při dohledu jako výchovném opatření si lze představit i větší zapojení Probační a mediační služby (PMS), neboť má velmi dobré zkušenosti s výkonem nejrůznějších dohledů nad osobami. Větší zapojení PMD by mohlo ulevit OSPOD od výkonu dohledu nad ohroženými dětmi a rodinami (zejména obcím s rozšířenou působností). Určitě by se měla zintenzivnit i spolupráce a součinnost mezi OSPOD a PMS.

OSPOD musí být v novém zákoně o podpoře dětí a rodin koncipován jako orgán, který je pomocníkem, rádcem, který zejména preventivně působí k zamezení vzniku krizových situací v rodinách, který aktivně vyhledává ohrožené děti a rodiny, chodí do těchto rodin a pomáhá (hlavní činností OSPOD musí být terénní práce a terénní služby). Nutná represivní činnost OSPOD musí být upozaděna a musí nastoupit až jako poslední a krajní řešení krizové situace. Nový zákon o podpoře dětí a rodin musí zakotvit efektivní a účelnou spolupráci mezi OSPOD, soudy, předškolními a školskými zařízeními, poskytovateli sociálních a zdravotních služeb, nestátními organizacemi zabývajícími se ochranou dětí a rodin a jinými orgány veřejné moci.

Co se týká horizontální gesční pravomoci a odpovědnosti, pak by nový zákon o podpoře dětí a rodin měl stanovit, že hlavní gestorem v oblasti ochrany dětí a rodin je MPSV v úzké spolupráci s MŠMT a s participací Ministerstva spravedlnosti (Probační a mediační služba, soudy pro mládež, soudy o nezletilých, státní zastupitelství, resp. státní zástupci specializující se na mládež), které by bylo podřízeno v této oblasti gestorovi, tj. MPSV.

Závěrem nový zákon o podpoře dětí a rodin by tak měl být komplexním právním předpisem upravujícím ochranu dětí a rodin a to včetně komplexní a logicky provázané úpravy veškerých dávek či příspěvků poskytovaných ve prospěch dětí a rodin ochranou dětí a rodin.

16 Další důležité skutečnosti, předpoklady a výhrady

Věříme, že Vám tato analýza poskytne veškeré nezbytné podklady pro splnění svého účelu. Vzhledem ke složitosti problematiky jsme se omezili pouze na stručné posouzení všech tematických oblastí, na které se měla analýza zaměřit, a základní doporučení dalšího postupu.

Závěry a doporučení uvedené výše byly učiněny na základě analýzy právních předpisů, které se vztahují na tematické oblasti.

Předmětem tohoto posouzení je snaha identifikovat problematické okruhy týkající se dosavadní právní úpravy ochrany dětí a rodin a snaha předložit obecné návrhy, které by měly být východiskem pro tvorbu věcného záměru a nového zákona o podpoře dětí a rodin. Toto posouzení není komplexním právním stanoviskem ve všech tematických oblastech, které jsou předmětem této analýzy. Tato analýza rovněž nemůže nahradit právní radu ohledně kterékoliv konkrétní záležitosti spadající do jejího předmětu.

Předmětem tohoto posouzení nejsou obchodní, technické, finanční či daňové aspekty připravované komplexní novelizace právních předpisů týkajících se ochrany dětí a rodin.

Tato analýza vychází z předpokladu, že se analyzuje právní stav odpovídající v současné době platným a účinným právním předpisům.

Tato analýza byla vypracována podle práva České republiky a nebere v úvahu právo jiných států. Pokud by se jakákoliv otázka v rámci předmětu této analýzy vztahovala k právu jiného státu než České republiky, je třeba k jejímu řešení přizvat právního poradce, který je oprávněn poskytovat právní služby podle příslušného právního řádu.

Toto posouzení bylo vypracováno výhradně pro Objednatele. Tato analýza nesmí být bez výslovného písemného souhlasu společníka Akademie Havel Holásek zpřístupněna jakékoli třetí osobě. Udělením souhlasu k poskytnutí tohoto posouzení třetí osobě nepřijímá Akademie Havel Holásek žádnou odpovědnost ani závazek vůči takové třetí osobě.

V případě, že budete mít k výše uvedenému jakékoliv dotazy či připomínky, můžete se na nás kdykoliv s důvěrou obrátit.

17 Seznam použité literatury

Učebnice, komentáře a literatura

Hrušáková, M., Králíčková, Z., Westphalová, L. a kolektiv, Občanský zákoník II, Rodinné právo (§ 655 – 975), komentář, 1. Vydání, Praha: rok 2014, Nakladatelství C.H.Beck,

Lavický, P. a kolektiv, Občanský zákoník I (§ 1 – 654), komentář, 1. Vydání, Praha: rok 2014, Nakladatelství C.H.Beck,

Bříza, P. Volba práva a volba soudu v mezinárodním obchodě, Praha: rok 2012, Nakladatelství C.H.Beck,

Eliáš, K. a kolektiv, Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem, rok 2012, Nakladatelství Sagit, a.s.,

Wagnerová, E., Šimíček, V., Langášek, T., Pospíšil, I. a kolektiv, Listina základních práv a svobod, Komentář, Praha: rok 2012, Nakladatelství Wolters Kluwer ČR, a. s.,

Vyskočil, F. Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice, Středisko náhradní rodinné péče, spolek Praha 2014,

Dohnalová, R. Disertační práce, Dětská práva ve světle mezinárodněprávních závazků ČR, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta,

Ministerstvo práce a sociálních věcí, Právo na dětství, Národní strategie ochrany práv dětí,

Pemová, T., Ptáček, R. Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi, Praha: rok 2012, Nakladatelství Grada Publishing a.s.,

Barvíková, J., Palonciová, J. Externí spolupráce: Jana Machová - kapitoly 1., 4.1, Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc - umístování dětí, podmínky péče o děti, financování provozu,

Mezinárodní smlouvy a prameny práva

Pakt č. 120/1976 Sb., Opční protokol k Paktu pak pod č. 169/1991 Sb.; pod č. 100/2004 Sb. m. s. byl zveřejněn Druhý opční protokol k Paktu,

Úmluva o právech dítěte, v ČR vyhlášena 104/1991 Sb.

Evropská úmluva o lidských právech, v ČR vyhlášena jako Sdělení č. 209/1992 Sb. Federálního ministerstva zahraničních věcí

Evropská sociální charta, vyhlášena v ČR jako Sdělení č. 14/2000 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 29. 2. 2000

Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství, v ČR vyhlášena jako Sdělení č. 47/2001 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 8. 6. 2001

Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí, v ČR vyhlášena jako Sdělení č. 66/2000 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 18. 7. 2000

Evropská úmluva o výkonu práv dětí, v ČR vyhlášena jako Sdělení č. 54/2001 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 2. 7. 2001

Úmluva o styku s dětmi, v ČR vyhlášena jako Sdělení č. 91/2005 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 1. 9. 2005

Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení styku s dětmi, v ČR vyhlášena jako Sdělení č. 43/2000 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí a v účinnost vstoupila v ČR 1. 6. 2000,

Úmluva č. 96/2001 Sb.m.s., o lidských právech a biomedicíně,

Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. 11. 2003, o pravomoci a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti (nařízení Brusel II),

Nařízení č. 2116/2004 je platné od 1. 3. 2005,

Nařízení Rady (ES) č. 4/2009 ze dne 18. prosince 2008 o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a o spolupráci ve věcech vyživovacích povinností, které je účinné od 18. června 2011,

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 650/2012, ze dne 4. července 2012, o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a přijímání a výkonu veřejných listin v dědických věcech a o vytvoření evropského dědického osvědčení,

Nařízení Rady (EU) č. 1259/2010 je platné 21. 6. 2012,

Nařízení Rady (ES) č. 4/2009, ze dne 18. prosince 2008, o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a o spolupráci ve věcech vyživovacích povinností

Rozhodnutí Rady ze dne 31. března 2011. o podpisu Haagské úmluvy ze dne 23. listopadu 2007 o mezinárodním vymáhání výživného na děti a dalších druhů vyživovacích povinností vyplývajících z rodinných vztahů jménem Evropské unie, (2011/220/EU),

Ministerstvo spravedlnosti ČR, Návrh zákona: Pracovní verze návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, Část I, 17. 8. 2014

Zákony

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování,

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách,

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník,

Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů,

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře,

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách,

Zákon č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů,

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi,

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník,

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže,

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád,

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů,

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů,

Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích,

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (OSŘ),

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (ZŘS),

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí,

Důvodová zpráva k zákonu č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí,

Důvodová zpráva k zákonu č. 401/2012 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí,

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních,

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu,

Judikatura

Nález Ústavního soudu ze dne 20. 1. 2005, II.ÚS 363/03, N 12/36 SbNU 133, K rozhodování soudů o úpravě styku rodičů s nezletilým dítětem,

Nález Ústavního soudu ze dne 1. 3. 2000, II.ÚS 517/99, N 32/17 SbNU 229, K právu na soukromí a na rodinný život,

Nález Ústavního soudu ze dne 11. 5. 2005, II.ÚS 554/0,4 N 106/37 SbNU 397, Právo otce dítěte, které bylo svěřeno do péče matky, na úpravu styku s ním,

Nález Ústavního soudu ze dne 20. 2. 2007, II.ÚS 568/06, N 33/44 SbNU 399, K úpravě styku dítěte s jeho původním matrikovým otcem, jehož otcovství bylo později popřeno,

Nález Ústavního soudu ze dne 6. 9. 2011, II.ÚS 2546/10, N 150/62 SbNU 303, K posouzení důvodů pro odnětí nezletilého dítěte z péče matky a odevzdání do ústavní péče,

Nález ústavního soudu ze dne 19. 4. 2001, IV.ÚS 695/2000, N 66/22 SbNU 83, K zájmu dítěte jako přednostnímu hledisku při jakékoli činnosti týkající se dětí. Svěření dítěte do pěstounské péče,

Nález Ústavního soudu ze dne 20. 7. 2010, IV.ÚS 2244/09, N 146/58 SbNU 227, K otázce předběžného opatření ve věcech péče o nezletilé ve vztahu k právům rodičů, dětí a problematice spravedlivého procesu,

Nález Ústavního soudu ze dne 20. 8. 2004, III. ÚS 459/03, N 117/34 SbNU 223, K právu rodičů odmítající léčbu nezletilého dítěte,

Rozsudek nejvyššího soudu ze dne 16. 5. 2012, 3 č. Ads 144/2011-163, ve věci žaloby Fondu ohrožených dětí, občanského sdružení proti MPSV ČR,

Stanovisko Nejvyššího soudu, ze dne 8. 12. 2010, Cpjn 202/2010, k porovnání české judikatury s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva.

Internetové zdroje

Nový občanský zákoník – Pěstounská péče, dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/rodinne-pravo/konkretni-zmeny/pestounska-pece/>,

Alžběta Chmelová, Diplomová práce, Pěstounská péče na přechodnou dobu, Ostrava, dostupné z: <http://theses.cz/id/c6ujwo/00175034-136417803.txt>,

Ministerstvo spravedlnosti ČR, Rodinné právo v NOZ, dostupné z:

http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/user_upload/informacni_brozury/MS_brozura_rodinne_pravo.pdf,

Bezplatná právní poradna, výživné, alimenty v roce 2014, dostupné z:

<http://bezplatnapravni poradna.cz/online-zdarma/component/content/article/703-vyzivne-alimenty-nejcastejsi-otazky-a-odpovedi.html#zletilost-a-placeni-vyzivneho-alimentu-snatek-potomka-a-vliv-na-vyzivne>.

Metodika, Stanoviska

JUDr. Otakar Motejl, veřejný ochránce práv, Stanovisko veřejného ochránce práv k rovnému zacházení s dětmi při zařazování do evidence náhradní rodinné péče, Sp. zn.: 1825/2010/VOP/AHŘ, v Brně dne 28. dubna 2010,

JUDr. Otakar Motejl, veřejný ochránce práv, Stanovisko veřejného ochránce práv k rovnému zacházení s dětmi při zařazování do evidence náhradní rodinné péče, Sp. zn.: 1825/2010/VOP/AHŘ, v Brně dne 28. dubna 2010,

Návrh věcného záměru zákona o podpoře rodin, náhradní rodinné péči a systému ochrany práv dětí a novelizace souvisejících právních předpisů, Pokyny pro vyplnění Přehledu dopadů návrhu právního předpisu pro zdůvodnění na zařazení návrhu do Plánu legislativních prací vlády na zbývající část roku 2014 a Výhledu legislativních prací vlády na léta 2015 až 2017, Příloha č. 2,

Ministerstvo práce a sociálních věcí, Brožura Pěstounské dávky 2013,

Ministerstvo práce a sociálních věcí, Informace k dohodám o výkonu pěstounské péče a správním rozhodnutím upravujícím práva a povinnosti podle § 47a odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění, v Praze dne 15. 5. 2013,

Ministerstvo práce a sociálních věcí, Instrukce náměstkyně ministryně pro ochranu práv dětí a sociální začleňování č. 5/2014,

Ministerstvo práce a sociálních věcí, Metodická informace k posuzování vzniku nároku na dávky pěstounské péče, v Praze dne 28. 4. 2014,

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Normativní instrukce č. 5/2013, Dávky pěstounské péče podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, 4. 2. 2013,

Ministerstvo práce a sociálních věcí, Odměna pěstouna ve vztahu k nemocenskému a důchodovému pojištění,

Směrnice Ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 19. září 2013 č. 2013/26780-21 o stanovení rozsahu evidence dětí a obsahu spisové dokumentace o dětech vedené orgány sociálně-právní ochrany dětí a o stanovení rozsahu evidence a obsahu spisové dokumentace v oblasti náhradní rodinné péče,

Ministerstvo práce a sociálních věcí, Informace o postupech spojených s umisťováním dětí do pěstounské péče na přechodnou dobu,

Ministerstvo práce a sociálních věcí, Metodická informace k posuzování vzniku nároku na dávky pěstounské péče, v Praze dne 7. 3. 2013,

Akademie Havel, Holásek & Partners s.r.o.